

การศึกษาวิเคราะห์คุณค่าวรรณกรรมชาดกภาคใต้จากหนังสือบทความด้านวรรณศิลป์

วรรณกรรมหรือวรรณคดีทุก เรื่อง เกิดขึ้นจากความแจ่มประกายของกวีทั้งในทางโลกและทางธรรม ในทางโลกกวี เป็นผู้รู้แจ้ง เกี่ยวกับสังคมที่ตนอาศัยอยู่ คือมีโลกทรรศน์และชีวทรรศน์ที่กว้างไกล มีความปราดเปรื่องใน เรื่องอักษรศาสตร์สามารถนำมาใช้ร้อยเรียง เข้าด้วยกันได้อย่างมีความหมายและมีความไพเราะงดงาม ในทางธรรมกวีมีความรู้ความเข้าใจ เพราะได้ศึกษาหาความรู้ในสิ่งนี้ เพื่อการดำเนินชีวิตที่ดีงาม และการเกื้อกูลต่อเพื่อนร่วมทุกข์ในสังคมเดียวกัน จึงกล่าวได้ว่ากวี เป็นผู้ที่มีความพร้อมทั้งทางโลกและทางธรรมอยู่เสมอ

ในส่วนของการสร้างสรรค์วรรณกรรมให้มีความไพเราะงดงามนั้น กวีทำได้อย่างดีมีประสิทธิภาพ เพราะกวีมีความฉลาดปราดเปรื่องในด้านอักษรศาสตร์และมีความชัดเจนในชีวิต สิ่งดังกล่าวนี้ย่อมเป็นที่ประจักษ์โดยทั่วไป การที่กวีมีความประณีตในเรื่องการใช้ถ้อยคำ เพื่อก่อให้เกิดอรรถาธิบายในวรรณกรรมหรือวรรณคดีนั้นถือว่าเป็นคุณค่าที่สำคัญยิ่ง เพราะหากวรรณกรรมหรือวรรณคดีเรื่องใดปราศจากอรรถาธิบายหรือความไพเราะงดงามแล้วจะ เรียกว่าวรรณกรรมที่ดีหรือวรรณคดีที่ดีที่สำคัญคือจะไม่ เป็นที่นิยมอ่านของบุคคลที่สนใจในด้านนี้ ความไพเราะงดงามในวรรณกรรมหรือวรรณคดีมัก เรียกกันโดยทั่วไปว่า "วรรณศิลป์"

พระยาอนุมานราชธนะได้กล่าวถึง "วรรณศิลป์" ไว้ว่า

วรรณคดีในความหมายอีกนัยหนึ่ง หมายถึงบทประพันธ์ที่มีลักษณะเด่นในเชิงประพันธ์ มีค่าทางอารมณ์ และความรู้สึกแก่ผู้อ่านผู้ฟัง คือวรรณคดีมีศิลป์... กล่าวมาแล้วว่าวรรณคดีมีความหมายอย่างกว้าง ๆ เป็นสองนัยคือวรรณคดีทั่วไปและวรรณคดีมีวรรณศิลป์ตามนัยหลังมีคำว่าวรรณศิลป์อยู่ด้วย วรรณศิลป์แปลว่าหนังสือที่มีศิลปะ อันเป็นคำที่มีปรากฏในภาษาไทย เป็นครั้งแรก อยู่ในพระราชบัญญัติราชบัณฑิตยสภาพระพุทธศักราช 2465 ตรงกับภาษาอังกฤษว่า the Art of Literature ¹

¹พระยาอนุมานราชธนะ, การศึกษาวรรณคดีในแง่วรรณศิลป์ (นครหลวง : บรรณาการ, 2515), หน้า 8, 24.

เปลื้อง ๗ นคร กล่าวถึงความไพเราะงดงามของวรรณคดีหรือวรรณศิลป์ว่า "วรรณคดี เป็นศิลปะชั้นสูง มีถ้อยคำภาษาเป็นเครื่องอุปกรณ ถ้อยคำภาษานั้นไม่ปรากฏแก่ตาให้เห็น เป็นรูปงดงามอย่างภาพเขียนหรือภาพปั้น ไม่ปรากฏเสียงไพเราะอย่างดนตรี ความไพเราะงดงามเกิดจากความรู้สึก ความเข้าใจจึงถือกันว่าวรรณคดีเป็นศิลปะชั้นสูง"²

คัมภีร์สุโขธาอ้างการกล่าวถึงความไพเราะงดงามของวรรณกรรมหรืออสังการไว้ว่า

10. อนุชช มุขมโษ มนุษชา จการติ อลงุกตุวาว โสภนเต กิณนุ เต นิรลงุกตา แปลบัวคือหน้าที่ปราศจากโทษและหญิงสาวงามหาที่ติมิได้ ต้องประดับประดาเพิ่มเติมจึงจะงดงาม ใจนเล่าพันระเหล่านี้ จะไม่ต้องตกแต่ง

อธิบาย ใบหน้าแม้ปราศจากโทษคือไม่มีไฝตำราคืออยู่แล้ว ก็ยังต้องตกแต่งกัน ด้วยการฉัดหน้าทาตาแป้ง และด้วยเครื่องประดับมีต่างหู เป็นต้น หญิงสาวแม้จะหาที่ติมิได้ มีทรวดทรง สัณฐานผิวพรรณผุดผ่องก็ยังคงตกแต่งด้วยอาภรณ์ จึงจะงดงามเพริศพร้ง หากไม่ได้รับการตกแต่งแล้ว ก็ดูไม่งดงาม ฉะนั้นใจนระเหล่านี้ แม้ปราศจากอสังการคือสัททาลังการ การแต่งคำ และอิตถาลังการ การแต่งความ จะงดงามควรเป็นที่ตั้งแห่งความชื่นชมยินดีได้ ใจน³

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า"วรรณศิลป์" เป็นสิ่งสำคัญยิ่งในวรรณคดีหรือวรรณกรรม วรรณคดีหรือวรรณกรรม เรื่องใดมีลักษณะวรรณศิลป์มาก เท่าใดย่อม เป็นวรรณคดีหรือวรรณกรรมที่มีคุณค่ามากขึ้นเท่านั้น เรื่องใดมีวรรณศิลป์อยู่น้อยย่อมมีคุณค่าด้อยลงไปตามลำดับ

วรรณกรรมชาดกภาคได้จากหนังสือชุดทั้ง 20 เรื่องที่นำมาศึกษาวิเคราะห์นั้น มีลักษณะของวรรณศิลป์อยู่มากซึ่งแยกวิเคราะห์เป็น 3 ประการคือ

1. การสรรคำ (Diction)
2. ภาพพจน์ (Figure of Speech)
3. รสวรรณคดี

² เปลื้อง ๗ นคร, ประวัติวรรณคดีไทยสำหรับนักศึกษา (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2517), หน้า 13.

³ พระสังมรักขิตมหาสามี, พระคัมภีร์สุโขธาอ้างการ แปลโดย แยม ประพัฒน์ทอง (ธนบุรี : โรงพิมพ์ประยูรวงศ์, 2504), หน้า 6-7.

การสรรคำ* (Diction)

การสรรคำ เป็นวิธีการที่กวีกลั่นกรองคำ เพื่อนำมาใช้ในการแต่งวรรณกรรมด้วย เจตนาที่จะให้ผลงานที่แต่งมีความไพเราะงดงาม และสื่อความหมายกับผู้อ่านผู้ฟังได้อย่างดีที่สุด การสรรคำมาใช้ได้ดีมีประสิทธิภาพนั้นต้องขึ้นอยู่กับประสบการณ์ของกวีในการใช้คำ และโลกทรรศน์ในด้านต่าง ๆ ด้วย บุคคลธรรมดาโดยทั่วไปอาจจะประสบปัญหาในการเลือกสรรคำมาใช้ในการเขียนให้เหมาะสมด้วยประการทั้งปวงแต่สำหรับกวีนั้นปัญหานี้มีน้อยมาก เนื่องจากเป็นผู้มีประสบการณ์สั่งสมทางด้านอักษรศาสตร์มากพอ อีกทั้งมีประสบการณ์ด้านต่าง ๆ อีกหลายด้านสนับสนุน ทำให้กวีเรียกคำมาใช้ได้อย่างสะดวกและเหมาะสมทั้งด้านเสียงและความหมาย บางท่านจึงกล่าวว่ากวีเป็นบุคคลที่มีนัยน์ตาที่ 3 ซึ่งเป็นตาที่คนธรรมดาไม่มี การเปรียบเทียบ เช่นนี้ย่อมบ่งชี้ว่าสังคมยอมรับความรู้ความสามารถของกวีในด้านการใช้คำในงานวรรณกรรมนั้นเอง

พลตรีพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปพงศ์ประพันธ์ ทรงแสดงความคิดเห็นในเรื่องการใช้คำของกวีว่า

นักประพันธ์หรือนักแต่งวรรณคดีก็เป็นศิลปิน เช่นเดียวกับจิตรกร กล่าวคือจะต้องเป็นช่างที่ชำนาญในการใช้ถ้อยคำซึ่งประกอบขึ้นด้วยร้อยแก้วหรือร้อยกรองตามหลักภาษาทั้งในโวหารกรรมและทางล่านาหรือจังหวะ เสียง มีฉันทลักษณ์ เป็นต้น ... ส่วนนักวรรณคดีนั้นนอกจากจะมีความรู้ลึกซึ้งนึกคิดหรือมีความชัดเจนดังกล่าวแล้ว จะต้องเป็นผู้สันต์คำในภาษา คือ รู้จักใช้ถ้อยคำในอันจะวาดภาพให้สวยงาม ไพเราะ เพราะพรุ่ง^๕

พระยาอนุมานราชธน แสดงความคิดเห็นในเรื่องเดียวกันนี้ว่า

กวีใช้ความรู้และความชำนาญในการแต่งหนังสือซึ่งเป็นเทคนิคของตน เป็นพาหนะนำเอาจินตนาการและอารมณ์สะเทือนใจของตนแสดงออก เป็นวรรณคดี ... ภาคประธานของบทประพันธ์ได้แก่ข้อความที่เป็นเนื้อเรื่อง ภาครองได้แก่ข้อความที่เป็นพลความ ถ้าประกอบเนื้อ

* การสรรคำ หมายถึงการเลือกเฟ้นคำที่ไพเราะเหมาะสมมาใช้ในการแต่งคำประพันธ์

^๕ พลตรีพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปพงศ์ประพันธ์, วิทยาวรรณกรรม

(กรุงเทพฯ : เสริมวิทยบรรณาการ, 2518), หน้า 423, 429.

เรื่องด้วยถ้อยคำอย่างเหมาะสม เรื่องที่เขียนขึ้นก็งามได้เรื่องได้ราวดี^๕

อินทรายุทธ^๖ แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการสร้างสรรค์วรรณกรรมว่ากวีมีกวีตาทุทธิ คือความรอบรู้ในกลการประพันธ์ มีความรู้พิเศษที่จะประมวลเอาความรอบรู้ของตนและความคิดเห็นอันพิศดารมาผนวกเข้าด้วยกันแล้วปั้นเป็นคำกลอนขึ้นมา การที่กวีมีกวีตาทุทธิ เช่นที่อินทรายุทธ แสดงความคิดเห็นไว้นั้น แสดงให้เห็นถึงความมีลักษณะพิเศษของผู้เป็นกวี ความมีลักษณะพิเศษ เช่นนี้เกิดขึ้นในกวีได้ก็ด้วยองค์ประกอบบางประการ เช่น สิ่งแวดล้อม และกรรมพันธุ์ เป็นต้น

ดังความเห็นของผู้รู้หลายท่านที่กล่าวมาแสดงให้เห็นว่าการเลือกสรรคำในการแต่งวรรณกรรม เป็นเรื่องที่สำคัญอย่างยิ่ง หากมิได้มีการเลือกสรรแล้วผลงานที่ออกมาย่อมขาดความสง่างามอย่างแน่นอน

วรรณกรรมชาดกภาคได้จากหนังสือชุด กวีใช้กลวิธีในการเลือกสรรคำดังนี้

1. การใช้คำเพื่อความไพเราะ งานเขียนทุกชนิดหากมีการใช้ภาษาที่ไพเราะจะทำให้งานเขียนนั้น ๆ น่าอ่านเป็นที่ประทับใจของผู้อ่านผู้ฟังและจดจำไว้นานวัน โดยเฉพาะเรื่องที่ตั้งด้วยร้อยกรองด้วยแล้วความไพเราะนับว่าจำเป็นอย่างยิ่ง ร้อยกรองใดเขียนขึ้นมาขาดความไพเราะก็เหมือนกับหญิงที่ขาดความงาม การใช้คำเพื่อความไพเราะในวรรณกรรมชาดกภาคได้มีวิธีการต่าง ๆ ได้แก่

1.1 การเปลี่ยนแปลงรูปคำ การเปลี่ยนแปลงรูปคำที่พบในวรรณกรรมชาดกภาคได้จากหนังสือชุดนี้

1.1.1 การยืมเสียงและหัดเสียงสระ การใช้คำเพื่อให้เกิดความไพเราะด้วยวิธีนี้ เช่น

รดาเทียบอาชาไนย ธงไชยปักองนแพรว

ประดับจิตรดำมแกว เทียบแมนรกอินทร

(จันทกนิรชาดก)

^๕ เสฐียรโกเศศ, การศึกษาวรรณคดีในแง่วรรณศิลป์ (นครหลวง : สำนักพิมพ์บรรณาคาร, 2515), หน้า 135.

^๖ อินทรายุทธ, ข้อคิดจากวรรณคดี (กรุงเทพฯ : เฉลียววิทย์การพิมพ์, 2518), หน้า 12.

การยัดเสียง รด เป็น รฎา ทำให้มีความไพเราะมากกว่าเดิม เพราะ เกิดเสียงสัมผัส
ระหว่าง ธา กับ อาชา

ข้าไวยพระเจ้า อันเปนปิ่นเกล้า ไปรคฝูงชนา
(จับทะมาค)

ยัดเสียง อะ ินคำ ชน เป็นเสียง อา เป็นคำ ชนา ทำให้ความไพเราะเพิ่มขึ้น หาก
ยังคงใช้คำว่า ชน ร้อยกรองบทนี้จะด้อยความไพเราะลงไป

@ กาไวยเมียนอย ทอดความแท้จถอย พินองสองรา บิดคาอาทัน สังเฬรรช่า
สมเดจ์มานดา ทอดสินจางทอง
(วาง)

บทร้อยกรองนี้ผู้แต่งเปลี่ยนคำบิดา เป็นบิดคา และยัดเสียง อะ เป็น อา ินคำ อธรรม
เป็น อาธรรม (อาทัน) การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวช่วยเพิ่มความไพเราะให้บทร้อยกรองยิ่งขึ้น

@ โอเจ้าสุบิน แมหาหิกิน เจ็ดปีสี่เดือน อันความรักลูก อภิครจักเหมือน
คิจวาเบ็รเพื่อน ผากใจผากกาย
(เจ้าสุบิน)

ผู้แต่งยัดเสียง อู เป็น อู ินคำสุบิน

@ เจ้าสัพประสิทธิ์ จิงตำริ เรียนสิลขันธ ยิ่งกว่ากุมารนั้น ผาอุราอดหัวใจ
(นกจาบ)

ร้อยกรองจากเรื่องนกจาบตอนนี้มีทั้งการยัดเสียงและหดยัดเสียง คือ ตำริ(คำริ) เป็น
ตำริ (คำริ) และ สิล (ศีล) เป็น สิล (ศีล)

การเปลี่ยนแปลงคำด้วยการยัดเสียงและหดยัดเสียงดังที่กล่าวมานั้นพบในวรรณกรรมชาดก
ภาคใต้จากหนังสือชุดโดยทั่ว ๆ ไปในทุกเรื่อง วิธีการเลือกสรรการใช้คำเช่นนี้ก่อให้เกิดคุณแก่

บทร้อยกรองคือทำให้เกิดความไพเราะงดงามดังกล่าวแล้ว

1.1.2 การแผลงคำ การแผลงคำ ไทยได้วิธีการมาจากเขมร คำที่แผลงมักเป็นคำที่มีพื้นฐานมาจากภาษาเขมร เช่น ตรวจ เป็น ตารวจ เจริญ เป็น จำเริญ เป็นต้น การแผลงคำในวรรณกรรมชาดกภาคใต้จากหนังสือชุด เช่น

" เจาอยู่จำเริญสวัสดิ เป็รเที่ยงทัศนโยลิกษา คำครุสร้างสนทนา จำห้มรงเิมหลงเิมหลย
(เจ้าสุบิน)

"รองเอยพอนไซย จงจำเริญศรี ขึ้นไปยกวามันยี้ คู่รอยพันสวน
(วรวง)

คำ"จำเริญ"หรือ"จำเริญ" แผลงมาจาก"เจริญ"(เจริญ) ที่ออกเสียงเป็น "เมริน" มร ควบในพยางค์หลังนั้น น่าจะเป็นเพราะเสียง จำ ในพยางค์หน้า ที่มีเสียง ม ตาม คือ จำม แล้วกล้ำกับ เริน กลายเป็นเมริน หรือ เมริน ดังที่ปรากฏ

"วาแลวหมี่ชา เจ้าจิงลินลา กลับมาโดยจง"
(จันทะมาค)

"เมื่อจักลินลาศ กรช่ายข้าบาท อุ่มแก้วกัฒหา กรชวาจับจุง ชาลีย่า . . ."
(มหาชาคค)

คำ"ลินลา" และ"ลินลาศ" แผลงจากคำ"ลิลลา" ซึ่งหมายถึงท่าทาง ท่าทางทั้งงดงาม การแผลงดังกล่าวทำให้เสียงของคำไพเราะยิ่งขึ้น คำแผลงคำนี้มีใช้ในกาพย์เห่เรือของเจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร์ในความหมายเดียวกันคือ "เพียงหงส์ทรงพรหมินทร์ ลินลาศเลื่อนเดือนดาชม"

"ทั้งหลายฟังกำหนด ร่างจับจิตมั่นหมายจำ"
(สุทธิกาม์ชาคค)

คำ"ร่างจับ" แผลงมาจาก"ระจับ" การแผลงทำให้มีเสียงไพเราะและหนักแน่นยิ่งขึ้น

กว่าเดิม

"แม้ว่าข้าเกิด เอาภพกำเนิด เทียวท่องไปมา อยารู้อัปจน ทุรพลอาคมา อยามีโรคา
บี เบียนตัวคน"

(นกกาน)

คำ"กำเนิด" แผลงมาจากคำ"เกิด" การแผลงทำให้ได้เสียง เสนาะและยังช่วยเพิ่ม
พยางค์ในวรรคอีกหนึ่งพยางค์ด้วย ทำให้วรรคที่ 2 มีคำถูกต้องตามฉันทลักษณ์ของกาพย์สุรางคนางค์
28 ที่กำหนดให้มีวรรคละสี่คำ

"ฝ่ายท้าวอามรินโท ผู้ช่วยโมทนาทารณ ครันกลับชาฎิสรรรดาร คฤาพระอุษรุทธ์ เกร็ง
สัวญพระยาสิงหะไกร ซึ่งได้ไปกั้นมรงค์ ครันกลับชาฎิมาโดยหวัง คฤาว่าพระอุบาลี"

(พระมหาชาติค)

ในบทประพันธ์ที่ยามานี้มีคำแผลงถึง 3 คำ อามรินโท แผลงมาจากคำ อามรินทร
(อามรินท ในภาษาใต้) เกร็ง แผลงมาจาก เกระ หรือ เกร และ มรงค์ แผลงมาจาก มรค
คำทั้งสามคำแผลงเพื่อความไพเราะและเพื่อให้สอดคล้องกับฉันทลักษณ์ด้วยคือคำ มรงค์

"เจตบุตโต ใจฟงงวัจโน แหงพรามันัง"

"พัก เมี่ยวพักทอง ลูก เทากรรอม"

"ดินจากปรทม ชี่ญชมัทยั้ง"

(พระมหาชาติค)

บุตโต แผลงมาจาก บุตต วัจโน แผลงมาจาก วจน พรามันัง แผลงมาพราหมณ
กรรอม แผลงมาจาก กระอม หัทยั้ง แผลงมาจาก หทย

นอกจากคำแผลงจะเป็นคำที่มาจากภาษา เขมรแล้วก็ยังมีคำที่มีพื้นฐานมาจากภาษาบาลี
สันสกฤตด้วยดังตัวอย่างที่ยกมาใน เรื่องพระมหาชาติค การเปลี่ยนแปลงคำในกรณีของภาษาบาลี
สันสกฤต นั้น เรียกว่าการแจกวิภคิตี ซึ่งจัด เข้าในประ เภทคำแผลงด้วยมีวิธีการที่ไม่ต่างกัน

"พระองค์อยู่เดียว เปล้าเปลี่ยวกายัง สตรม้นซัง ตัดเอางาไป"
(พญาฉัตร)

เพลง กายา เป็น กายัง

"@ สิงหราชผาดจอร์ ประสมไกรสร ราชสิงโห . . .

@ พรานนำค้ำมา บุกชดลัดมา คามช่องไพรสิน คูหาคีริน ศาลามุนิน . . ."
(มโหรีนิบาต)

สิงโห เพลงมาจาก สิงห ไพรสิน เพลงมาจาก ไพรสมถ์ คีริน เพลงมาจาก
คีรี มุนิน เพลงมาจาก มุนี

"เสียงด้วยลาบาก แสนยากเสดชา ลูกเปนกำพร้าว แรกอยู่นครัน"
(พระมหาชนก)

นครัน เพลงมาจาก นคร แปลว่า เมืองใหญ่ การแปลคำนี้เป็นเจตนาของผู้แต่งที่จะ
ให้เป็นเสียงนี้จึงไม่ใช่คำ นครา หรือ นคร ซึ่งเป็นคำที่มีความหมายเหมือนกัน

การแปลคำเช่นที่กล่าวมานี้พบในวรรณกรรมชาดกภาคใต้ทุกเรื่อง การนิยมใช้วิธีการ
แปลคำกันก็เพื่อให้เกิดความไพเราะงดงามในบทประพันธ์ร้อยกรองที่แต่งขึ้น คำแปลส่วนใหญ่จะ
เป็นคำแปลที่มีพื้นฐานมาจากภาษาเขมรและส่วนหนึ่งเป็นคำมาจากภาษาบาลีและสันสกฤตซึ่งมีวิธี
การใกล้เคียงกับการแปลคือการแจกวัดติ เช่น บุคต เป็น บุคโต เป็นต้น

1.1.3 การกร่อนพยางค์ การกร่อนพยางค์เป็นวิธีการที่ทำให้พยางค์ในคำหายไป
เท่าที่พบจะเป็นการกร่อนพยางค์หน้ามากกว่าการกร่อนพยางค์หลัง เช่น

"@ ส่งเสียงผลสานสิริกีสัง คณเทพนาคร"

(มหาราชคัมภีร์)

วนาคร กร่อนเป็น นาคร ซึ่งแปลว่า ป่า การกร่อนคำทำให้ต้องอ่าน เทพ (เทบ) เป็น
เทบ-พะ เพื่อให้ถูกต้องตามฉันทลักษณ์ของฉันท

"โกรธแก่นราบดี ว่าให้หัตถิ แก่ชีมาแกล้งเบียนผลาน"

(มหาชนก)

เบียนเบียน กร่อนเป็น เบียน ซึ่งหมายถึงการทำลาย ทำให้เดือดร้อน "ปางนรพระสรเพ็ด
พระเจาท่อส่อเด็จ เขตุนมวิหาร"

(จันทกumar)

มวิหาร กร่อนเป็น มวิหาร ซึ่งหมายถึงที่อยู่อันกว้างใหญ่ คำนี้เป็นการกร่อนกลางคำ
"@ ทาวนุชชา ออกจากภารา ไปคุมภลขัร"

(พระมหาชนก)

อนุชา กร่อนเป็น นุชชา (นุชา) ออกเสียงเป็น นุชชา ตามการออกเสียงสวด
"@ นาเนกสาวสนม บริรักษพยาบาล สรพสรรพอาหาร นุประดิษประดับปรา

(เจ้าวิฑูร)

อนุ กร่อนเป็น นุ หมายถึง น้อย

"จัวหมกระเหวียนใหม่ จะบันทุกไส ธุนทรัพย์โภคา ให้รู้พลัง กามล้งวัวพา โฉมเจ้า
มโนหร่า แยกย่นพิปราย"

(มโนหรานิบาด)

อพิปราย (อภิปราย) กร่อนเป็น พิปราย หมายถึงพูด

"เลิศล้ำพรรณราย เป็นที่ภิรมย์"

(สุทธิกาม์ชาดก)

อภิรมย์ กร่อนเป็น ภิรมย์ หมายถึง ความสดชื่น ชื่นใจ

การกร่อนพยางค์ของคำในวรรณกรรมชาดกภาคใต้มีอยู่ในทุกเรื่องและมีข้อยกเว้น เกิดคือ
ชาวใต้มีการกร่อนพยางค์หน้าในการพูดในชีวิตประจำวัน เช่นเดียวกับคำกร่อนที่พบในวรรณกรรม
ดังกล่าวมา เช่น ตลาด เป็น หลาด นคร เป็น คร (คอน) กระดาษ เป็น คาช (คาด) กระโคง

เป็น โจด (โจดเรือ) กระทะ เป็น ทะ ปะทะ กร่อนเป็น ทะ (พบ) มะกอกเป็น กอก (ใช้ลูก
นำหน้าเป็นลูกกอก ผลไม้ที่ภาษาไทยกลางใช้มะนำหน้าภาษาถิ่นใต้จะใช้ ลูกหรือหมากนำหน้า เช่น
มะพร้าว ในวรรณกรรมหนังสือบางเรื่องใช้ หมากพร้าว กิโลกรัม เป็น โล(กร่อนทั้งหน้าทั้งหลัง)
เป็นต้น จากตัวอย่างที่ยกมาเกี่ยวกับการกร่อนคำและการใช้คำในปัจจุบันดังกล่าว เป็นการแสดงให้เห็น
เห็นว่าการใช้คำแบบกร่อนพยางค์หรือการใช้คำสั้น ๆ ของชาวไทยภาคใต้นั้นมีมาตั้งแต่สมัยโบราณ
แล้ว และยังคงเอกลักษณ์นี้เรื่อยมาจนสมัยปัจจุบัน

2. การเปลี่ยนแปลงรูปคำเพื่อการสัมผัสและความไพเราะ

การเปลี่ยนแปลงรูปคำเพื่อการสัมผัสและความไพเราะ เป็นวิธีการหนึ่งที่ก่อให้เกิด
คุณแก่บทประพันธ์ การเปลี่ยนแปลงรูปคำมีทั้งภายในวรรค ระหว่างวรรค และระหว่างบท นอกจาก
จะให้ความไพเราะแล้วยังทำให้ดูฉฉันทลักษณ์ของบทร้อยกรองนั้น ๆ ด้วย การเปลี่ยนแปลงรูปคำใน
วรรณกรรมชาดกภาคใต้จากหนังสือชุด เช่น

"บิดมาสองคาบศ สร้างพระพรศไนห่งพร
แส้วงหาผลพฤกษี ครองพระชลภอครันจร"

(พระมหาชนก)

คำ บิดมา เปลี่ยนแปลงรูปคำจาก บิดามารดา พฤกษี เปลี่ยนแปลงรูปคำจาก พฤกษ

"จึงสมเด็จพระผู้บิดา ใหนามกอรแกงญา ชีเหั่วควาททุกุมาร"

(พระมหาชก)

งญา (พุงา) แปลว่า สวย เปลี่ยนรูปคำมาจากคำ หังงา หรือ พงงา

"กำเน็คประยูรโปรคสัตว สิบสางทัษบารมี"

(จันทกีนรชาดก)

ทัษ เปลี่ยนแปลงคำมาจาก ทษ (ทศ) ทัษ สัมผัสกับ สัตว

"บุรณกได้ฟังเหตุหรรษ จึงกลาวววจรรย แกนนาถภูมิ"

(เจ้าวิฑูร)

ววจรรย (วาจัน) เปลี่ยนรูปมาจาก วาจา

"@ คุบายักโสเกลา แก้วกุ่มเภาไสยวิวยไนย คุณสิริภระนัคไตรยอันปรเส็ดลาโลกิ"
(จันทกุมาร)

รัคภระนัคไตรย เปลี่ยนแปลงรูปคำมาจากคำ รัคนศรีย ได้ทั้งการสัมผัสและความไพเราะ
"ท่านท้าวพรหมทัต เมื่อเธอประหวัด กลับชาติด้วยดี เป็นพระอนาถ ประนินัตติอันดี
อุประดากชินศรี จนเข้านิพพาน"

(นกจาบ)

ประนินัตติ เปลี่ยนแปลงรูปคำมาจาก ประนินัตติ เพื่อให้สัมผัสเสียงกับ อะ ินวรรคหน้า
"ดวงกัณฐอันครัดเคร่ง ตะเต็งเต้าทั้งสองสม
นึ่มเนื้อลอออม ภูวเรศร์เพ็ญพล"

(เสื่อโค)

เต็ง เปลี่ยนรูปคำจาก เต่ง หมายถึงเต็มหรืออวบอ้อม เต็ง เปลี่ยนรูปเป็น ตะเต็ง อีกทีหนึ่ง
"ยงงเล่าผู้งส์คว จักุบาทผาคผัน โศเด่นตามกัน แต่พรหมภูโศ"

(มโหหรานิบาด)

จักุบาท (จักคุบาท) เปลี่ยนแปลงคำจาก จคุบาท เพื่อให้รับสัมผัสกับ สคว ินวรรคหน้า
"ท้าวเคาแดนศรีย ไครหormeชัย ชำณะแกยักษา"

(เจ้าวิฑูร)

ชำณะ (ชำนะ) เปลี่ยนแปลงคำมาจาก ชนะ เพื่อให้เสียง ชำ สัมผัสกับ ชัยได้หากใช้
ว่า ชณะ เสียงสัมผัสจะไพเราะน้อยไป

การเปลี่ยนแปลงรูปคำเพื่อการสัมผัสภายในวรรคและระหว่างวรรคนั้น ล้วนแต่เป็นไป
เพื่อความไพเราะของบทร้อยกรองทั้งสิ้น หากไม่มีการเปลี่ยนแปลงรูปของคำดังบทประพันธ์ที่ปรากฏ
แล้ว ความไพเราะงดงามก็ต้องลดลงไปอีกและในกรณีของสัมผัสระหว่างวรรคก็ทำให้ไม่ถูกต้อง
ตามฉันทลักษณ์ด้วยซึ่งถือว่าเป็นสิ่งที่ไม่ควรมีในการแต่งบทร้อยกรอง

3. การใช้คำที่ก่อให้เกิดอสังการทั้งทางเสียงและความหมาย

นักปราชญ์ทางวรรณกรรมและการแต่งคำประพันธ์หลายท่านได้แสดงทรรศนะ เกี่ยว

กับการใช้คำแล้วก่อให้เกิดอสังการทั้งทางเสียงและความหมายพร้อมกันไปว่า เป็นสิ่งที่ทำหับท ประพันธ์นั้น ๆ มีคุณค่าควรแก่การยกย่อง ทรรศนะดังกล่าว เช่น

วาคกฎ กล่าวว่า "อลังการในบทประพันธ์หมายถึง การตกแต่งคำประพันธ์หรือการช่วย เสริมความงามและความไพเราะให้แก่บทประพันธ์ อาจจะเป็นการใช้ถ้อยคำภาพพจน์ หรือท เปรียบเทียบก็ได้"⁷

อลังการหมายถึงการตกแต่งหรือหรือการประดับ เพื่อก่อให้เกิดความ เด่นขึ้นมาบุคคลใดมี การประดับตกแต่งความสวยงามย่อม เกิดตามมาและบุคคลที่มีได้ตกแต่งประดับประดา เรือนกายย่อม จะมีความสวยงามและเสน่ห์น้อยกว่า ฉะนั้นก็ฉนั้น คำประพันธ์ที่ปราศจากอลังการย่อมปราศจาก ความไพเราะงดงาม ดังข้อความที่ว่า

...บัวคือ หน้าที่ปราศจากโทษและหญิงสาวงามที่หาที่ติมิได้ต้องประดับ เพิ่ม เติมจึงจะงดงาม ไฉน เล่าพันธะ เหล่านั้นจะไม่ต้องตกแต่ง

อธิบาย ในหน้าแม้ปราศจากโทษคือไม่มีใฝ่ร้ายาคืออยู่แล้วยังต้องตกแต่งด้วยการฉคหน้า ทาแป้ง และด้วยเครื่องประดับที่มีต่างหู เป็นต้น หญิงสาวที่หาที่ติมิได้มีทรวดทรงสัณฐาน ผิวพรรณผุดผ่อง ก็ยังต้องตกแต่งแล้ว ก็ดูไม่งดงามฉนั้นค พันธะเหล่านั้นแม้ปราศจาก อลังการคือสัทลังการ การแต่งคำ และอสังการ การแต่งความ จะงดงามควรเป็นที่ ตั้งแห่งความชื่นชมยินดีได้ไฉน ⁸

พระยาอนุมานราชธน กล่าวถึง เรื่องของคำและเสียงของคำที่จะนำมาใช้ในการตกแต่ง วรรณกรรมว่า

คำทุกคำย่อมมีความหมายรองอยู่ในตัวของมัน ถ้าเลือกสรรได้เหมาะและมาเรียง เข้า ภาษาให้อยู่ในตำแหน่งซึ่งเหมาะกัน เวลาอ่านหรือฟังแวแห่งความหมายนี้จะผุดขึ้น เป็นลือหรือ

⁷ วาคกฎ, อลังการศาสตร์ แปลโดย ป.ส. ศาสตรี(พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2505), หน้า 41.

⁸ พระสังมรักชิต มหาสามี, คัมภีร์สุโธธาลังการ แปลโดย แยม ประพัฒน์ทอง (ธนบุรี : โรงพิมพ์ประยูรวงศ์, 2504), หน้า 7-8.

แนวท่วงทำนองที่รู้สึกนึกเห็น เป็นภาพขึ้นมาในใจได้ทันที เพราะฉนั้นท่านจึงกล่าวว่า คำที่ใช้เหมาะ
 เรียงไว้จนที่ เหมาะกันที่สุด ก็ เป็นศิลปะ เป็นความงามความไพเราะของวรรณคดี ความหมาย
 ของคำแต่ละคำมี เป็น 2 นัยนี้จับใจความหมายของความทั้งประโยค ก็มี เป็นสองนัยฉนั้น...
 กวีย่อมแสวงหาถ้อยคำซึ่งมีความหมายที่มีแวว เป็นความหมายรองในท่านองที่กล่าวมานี้ เป็น
 เครื่องช่วยการแสดงผลให้สะ เทือนใจที่นึก เห็น เพื่อ เน้นออกมาให้ถึงใจผู้อ่าน และผู้ฟัง
 ซึ่งเป็นผู้รับรู้ แม้จะสละความจริงหรือความถูกต้องแห่งความหมายของคำตามธรรมดาของภาษา
 ก็กล้าสละได้ถ้าจำเป็น เพื่อ เน้นหรือ เพิ่มแรงกำลังแห่งความหมายให้ เด่นขึ้น... เสียงของคำ
 ก็มีสองนัยเหมือนกัน นัยหนึ่ง เป็น เสียงปรกติของมัน ได้แก่ เสียงเป็นพยางค์ของคำ อีกนัยหนึ่ง
 คือคุณสมบัติของ เสียงโดย เฉพาะของมัน ได้แก่ เสียงสูงต่ำ สั้นยาว และหนัก เบา ถ้า เลือกสรร
 นำเอาคำที่มีคุณสมบัติของ เสียงที่ เหมาะมา เรียงไว้จนที่ ที่ เหมาะสมที่สุด ก็จะ เกิด เป็น เสียงที่มี
 จังหวะลีลา ถ้ายังได้ เสียงของคำมีสัมผัส(Assonance) สัมผัสพยัญชนะ (Alliteration)
 สัมผัสคำ (Rhyme) และแววเสียงหรือหางเสียง อัน เป็นสมบัติของท่านอง เพลงประกอบ เข้า
 อีกชั้นหนึ่ง ก็จะ ทำให้มี เสียงฟัง เพราะสละสลวยดีกว่า เสียงที่ เรียงกันอยู่ตามธรรมดาของภาษา
 ทุก ⁹

การตกแต่งคำด้วยวิธีต่าง ๆ จึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง ทั้งนี้เพื่อความไพเราะงดงาม
 ของบทประพันธ์นั้น ๆ คำทุกคำมีเสียงเฉพาะอยู่โดยธรรมชาติของมันมีความหมายอยู่ในตัวถ้ารู้จัก
 นำมาเรียงไว้ให้เหมาะเจาะแล้ว ความไพเราะงดงามก็จะเกิดขึ้นไม่ต่างไปจากเสียงที่เกิดจาก
 การบรรเลงดนตรี ความไพเราะงดงามของบทประพันธ์ที่พร้อมด้วยอลังการนั้นย่อมนำความอึ้ง อึ้ง
 ใจมาสู่ผู้อ่านผู้ฟัง วรรณกรรมชาดกภาคี้ได้จากหนังสือบุคมือสังการหรือความไพเราะงดงามแยก
 กล่าวได้ดังนี้

3.1 ความไพเราะงดงามเกิดจากการใช้คำสัมผัส การสัมผัสของร้อยกรองมี 2
 ชนิด คือการสัมผัสนอก และการสัมผัสใน การสัมผัสนอกเป็นการสัมผัสระหว่างวรรคและระหว่างบท
 สัมผัสในเป็นการสัมผัสภายในวรรคแยกออกเป็น 2 ประการ คือ สัมผัสในอักษรกับสัมผัสในสระ
 ความไพเราะงดงามที่เกิดจากการสัมผัสวิเคราะห์ได้ดังนี้

⁹ เสฐียรโกเศศ, วรรณกรรมเสฐียรโกเศศ (กรุงเทพฯ : บรรณาการ, 2515),
 หน้า 41, 42, 44.

3.1.1 สัมผัสใน สัมผัสในที่พินยวนวรรณกรรมชาดกภาคใต้ 2 ชนิดคือ

3.1.1.1 สัมผัสในอักษร สัมผัสลักษณะน้ำใช้พยัญชนะ เสียงเดียวกัน
กัน เรียงติดกันหรืออยู่ใกล้กันมีดังต่อไปนี้

ก. คำคู่ คำที่มีพยัญชนะ เสียงเดียวกัน เรียงชิดติด

กัน 2 คำ เช่น

"@ เมมมอกออกมิตมน พายุญเรงพัคมา"

(จับตะมาค)

"@ เป็นทุกโสกลเสา ล้ายเขน้ำแคน รูปร่างผอมแปล่น
เหียวแหงเนื่อหนิง"

(วางวาง)

"จอแจร้องเรียก เอะอะประเพรียก ทั่วทุกค่าน ตรวจตราหาดู
เข้าอยู่ที่ต้น ทั่วทุกแหงหน ที่คนเคยนอน ห้อมล้อมโพที่ลี้ศว
รำร้องแออัด ไปปาคงคร"

"เอาขวานเข้าหั้นบั้นรอน กุงกิงผลงผลงคงคร เนื่อ เนื่อชอกช่อน หลับนอนก็ลลกลกหนห"
ลิ่งค่างบ้างบินอินทรี พริบพริบขยบหน ประปริประเพรียก เรียกกัน"

(พญาฉัตร)

"ตะ เข็บตะขาบคาบคันยงรันร้อน ทัง เล็อค เรนทัง เล่น โรงูใหญ่น้อย"

(ยศกิจ)

"โดย เร้าร้าทิงคำนิงแล สีล เล็คนยัวคยาร
แหง เร้าอันละบรมสถาน พิมนทีมารเมรุ
.....

@ เปรมปรากฏทังชา กลไครจ เสมอสมาร จักครคำมรคำนิลคาล

แลสน เทกังชา @ จิงทาวทังศริกปริติยาร แกกันแลวกไคลคลา

ยังสภารแห่งท่าสุภา ลิตพระวิฑูลไกร"

(เจ้าวิฑูร)

กระโห้โผล่ไล่ ปลาสหวายห้ำหางแดง ช่วาดแลช้แวง ชโคโคไล่ปลาดี
 ปลาคูกปลาคักค่าง เนื่ออ่อนนางเงินสงศรี เทโพสังครวิ หูหางไล่ยึกปลากา
 สลิตสลาดปลากระตรับ บัวนงบงบงในชลทา พระลงสรงธารา เสร์จสงขั้นนั่งริมผง"

(มโนหรานิบาด)

"ไซ์แต่บิดเรศ อันบงเกิตเกษ ของนางเมื่อใจ ชายอันหมันพรรณ์
นอกนั้นออกไบย ไม่ภุคด้วยไครย เหลยหน้าราชา"

(นกจาบ)

"ไมใจกิงกิด สับเสียด้วยมิด ใจแดงงาม ... ชกลากหิวหามไบยใจชายคง"

(สุบิน)

"พระจิงมีพุคทองกาน วาเร้าทรงยาน แกกอนกอเลียงภายด @ แแต่เร้าเกิตเป็นมโหสด
บันยาปรากจ ไนยพนพเกินโลกา"

(พระศรีมโหสถ)

"ไมว่าร้ายแกชาย ไมยินร้ายติเดียนคน ไมมักคบคนพาล ไมรูเราระจารคน
กิงแม้วาอยากจน อยู่แต่คามประเวช"

(สุทธิกัมชาดก)

"ภักษโภชนาหาร รสหวานระคนปน อิดอิมสกนธน ทุกขแทงอุทรทวน
 @ อาคอุรผอาก ชิรรอนพิเรรวน มากมลประมวลกวน กิระวนกระวายกาย
 @ เพลิงผลานบยอมยอย อุระหอบกระหิดหาย บัดดึงปะวางวาย ชีวขันธสาทาน"

(มหाराชคานันท์)

"@ สงสักลักเลิคโฉมเจฉ้า เนที่รักเร้า ดังควงชีวิบมีปาร

@ แคววเรารักโพธิยาน ยั้งสองกุมาร มากมายก็พันค่นา "
 (พระมหาชาคก)

การใช้อักษรสัมผัสติดกันเป็นคู่ ๆ เช่นที่กล่าว พบในวรรณกรรมชาคกภาคใต้จากหนังสือ
บุคคลโดยทั่วไปในทุกเรื่อง การใช้คำคู่ดังกล่าวทำให้บทหรือกรอนมีความไพเราะงดงาม ชวน
อ่านชวนฟังยิ่งขึ้นไปอีก

ข. คำเทียบคู่ การสัมผัสที่อักษรอยู่ชิดติดกัน

3 คำ เช่น

"นาคาทิบัติ จึงคอบนาคี โดยอรรถยาสัย ว่ารรวารนี พิได้ขึ้นไปยังมานุศินย
ก็ทำสิลกรรม"
 (เจ้าวิฑูร)

"กรรหารามเถา แดงคัวแดเขา ขึ้นเฝาทรงสรร"
 (จันทกุมาร)

"นาคาลงโอบคาง ลุกเส้นกลางหอบทองแ บานดินเมเลียวแล
แวะ เขาวัดหาลูกชาย"
 (สุนิน)

"พระองค์จงแจ้งใจ ให้ใครไไป เกิดอยู่หัว ...ใดเยนดันโพระหง แงนี้มันคง
คำแนงแงพระจัดทัน"
 (พระยาจัดทัน)

"พระนางอย่างจันแจ่มแจลมลลาด คูวิลาคลอย เลีศงาม เจีคงาม โจม
.....
เนสะธำโมโธรงชร ผู้ รเยงรองกุท์ เลีศอัน เจีคฉัน
 (ยศกิจ)

"เสร็จสองสี่วาศพิราม

น้องท้าวทูลถาม"

(เสือโค)

"ไฉน เสียง สาก แล้ก

ลุ่มกัณฑ์บายเฒ่า

มุ่งมองคามช่องไกรย

คิดว่าสักสัปดาห์

(สุนัข)

"น้อง โนน น ก ย ง

กอกภาสสูง

นั้นแลนกลาง"

(วร)

"@ เหนหนอง คอง คิต คิต

ในพระไทย เสนหา"

(จันทาค)

"หญิง ค ด อ ว ย า ชาย น ิ ร า ด ิ ง ส า ม ค ร ิ ง จ ้ า อ ย า จ ิต ต อ ต ั้ง ร ่วม ร ่วม ร ่วม จ ัก จ ิบ ห าย
 แม่ ร ู้ ค ว า ม ร ้าย ค ิ ใน ห ัก พ ว ก ที่ น ้อง ค น ไม่ ล ้อ ม แ ช แ ม ก ม ก น
 น้อยว่ามากให้ยากฟัง"

(สุธิกำชาด)

"ย าง ย ู ง ป ระ ป ระ ร าง ป ริ ง ก ุ ศ ก ุ ว ก ิ ง พ าด พ ก า ห น น อ ย ห น า ม เ เ อ ง ไฟ"

(พระรต เมรี)

"@ อ า จ า ร อ ย ี น ค า เ น ไ จ น ก ะ ห ว า ว า ว า ห ร เด ก อัน ห น น อ ย นี้ บ ่อ ค ร ับ"

(พระศรีมหา)

ค. คำเทียบรถ อักษรชิตติดกัน 4 คำในการสัมผัส
 ต้องใช้อักษรเดียวกันถึง 4 คำ นับได้ว่าเป็นความสามารถอย่างยิ่งของผู้แต่ง เพราะนอกจากจะ
 เป็นคำที่มีอักษรเดียวกันแล้วคำทั้ง 4 คำต้องมีความหมายติดคล้องกับ เนื้อหาที่แต่งด้วย
 สัมผัสอักษรแบบคำเทียบรถในวรรณกรรมชาดภาคได้จากหนังสือคู่มือดังนี้

"ลัดลง เลียว เลียบ พนมไ নয়ไพรย เกรียบ เหยียบ เกรือยาน เถ้ว...
 บัง เกิดอักษัน เมกหมอกมีคมนอนท่กาน"

(วารวง)

"กรทีบ เทาผงคลีมัว กลั่วกลุ่ม เกลียนกลบปีตะกิน @ วรกายลั่วญ เลือดหลามไหล
 โอสองสายใจ อักแม่ เพียงจักแตกคาย @ แล้วปลอบว่าทรามดวงสมร
 เจาโหยหิวอร กามลิ่งด้วย เคนดงคาร"

(พระมหาชาคก)

"ฉัดห่งงามโสภา ราย เรียง รอบ ราชวัง ... สม เต้จราชา ฟังคำมารดา
แส เสา โส กลั ยาซังนองนัก จง เจ้า จอม จัก มาเยี่ยมปราณี"

(พระมหาชนก)

หิว หอบ เหียว แห่ง เรี่ยวแรงไม่มี พาร่างมฤคิ กลับมาทันใจ"

(นกจาบ)

พิศโฉมกินอร ดังพรมมาศสร สंहารชัพวาย งามแจ่มงาม เจื่อน
 ำหมี่มี เหมือรหมาย สุนทรนกาย ำชมบุษชา

(มโนหรานีबाट)

การแต่งให้สัมผัสอักษรแบบคำ เทียบบริบทนั้นมีปรากฏอยู่ในวรรณกรรมชาคกภาคนี้ไม่น้อยกว่าสองชนิดแรก ทั้งนี้เพราะในการหาคำให้สัมผัสอักษรถึง 4 คำนั้นย่อม เป็นสิ่งที่ไม่ง่ายนัก อย่างไรก็ตามผู้แต่งวรรณกรรมชาคกภาคนี้ได้ในอดีตได้แสดงให้เห็นว่าเป็นผู้ที่มีความสามารถในการสร้างสรรค์บทกวีได้ไพเราะงดงามไม่ด้อยไปกว่าผู้แต่งวรรณคดีที่ได้รับความนิยมอยู่ในสมัยปัจจุบัน ผลงานเหล่านี้ล้วนแต่ เป็นผลงานการแต่งก่อนสมัยรัชกาลที่ 6 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ทั้งสิ้น บางเรื่องมีหลักฐานเกี่ยวกับ เวลาว่าแต่งตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา

ง. คำทบท คู่ สัมผัสอักษรชนิดติดกันสองคู่ แต่ละคู่อักษรต่างกันออกไป การสัมผัสอักษรลักษณะนี้พบในวรรณกรรมชาคกภาคนี้ทุกเรื่อง เช่น

"@ มาเราจะพาไป สุสานก้นโบ บรมครูบุจจา ... หนด เคราพันพิ้ว
รัมรุกปกปากคองคาง"

(มโหหรานินบาด)

"สร้อยสนิมภิมภาพอร ทังผ้าผอนลาย เครือวัน"

(นกจาบ)

"รอน ๗ เรือย ๗ ลมลิวฉิวเฉื่อย วังเวงพิศหม้ย"

(เจ้าวิฑูร)

"ทวย เทวดาดล กัจจนจายใน ... เหมหงส์พิพิธ เพียงผันผาย"

(มหาราชคัจฉันท์)

"เลื่อนลั่นหวั่นหวาดท้าวธาดรี สมุทวารี นองละลอก ลี เนรราชก็กลับลอก
เอนอ่อนขยับอนยอก อยู่ไปนา ... โปล่งปล่องช่องชวาก เวียงผาหน้าจล้าก
ทหารทารา ... รากริงเกล้า วันรัตร่วม เอา กิงก้านพั้วพัน"

(พระมหาชาคค)

ฉินตีปริดา ระพักดั่งคอกบัวบาน

(สุบิน)

การสัมผัสลักษณะนี้มีอยู่มากในวรรณกรรมชาคคทุก เรื่องและมีอยู่มากกว่าการสัมผัสแบบ
 เทียบรด

จ. คำแทรกคู่ การสัมผัสลักษณะนี้ เป็นการสัมผัส
 อักษรที่มีคำอื่นแทรกกลางอยู่หนึ่งคำ การสัมผัสแทรกคู่มิอยู่ในวรรณกรรมชาคคภาคได้จากหนังสือ
 บุคพอสมควาร เช่น

"วันหนึ่งนาง เขาปา เทียวหาผักหาพินชาย"

(สุบิน)

"จักตัดลักลอดคหิมวัน จะได้ผายผัน จักแก้จักถ่างกันไป"
(พญาจัดทัน)

"จับจาบจับคอย เมีย บ เห็นทรโหยหวน"
(เสือโค)

" เป็นสามปีแล้ว ก่อคอยหาแก้ว หาเจ้าหัวแหวน"
(วรวง)

" เอาไม เอาใจสย ขึ้นวาไปยหมีไซเมีย"
(จันทมาศ)

" แดงนิทาน ราว เรื่องบุหรณ ไวไคสวดอาน ..."
(สังข์ทองคำกษัตริย์)

"กตัญญูจะคู่จะต่อตั้ง กะตั้งญจะย้ายจะยกหา
กตัญญอย่างหนึ่งยอดหนึ่งโยธา กะตั้งญจะร้ายจะเรงรบ"
(ยศกิจ)

คำแทรกคู่อาจจะมีในลักษณะที่ข้างหน้าคำแทรกเกินหนึ่งคำ และข้างหลังคำแทรกเกินหนึ่งคำก็ได้ การแต่งสัมผัสอักษรแทรกคู่ เป็นอีกวิธีหนึ่งที่ช่วยย้ําห้องกรองมีความไพเราะงดงามยิ่งขึ้น

จ. คำแทรกรด สัมผัสอักษรแบบแทรกรด เป็นการสัมผัสที่มีคำอื่นมาคั่นกลาง 2 คำ การสัมผัสลักษณะนี้พบในวรรณกรรมชาดกภาคใต้จากหนังสือชุดไม่มากนัก ทั้งนี้อาจสืบเนื่องมาจากสัมผัสอักษรแทรกรดมีความไพเราะงดงามน้อยกว่าการสัมผัสอักษรที่กล่าวมาแล้วก็เป็นได้ เพราะมีคำมาคั่นกลางถึง 2 คำหรือ 2 พยางค์ทำให้เสียงสัมผัสขาดช่วงไปไม่ค่อยเกิดความกลมกลืนทางเสียง สัมผัสลักษณะนี้ เช่น

"พิศภักตร์ลักษณและสอ อุระทรงองควิลอย ... โต เตนตามกัน
แต่พรณหมูโค"

(มโนหรานิบาด)

"ลางคนนั้น เล่าใส ตัดผมใหม่ไสยน้ำมัน
(นกจาบ)

"ซึ่งเจาบรารดน้ำ วิฑูรกรวิ เป็นยากดีหลี ซึ่งจักนำมา"
(เจ้าวิฑูร)

"ฟังพาอาไชย จะเห็นหน้าใคร ใบเมืองโพหนา"
(พระมหาชนก)

"@ ไม่ว่าหมาพราน เดาจารย์ว่าหมาใบ"
(พระมหาชนก)

"หมั้นคนมีดหลงไหลย โทโสศฤาไพย"
(เจ้าสุบิน)

"ท่านว่าผักปลาเลี้ยงกาย ผลพฤษาทั้งหลาย
แต่ก่อนยังไม่เคยชิน"
(สุทธิกัมชาดก)

การสัมผัสแบบแทรกปรกฏอยู่โดยทั่วไปในวรรณกรรมที่ศึกษาวิเคราะห์การสัมผัสแทรกปรกฏแม้จะพบว่ามีใช้มากในอดีตแต่ไม่ค่อยกล่าวถึงกันนัก ในปัจจุบันอาจจะจะเป็นเพราะความไพเราะที่เกิดจากการสัมผัสลักษณะนี้มีน้อยกว่าการสัมผัสอักษรลักษณะอื่น ๆ ดังกล่าวแล้ว

การสัมผัสอักษรนอกจากจะมีดังที่วิเคราะห์มาแล้วยังมีการสัมผัสอักษรที่น่าสนใจอีก 2 ลักษณะ ซึ่งเป็นการสัมผัสระหว่างวรรค คือ นิสัย และ นิสิต ดังที่เปลื้อง ๗ นคร¹⁰ กล่าวไว้สรุปได้ว่า นอกจากกวีหรือผู้แต่งจะสร้างความไพเราะในกาพย์กลอน ด้วยการสัมผัสในแล้ว กวียัง

¹⁰ เปลื้อง ๗ นคร. ประวัติวรรณคดีสำหรับนักศึกษา (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2517), หน้า 19.

ใช้สัมผัสนอกได้ด้วย วิธีเหล่านี้ได้แก่ นิสัย และ นิสิต การสัมผัสอักษรแบบนิสัยและนิสิตวิเคราะห์ได้ดังนี้

นิสัย การสัมผัสอักษรที่ให้อักษรที่สุดของวรรคหน้าสัมผัสกับอักษรตัวแรกของวรรคหลัง การสัมผัสนอกอักษรลักษณะนี้มีส่วนทำให้ร้อยกรองไพเราะได้ เช่นกัน เช่น

"เมรชงขาคน ค้วนหดามาชง ลูกรักกับคน ทอดลียกลางหน
าหมีย เอกา"

(พระมหาชนก)

"ออกบาททุกถานา นับใด เกาอ่สงไยย"

(จันทกุมาร)

"ครัสลีงอามาคย์ มนตรีทังผอง ให้ทำรูบลีศว์ สาระพัด เนีงนอง
ที่ในรองทอง ให้มีทุกพรรม"

(นกจาบ)

"ให้หันสงสาร ถิงผังนิฤทาณ หันชาคิชรา"

(พระฉัตร)

"อยุในจำจอง เจ็บปวด เวทนาชำนาน"

(สุบิน)

"พาราณะลี สมบุรณ์พุณมี มาคแมัน เมืองสวรรค์ ... มิใ้ค้ออกรับ
เรามาประทับ ทะมมหาสถาน เาแก่ทุลจลอง ละอองบทมาลย์
ว่าพระนงคราญ ประชวรครวญคราง"

(สุทธิกามีชาคก)

"ทรงภูษาหลีอง บินทองนาง เมือง ปกสอง เตานม นำมันนอบปรง"

(วารว)

"ท้าวลาวชายใหม่ เหล่าแขกตัดไโขย ชายแต่ เนือควาย"
(พระรถ เมรี)

"ธผู้ธรง เดชขจร จักป้อง
(จันทกนิรชาดก)

การสัมผัสนอกแบบนิสยนี้มีโดยทั่วไปในวรรณกรรมที่วิเคราะห์ การสัมผัสลักษณะนี้ก็ทำให้
บทร้อยกรองมีความไพเราะมากขึ้นได้เช่นกัน

นิสิต การสัมผัสระหว่างวรรคที่ให้อักษรแรกคำสุดท้ายของวรรคหน้าสัมผัสกับอักษรตัว
แรกของคำที่ 2 ของวรรคหลัง การสัมผัสลักษณะนี้ในวรรณกรรมที่ศึกษา เช่น

"อายณคอนโโอด นายหุนโหขาน โชนแงหุนมอน ... คำรวีเวชา
อุมชมภงา"
(วารว)

"มิปรคุทังเกา ฝรังดังเอย้า เรียนอยุรักสา"
(พระรถ เมรี)

"ราหิงยูปยมา ยังเมวาลิงอันเยด
(จันทะมาด)

"นางนองจำลินภาวนา ตามความปรารถหน้า แล้วนางจะหาลูกชาย"
(สังข์ทองคำกษัตริย์)

"จะไปพุคด้วยนาง ที่ในปรางปราสาทจัน"
(นกจาบ)

"หวังครัธรรมโมคแฉว สัตว์หันมือมาร"
(จันทกนิรชาดก)

การสัมผัสอักษรแบบนิลิต เป็นสัมผัสที่ห่างจากตัวที่สัมผัสมาก เพราะอยู่ต่างวรรคกัน เช่นเดียวกับนิลิต ดังนั้นความต่อเนื่องของเสียงจึงน้อยกว่าการสัมผัสภายในวรรคความไพเราะของเสียงจึงมีลดลงไป อย่างไรก็ตามการสัมผัสสองอย่างดังกล่าวก็มีส่วนทำให้บทร้อยกรองมีความไพเราะได้เช่นเดียวกัน การสัมผัสอักษรแบบนิลิตเป็นที่นิยมกันมากในการเขียนร้อยกรองประเภทโคลงทั้งในอดีตและปัจจุบัน

3.1.1.2 สัมผัสสนิสรุ การสัมผัสของร้อยกรองลักษณะนี้เป็น การนำเอาคำที่มีสระเดียวกัน ตัวสะกดมาตราเดียวกันมาวางไว้ใกล้กันในตำแหน่งต่าง ๆ ภายในวรรค การสัมผัสสระในวรรณกรรมชาดกภาคใต้วิเคราะห์ได้ดังนี้

ก. คำเคียง สัมผัสชิดติดกัน 2 ตัว สัมผัสลักษณะนี้มี อยู่โดยทั่วไปในทุกเรื่อง เช่น

"นางเมืองแมร่าโท วิวอริหวาโททีดี สหลับนิงสังกายา"
(พระมหาชนก)

"พลผลาญมารกำจัด เผล็จตัดกาจาย สายสงครามจะฉ่า คุประหม่าประหมาย
ย้อมพลหาญรานราบ"
(มหाराชคัจฉันท์)

"ลึงค่างบ้างบินอินทรี พรินพรินขยับหนี
ประปรึประเพรียกเรียกกัน ไก่เดือนเขื่อนคอขึ้นชัน
คักใจไม่ทัน ผวาก็มาบินไป ... นกกระโบโกฟ้า
มะมิโนไพร นกเอียงเสียงจ้อ พระยาลอบินไป
บ้างจับปลายไม้ บ้างไล่ไปมา"
(พญาฉัตร)

"@ ไข้นักภักโทษ ทศตรอมผอมเฒ กระจรรขวันหาย
อารมณ์ผ่องใจ เพียงรางทางววย ลานากยากกาย วระประปราร
@ โศกสรรรรรจวญ กรันแสงเคร้งครวญ ออกแห่งแลงลาร
โรคามธา นีราชอาหาร นงเย้าเก้าการ ค้างคั่นแสนทวิ"
(เจ้าวิฑูร)

สัมผัสในสระใน เรื่อง เจ้าวิทูรมีลักษณะ เค่นมากแม้จะ เป็นการแต่งกาพย์ก็ตามการสัมผัส
ในสระแบบคำ เคียงที่ยกตัวอย่างนี้มีอยู่แทบทุกวรรค เหมือนกับการแต่งกลอนกาพย์ดังกล่าวนี่คือกาพย์
สุรางคนางค์ 28

นอกจากที่ยกตัวอย่างมาแล้ว ยังมีสัมผัสสระแบบคำ เคียงในวรรณกรรมชาดกภาคใต้จาก
หนังสือบุคคอีกหลาย เรื่องดังนี้

"นกหว้าจับหว้า กาน้ำคำชล มยุระจับยูง รั้าราหาฝูง นกยูงสับคชน
วายุภักปักชิน บินร้องอยู่บน วิเวก เมฆฝน"

(มโนหรานิบาด)

"วันหนึ่งนาง เขาป่า เทียวหาผักหักพินชาย เวลาตวันบายน หาบก็ เขาออก-
จากไพร"

(สุบิน)

"คำมรนแผดรอง วิวาดหัวคดอง พองทั้ง เกษา ร่องว่าไครย เหว้ย
อุกรุก เขามา ดั่งทับกลับกลา ริมล้ำน้ำ ไร่"

(วรวง)

"เรือนศรีหาหลัง ด้หลักหักพัง ทลายใส่ไฟ ด้วยโถโอจาน
แดกรานก้านไป ก่ถางอางไทย ยับยุยผุยผง"

(พระรด เมรี)

"ชน เอาทองมา ไวยไวย เคหา ม้ากม่ายกายกอง"

(จันทะมาค)

"รักสาซึ่งอุทอน อยู่ไวยไวยไตรสน้ำคม"

(สังข์ทองคำกาพย์)

"นับหมื่นแสนแน่น เนืองโยธาแสน ... พวกโยธาหนาแน่นแสนโยธา"

(ยศกิจ)

"ข้าวเหลือ เกลือ หนูน ทาบุญให้ทาน สร้างโพธิญาณ เพิ่มพระบารมี"
(นกจาบ)

"แขกเตา เคลา สา ลิกา สัตวาอิลัม แขวงความคุมคับแค เข้า"
(จันทกนิรชาดก)

การสัมผัสในลักษณะคำเคียงมีอยู่มากในวรรณกรรมชาดกภาคที่วิเคราะห์ การที่มีลักษณะสัมผัส เช่นนี้อยู่มากคง เป็น เพราะ เป็นการสัมผัสที่ไม่ต้องหาคำมากอย่างสัมผัสสระลักษณะอื่นๆ เพียงแต่หาคำสระ เหมือนกันและแม่สะกด เดียวกันวางไว้ติดกันก็ได้สัมผัสสระคำเคียง 1 คู่

ข. คำเทียบเคียง การสัมผัสสระอยู่ต่อเนื่องกัน

3 คำ สัมผัสสระลักษณะนี้พบในวรรณกรรมชาดกที่วิเคราะห์พอสมควร เช่น

"ค่อยอยู่ เทิด อง อา ภิจุลา เจ้า จ่อ ร ไป ย ชักม้า อา ชา ไ น ย
จ๋อนล่ง ไป ย ไ น ย ธ ร นี้"
(สังข์ทองคำกาศ์)

"แควล้อม พระ พุ บ าร ดั่งคาร า มา ล อม จ ัน"
(จันทะมาด)

"เห็นคุน ัก หน า มากจัก ภ า เอ้า ไป ใ น ไ พร"
(พระรถ เมรี)

"พระอุ ษ า ค ว่า ห า น าง ไ ท ย แดก พล าง เร ีย ก ไป ย ว่า เจ้า ค าร ว ี ที่ อ า"
(วารว)

"เสียงส าก แล ็ก ล่มกั ด แ ว ้ ก ไป ย ใ น ใ ห ว ย ครก เม ือ ต ่า ห า ก
ลัวง ล าก เอ ้า ไป ย หูก ใ ว า ค ไ ห ม ย มีพ ร ้า สิ ว ข ว าน"
(สุบิน)

" <u>ไปในไพรสณฑ์</u>	จนพระสุริยัน	บ่ายคล้อยแสงสี" (นกจาบ)
" <u>ไม้ใหญ่ไพรพฤกษ์</u>	สุทรสุทฤทธิ	จะข้ามคีรี (มโนหรานินาค)
" <u>พระองค์จงบ้างใจ</u>	ให้ใครไป เกิดอยู่หัว"	(พญาฉัตร)
" <u>ชานายไปถึงเคหา</u>	กฎมพิทปริชา	สรรเสริญท่านว่าคมมิตร" (สุธิกาม์ชาคก)

การสัมผัสสระติดต่อกัน 3 คำ เป็นสิ่งที่ทำได้ไม่มากนัก ผู้ที่ทำได้จะต้องเป็นผู้ที่ปราดเปรื่องในเรื่องการใช้ภาษา ลักษณะการสัมผัสเช่นนี้มีในวรรณกรรมชาดกภาคใต้ประเภทหนังสือบุคคลสมควรร จึงเป็นหลักฐานอย่างหนึ่งที่แสดงว่าชาวไทยภาคใต้นอดีตมีความรู้ความสามารถในด้านอักษรศาสตร์ไม่น้อยเลย

ค. คาบท เชียง การสัมผัสติดต่อกัน 2 คู่มีอยู่

บ้าง เช่น

" <u>บริษาดั่ง เรียงเคียงไ้วน</u>		เรือเข้าไปนั่ง <u>น้ำอาศรมชม</u> " (ยศกิจ)
" <u>หนังหอยอ้อยคุ่มหรม</u>		เทาลูกมกรูมน้ำวป่า" (พระมหาชาคก)
" <u>น้ำลึกศึกใหญ่ภัยพาล</u>	ช่วยกันคิดอ่าน	จะได้แก้ถ่ายขยายตัว
... แต่ไม่ได้สนทมิตรมิ่ง	สุธิกาม์ชายหญิง	สูงค่าข้าวาราวีค" (สุธิกาม์ชาคก)

การสัมผัสสระแบบทบ เคียงป็นสิ่งที่ทำได้ยากพอสมควร เพราะจะต้องให้มีสระสัมผัส 2 คู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการแต่งคำร้อยกรองประเภทกาพย์ด้วยแล้วยิ่งยาก เพราะแต่ละวรรคมีการใช้ค่าน้อยต่างจากกลอนที่มีค่านาวรรคมากกว่าการจะแต่งให้มีสัมผัสสระ 2 คู่ หรือทบ เคียงจึงทำได้สะดวกกว่า ด้วยเหตุนี้สัมผัสสระแบบทบ เคียงใน วรรณกรรมชาดกภาคใต้จากหนังสือบุคจึงมีอยู่ไม่มากนัก เพราะคำประพันธ์ส่วนใหญ่เป็นกาพย์

ง. คำแทรก เคียง การสัมผัสสระที่มีคำอื่นมาคั่นกลาง 1 คำการสัมผัสสระลักษณะนี้มีอยู่ในวรรณกรรมชาดกภาคใต้มาก เช่น

"น้ำหลวง เป็นพวงพุ่ม เขียวชะอุ่ม ตุ่มไสว
ผุดเนม บ้างแกม ใบ ที่ใน สระพระคง คา
(นกจาก)

"@ อา หมา ค ทัง ศรี ค ล บัง ค ม ล า แ ล า ค ล า ค ล อ ย"
(พระศรีมโหสถ)

"@ ส ว น ช ู ข ก า ช ร ร ร จ ก ิ ต ร น ำ ท ำ โ ย พ า
ก ร ำ ว ร า ค ต ร ว า ค ต ร ุ ณ ิ ก า ท ุ เร ร ่ ร ่ ง ส ค ุ ง อ ัน"
(มหाराชคำฉันท์)

"ว ำ เร า ค ว ร ด แ ง ใ ห ไ ป ร ิ บ ใ จ ำ ป ร า ค เ ห า มา"
(พระศรีมโหสถ)

" เ า จ ับ เ ำ เ ำ ว ัน ก ั ด ด ว ั ย ั น อ ัน เ น า ค ล อ น
เ า มา ผ ู ก พระ ก อน เ า พ ิ น อ ง ท ัง ส อ ง ศ ร ิ ย"
(พระมหาชาค)

" จ า ก อ า ก า ค ล า ต ร ์ เ ล ิ อ ร จะ เ ล ิ อ น จะ ล ัด ค ุ แ จ ม จ ั ค ง า ม พ ิ น ิ จ ส ถ ิ ค ศ เ เ ย ร"
(ยศกิจ)

"ยิกโลกกำหมทร์ ก้าวหมหมัน เร้ว เหลือใจ
ถึงจำไปยมาก เทาไคย หมัน เล่นไปยหายไปยปา"
(สังข์ทอง)

"เจ้า เป็นสกทุราครี เสถิรัก เจ้าดัง เผาพัน"
(จันทะมาศ)

"หลัก เมืองอัน เรืองฤท สถิคอยไนคาวคณ"
(พระรถ เมรี)

"เล่น เมื่อจองณน อีกกะทึกล้นพัน เข้าฝังยมนา"
(สุนัน)

"อันขยมบรม เม เทวจักรปานี"
(มโหรีนาบาค)

"ที่ใหนจะไค เหน เมีย เอาตัวทังน้ำเสีย"
(พญาฉัตร)

การสัมผัสแบบแทรก เคียงมีอยู่มากในวรรณกรรมชาดกภาคใต้จากหนังสือชุด การสัมผัส
ลักษณะนี้ เกิดขึ้นได้ง่าย เพราะคำสระ เคียงกันสัมผัสกัน เพียงคู่เดียวโดยมีคำอื่นคั่น เพียงคำเดียว เท่านั้น
นั้น ในการอ่านวรรณกรรมประเภทนี้หรือประเภทอื่นที่แต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทร้อยกรองของ
ภาคใต้ผู้อ่านจะพบสัมผัสสระแบบแทรก เคียงโดยทั่วไป

จ. คำแทรกเอก สัมผัสสระแทรกเอก เป็นการ
สัมผัสที่มีคำอื่นมาคั่นกลาง 2 คำ การสัมผัสลักษณะนี้พบไม่มากนัก เช่น

"คิดรายต่อ เจ้านายคน จึงอกุสล กำมีนั้นใ้ เห็นทันดา"
(นกจาบ)

"อุระร้อนดั่งจะทำลาย ปานกายจะ เป็นทุลี"
(จันทกนิรชาดก)

"ข้าจะขออาสา จะไปให้พันกรรยา"
(พญาฉคัตถ)

"ชายโจดไม่รู้เท่า เหมือนยาย เบี้ยว เที้ยวยายกา
ใจนี้กว่าให้เมีย"
(สุธธิกามชาดก)

"ใครย เหลี้ยจำใคร เอาใจแก้คน หมักเอา เมื่อจน จะทำหรือหมั้น"
(พระรถ เมรี)

"จำโปรคใหครอง เวียงไซย กับทางทรมวย
ยังในสมควร เลี้ยนา"
(จันทะมาค)

การสัมผัสสระแบบแทรกแยกพบในวรรณกรรมชาดกภาคใต้จากหนังสือบุคคลไม่มากนัก เพราะวรรณกรรมชาดกส่วนใหญ่แต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทกาพย์ซึ่งไม่ค่อยเอื้อต่อการเกิดสัมผัสลักษณะนี้ เพราะมีคำน้อย ไม่เหมือนกับการแต่งกลอนและร้อยซึ่งมีจำนวนคำในวรรคมากจึงแต่งให้เกิดการสัมผัสลักษณะ เช่นนี้ได้สะดวกกว่า แต่อย่างไรก็ตามผู้แต่งวรรณกรรมชาดกภาคใต้ในอดีตก็ได้สร้างสรรค์สิ่งเหล่านี้เอาไว้ให้อนุชนรุ่นหลังได้อ่านได้ฟังกันตั้งที่ประจักษ์อยู่ได้พอสมควร

3.2 การเพิ่มเสียง ร หรือ ระ ในคำ การเพิ่มเสียง ร หรือ ระ เข้าไปในคำทำให้เสียงของคำมีความไพเราะและสละสลวยมากขึ้นไปอีก การเพิ่ม ร หรือ ระ จึงเป็นองค์การอย่างหนึ่งในการประพันธ์ วิธีการ เช่นนี้มีอยู่บ้างในวรรณกรรมชาดกภาคใต้จากหนังสือบุคคล เช่น

"ตรละการบังคบความ ลา เลี้ยงแอบด้วยอจฉา"
(สุธธิกามชาดก)

- "เหนือสามกระสัด นั่ง เรียงเคียงกัน"
(วารว)
- "อยู่ชรอดชรอด ย่อม เคชคาชรคีก"
(มหาราชคัจฉ์)
- "อัน เป็นกระสตรี แม่นจักกิตคี เพระระรักมัว"
(มหาชนก)
- "ชอกชอน เข้าในพงไพร พันคัมนาลย ชรอมชรอาอมพร"
(เสื่อโค)

ร หรือ ระ แทรกในคำในบทร้อยกรองจากชาดกเรื่องต่าง ๆ ดังกล่าว คือ ตระลาการ
กระสัด (กษัตริย์) ชรอดชรอด กระสตรี (ผู้หญิง) และ ชรอม ชรอา

3.3 การซ้ำคำ การซ้ำคำเป็นการใช้ภาษาที่นำเอาคำคำเดียวกันมาเรียงไว้
ติด ๆ กัน มีความหมายเหมือนกัน การใช้คำลักษณะนี้ก่อให้เกิดร้อยกรองมีความไพเราะและมีความ-
หมายเข้มข้นขึ้นไปอีก ดังเช่น

- "ว่ารวงพดคว่าช้าวน้อย แห้ว ๆ คอย ๆ คุจเสียงคารวีฉายา"
(วารว)

แห้ว ๆ หมายถึง เสียงเบา ๆ ภาษาไทยกลางใช้ แว้ว ๆ คอย ๆ คือ ค่อย ๆ
หมายถึงเสียงเบา ๆ

- "โอ ๆ ภอทุนแห้ว มาเอาเมียไปด้วยหรา ... เดินตามทาง
เอยียบบยางเสียงฉา ๆ ...
- "โมโนางคีก ปากสันรีก ๆ ขบพันคาครน"
(สุนัน)

"โอา" เป็นเสียงร้องด้วยความเศร้าโศก ในเรื่องนางสุภาศรีร้องให้คร่ำครวญเมื่อพระยา-
พรานผู้เป็นสามีถึงแก่ความตาย "จา" เป็นเสียงที่เกิดจากวัตถุแตกหรือกระทบแต่เป็นวัตถุที่มีน้ำ
หนักเบา ในเรื่องเป็นเสียงที่เกิดจากคนเดินเหยียบบิวยางที่กรอบแห้ง "ริก" เป็นอาหารสิ้นของ
เนื้อหรืออวัยวะส่วนใดส่วนหนึ่งของสิ่งมีชีวิต ในเรื่องนางสุภาศรีเมโหบุตรชายที่ไม่ยอมฝึกปรีการ
ล่าสัตว์แต่กลับสนใจจะบวช เป็นภิกษุจนกระทั่งปากสิ้นระริก (ริก)

"ฉิปากู่ก้องร้องเรียกเหวย ๗ ครางครวญทรเอ๋ย ึงภาคามราม"
(มโนหรานินบาท)

"เหวย" เป็นเสียงเรียกหากัน ในเรื่องมโนหรานินบาทนั้นเป็นเสียงเรียกของฉิปา ผู้
แต่งสี่อสูรผู้ผ่านผู้ฟังผ่านพระสุนซึ่ง เป็นพระเอกของเรื่อง

"รอน ๗ เรอ ๗ ลมลิวนิวเฉื่อย"
(เจ้าวิฑูร)

"รอน ๗ เรอ ๗" นอกจากก่อให้เกิดความไพเราะแล้วยังให้รู้สึกเกี่ยวกับบรรยากาศ
ในเวลาเย็นได้อย่างดี

"แจ้วแจ้วจ้ำหำร่าร้องก้องก้อง ๗ เรเรไรเศเศเสียงเกลี้ยงเกลี้ยง ๗"
(ยศกิจ)

"บอกเจ้าจริง ๗ ทุกสิ่งสัจจา เจ้ายาสงกาว่าที่มีชู้"
(นกกาบ)

"๑ สงสารจันทาค ใจยเจาจาค ล่ายรอน ๗"
(จันทะมาค)

"พิศย เอกพันนาง คบมือนางนาง ว่าครั้งนั้นนา"
(สุทธิกาม์ชาคค)

"น้ำตาไหลลงพร้าว ๗ เหน็บตัวล้นอยู่ท่าว ๗ ก้มลงเหนือเกล้า
มิใคร่จะได้ยตรา"

(พญาจัดทัน)

การซ้ำคำ เหว ๗ ค้อย ๗ ฉา ๗ ริก ๗ เหวย ๗ รอน ๗ จริง ๗ ผางผาง พร้าว ๗
(พราว ๗) ท่าว ๗ นั้นล้วนทำให้เกิดความไพเราะและงดงามในด้านเสียงมากขึ้น การใช้คำซ้ำ
ปรากฏในวรรณกรรมชาดกภาคใต้จากหนังสือชุดทุกเรื่อง

3.4 การเล่นคำ การเล่นคำเป็นการนำเอาคำในลักษณะที่สัมพันธ์กันในด้าน
ด้านหนึ่งมาวางเรียงกันในที่ใกล้กันหรือห่างกัน เพื่อก่อให้เกิดความไพเราะงดงามมีดังนี้

3.4.1 การเล่นคำที่เขียนเหมือนกันความหมายเหมือนกัน การเล่นคำ
ลักษณะนี้จะมิตั้งที่อยู่ห่างกันและอยู่ติดกัน ดังเช่น

"คลังเงินคลังทอง สิบสองพระคลัง มาเผาทรงทัน มากมายหนักหนา
(จันทะฆาต)

"บมื่ออำมาต บมื่อปราสาท ขาไททั้งหล้าย บมื่อนางสนม ขาหญิงขาชาย
เทานีสุทชาย พิชายจะสอร ... พระเคียดแกเขา ฤาพระราชา ทาวเคียดแก
ไคร้ย เคียดแกนางล่ม กรมวังคนไคย บอกให้เขาไจย ทูลหัวเมียเอี้ย ...
บวคแล้วกุมมา กุมมน่าภา กุมมยินดี เขาหากตามกู ใหญ่บดสีย เขานินทาซี
วาชี้เมียตาม"

(พระมหาชนก)

"@ อีกองค์อักษรสาวณี คูตีแลตี พระทัยท่าวเธอฝากฝัง

"@ แจกใช้ประยูรเจ้าจอมวัง ท้าวหวังบ่หวัง จะเอื้อจะเอาอารี

"@ จักอยู่โยตีบตี ส่งใจบมี พำนักนันทน์ภยพาล"

(มหाराชคำจันท์)

"ได้แก่ประคาน้ำ ได้ต้องได้คลา ได้อ้อมได้ชู ถึงเนื้อถึงตัว
เหมือนผิวเหมือนชู้ อันที่ประค ว่านั้นผิดไป"

(นกจวบ)

"ประนังกันคอย มุ่ง เมอนตันรอย บ เห็นคววี เร้ง เอยีน เร้งย่า
เร้งค่า เร้งดี อกาให้ทาสี พฤกศภมานตา"

(เสือโค)

" เมียห้ามว่าสู หัวล้านนอกครู มั่นขัน เหลือขัน ผัวคั่วว่า
เข้ายิบไปยงโครัน เมื่อ เหลือก เมื่อพัน เมื่อ เป็น เมื่อตาย"

(พระรถ เมรี)

"นอยหนาแลลาใย หมาก เฟื่องไฟ แลปรางทอง สุก เหลืองอยู่ เรืองรอง
หมาก ปลับทอง ตระการ

"ไม่ ฟัง วัง นัง คุก คาม ไม่ เข้ ค ไม่ ขาม ไม่ คร้าม ไม่ พรั่น กลัว ตาย"

(พระมหาชนก)

"ทาวอง ค้อ จอง ค้อ อาตมา ท
จาก ถ้ำ แก้ว ห้อง แก้ว แทร์ แก้ว ร้าง
ลง จาก เขา ข้าม เขา ภู เขา เขี้ยว
พระ เดิน ธำ ง เลีย บ ธำ ง ออก ทาง จร
นาย ภ ราน เห็น แล เห็น เห็น ฤ ษี
ว่า โน่น มา ที่ มา เดิ ร มา ตรง
พว ก อำ มา ท ย์ หม อ อำ มา ท ย์ อ อำ มา ท ย์ ภ ราม
ลง บ าง ดี บ าง ค อบ าง ร อ ฤ ท ์

ดั่ง คิง ห ราช เร ิง ร า ช น ิ ร า ช ห าง
น ิ ร า ศ น าง ร แ ม น าง ร ้าง น าง จ อน
สั น โ ค ด เด ีย ว เด ิ ร เด ีย ว เด ีย ว ไ พร ส อน
มา ใ ก ล ั ต ร ล ะ ต ร ถึง ต ร ด ง
ย ก มี ช ้อ น ้ำ ช ้อ ช ้อ ป ระ ศ ง ค ์
ค ือ ว ่า อ ง ค ์ ค ือ อ ง ค ์ ย ศ ก ิ จ
เขา เว ศ ล ้อม ล ้อม ร อบ ศ น ิ ด
บ าง จ ับ ก ฤ ศ จ ับ ก ระ บ ี จ ับ ต ริ พ ร ร ณ ์

(ยศกิจ)

"บ ้าง ช ม บ ้าง น อน ช ู ว าง ส ล อน
ใ น ก ล าง ส าย ช ณ ... ห ญา ป ล ้อง ห ญา ห ว าย
... ส ั ค ร ู เ ่า ไ ช อยู่ ใ ด ั ท ี น อน
ที่ น อน แห่ง พ ระ จ ัด ห ัน"

ใ น ก ล าง ช ล ธ าร ... บ ้าง ล อย บ าง แ ช
ต าม มี ต าม ไ ด้ ใ น ไ พร พ ระ ห ิม พ าน ค
ไม่ ร ู้ ไม่ เห็น มา เร ิง มา ช อน ใ น ใ ด ั ท ี น อน

(พญาจัตหัน)

"ชาวชางชาวม้า ชาวรถถัวนหน้า ชลปทลคาสคา พอคำพอครว"
(เจ้าวิทูร)

"หรือ เ้าหรือปลา หรือฝ้าหรือผอน คนละกอนสองกอน คามนอยคามไทอย"
(พระรถ เมริ)

"นองพริค เมืองมา ไกลย เาไกลยพง ไกลยพอไกลยแม่ ไกลยพระวรวง
เทวาปาคง เ้นคูนองหร้า"
(วรวง)

การ เล่นคำ เขียน เหมือนกัน ความหมาย เดียวกัน ที่ยกมากล่าวจากวรรณกรรมชาดกภาคใต้ จากหนังสือบุคหลาย เรื่อง นั้น ล้วนแต่ เป็นคำที่ก่อให้เกิดความไพเราะงดงามในบทร้อยกรองมากขึ้น คำที่ผู้แต่งนำมาใช้ในการเล่นคำคือ คลัง บ(บ) เคียด กู ชี คู ดี หวัง ได้ ถึง เหมือน เร่ง เผื่อ(เผื่อ) หมาก ไม่ ่องอาจ แก้ว นาง เขา เดียว ทาง เห็น ช้อ(ชี่) มาอามาพย์ ล้อม บาง จับ หย่า ตาม ไม่ มา ชาว พอ(พ่อ) หรือ กอน(ก้อน) ตามไกลย การ เล่นคำที่กล่าวมานี้มี โดยทั่วไปในวรรณกรรมชาดกภาคใต้จากหนังสือบุค ทั้งแบบที่อยู่ชิดติดกันและห่างกัน

3.4.2 การ เล่นคำที่ เขียน เหมือนกันแต่ความหมายต่างกัน การ เล่นคำ ลักษณะนี้มีอยู่พอสมควร ดัง เช่น

"นกพริกจับพริก จับลูกพริกปัน ... @ ไก่ฟ้าพยาลอ จับพ่มไกจอ
จาแจ้วเสยงดง ไก่แจ้ไก่เจยบ รียกคู่ยู่รัง กระคูกระคากลิง
บนไม่ประคำไก่"

(มโหรานิบาค)

"ปลาไหลแลปลาหลค ทั้งปลากดแลปลาชอน ปลาเสือทั้งนือออน
ปลาเทโษะโดลาย ปลาเค้าแลปลาม้า ทั้งปลากาแลปลากราย
ปลาอกคุกสวาย คะโกวายคำคลำไป ปลาสลิคสลาคสอ
ทั้งปลาหมอปลาม้าไล่ คางเบือน เชือนกินไคล กระลายไล่งจับชิวคาย"

(นกจาบ)

"พิศผลปรากฏสุภาให้ ขนึ่งครวญ ปรากฏ เปรียบปรากฏ นุชนวล เล่ห์น้อง"
(จันทกนิรชาดก)

"ผูกนาค ระโงม นาค พลงนาค หลาย พลัน
นา เนก ระวาง อัน สุร ราย สำ ห้าว หาญ"
"จาก พราก ก็ พราก นิร คณา แล อน นาค คำ นึ่ง คราง"
(มหาราชาคำฉันท)

ในวรรณกรรม เรื่องนกจากผู้แต่งเล่นคำ"ปลา" บรรยายปลาหลายชนิด ทำให้ผู้อ่านรู้สึกว่า มีปลาหลายชนิดในที่ที่ใกล้กันและมีความไพเราะด้วย ในวรรณกรรมชาดก เรื่องจันทกนิรชาดก ผู้แต่งใช้คำ "ปรากฏ" เล่นคำ ปรากฏตอนแรกหมายถึงผลมะปรางแต่ปรากฏที่สองหมายถึงแก้วผู้หญิง ในมหาราชาคำฉันทบทแรก เล่นคำ"นาค"ซึ่งมีความหมายต่างกันออกไปคือสิ่งของ เครื่องใช้อย่างหนึ่ง และมนุษย์ที่เป็นทหารอีกอย่างหนึ่ง ในบทต่อมา เล่นคำว่า"พราก"คำแรกหมายถึงนกชนิดหนึ่ง คำที่สองหมายถึงการจากระหว่างมนุษย์ซึ่ง เป็นที่มาของการคร่ำครวญหากัน การเล่นคำที่เขียนเหมือนกันแต่ความหมายต่างกันพบไม่มากนัก

3.4.3 การ เล่นคำคำเดียวกันแต่ เขียนต่างกัน การ เล่นคำลักษณะนี้พบ น้อยมาก ดัง เช่น

"มฤค นั้น สม มฤค า มนุ ชชา สม มนุ ชวิ ไสย"
"ยัง สัท ทัง หลาย ถึง พุม เวศ ผาย เท เวช ชั้น พุม มา"
(จันทกนิรชาดก)

"มฤค" หมายถึงกวางตัวเมีย "มฤคา" หมายถึงกวาง ในที่มีน่าจะหมายถึงกวางตัวผู้ "มนุชชา" (มนุษย์) และมนุช หมายถึงสัตว์ที่มีจิตใจสูงหรือคน ในบทร้อยกรองดังกล่าวหมายถึง มนุษย์ผู้ชายและมนุษย์ผู้หญิง "พุม เวศ" (ภูมิ เวศ) และ "พุมมา" (ภูมิมา) ทั้ง 2 คำหมายถึงที่อยู่ ของเทพเจ้าเหมือนกัน (พุม เวศ อาจจะ เป็นพรหม เวศ พุมมาอาจจะ เป็นคำพหุพยางค์ก็ได้)

3.4.4 การ เล่นคำแบบกลบท การ เล่นคำลักษณะนี้จะ เอาคำคำเดียวหรือ ตั้งแต่ 2 คำขึ้นไปวางไว้ใบคำหนึ่งที่ตรงกันในทุกวรรคหรือทุกบท การ เล่นคำแบบกลบทพบบ้าง ดัง เช่น

"@ จัณเฑาะว์ว่าจ้ปลั่ง ยั้งคิจพิศวง พระไท เอ้อแค้นคา เคือง
 @ เจาจี้ เอ้าชาคอรตาง เมือง เอาสิงขร เนือง มาตาง เปนพระ เมรทอง
 @ จ้เอาสิงโตโคคน่อง ค่ชวันพรรณียอง มาตางรูปภาพานา
 @ จี้เอาเหล้าพันรูกษา มาตางรียา แล้ราชวัคัจตทง
 @ จ้เอ้าชอชอ่มกุ่มกรัง อ้นงามร่ห่ง มาตางม้ารแก้วพรายพรรณ
 @ จ้เอารศส์มีพระจันทร์ ตางโคมแก้วอัน สว่างก็จางแจมศรี
 @ จ้เอ้า เสียงสคูณ์ ตางเสียงคลตริ แคร่สังประโคมคูริยาง
 @ จ้เอา เสียงสักคุดา ตางเสียงคลตริ แคร่สังประโคมคูริยาง
 @ ออกเอ้ยองค์เดียวอวางวาง จักถวายเพลิงนาง ก็ไร เห็นอยากหนักหนา
 (พระมหาชาคก)

บทร้อยกรองตอนนี้ เป็นตอนที่พระ เวสสันดรทรงคร่ำครวญ เมื่อพระนางมัทรีถึงวิสัยญีภาพ ด้วยเสียพระทัยที่พระโอรสชาติและพระธิดากันหาหายไปโดยไม่ทรงทราบสาเหตุ พระเวสสันดร ทรงรำพันถึงความหลังและมีพระทัยสงสารด้วย เข้าพระทัยว่าพระมเหสีสิ้นพระชนม์แล้ว และทรงรู้สึกสลดพระทัย เมื่อทรงนึกถึงการพระศพ เพราะสิ้นพระชนม์ในป่าไม่มีสิ่งที่จะประดับประดาพระศพให้สมพระเกียรติอย่างนางกษัตริย์ทั้งหลาย จะมีก็แต่สิ่งแวดล้อมภายในป่าหิมพานต์เท่านั้น ดังบทร้อยกรองที่ยกมาข้างต้น

"หอม เปลือกอหอม ใบ หอม ราก แกไ ก็ ที ก็ ล้ำ หอม อยาง หอม ดอก
เกษ รลม ภา ข้ จร จบ ปา อา ค้ ม ฤ ศ รี"
"ตาร คำ ตาร ข้าว ตาร หมาก ตาร เพร่า ตาร เสียร ตาร ตา ตาร คร้อ บ ตาร ปิด
ตาร คำ ตาร กา ตาร หมอน เลื่อย ลา ตาง ดอก แก ม ใบ"
(พระมหาชาคก)

ร้อยกรอง เล่นคำแบบกลบทตอนนี้ เป็นตอนพราหมณ์ชุก เดินป่าหิมพานต์ เพื่อไปขอพระชาติและพระธิดากันหาต่อพระ เวสสันดร เล่นคำ"หอม" และ"ตาร" ซึ่งเป็นชื่อพันธุ์ไม้ในป่า

"@ พล ร ณ ร ช ค ช แ ง ป อ ง เล ่า ส แ ล ง ไ ส น ห ส แ น ง ก ่า ห ยา
 @ พล ร ณ ร ระ ร าย คำ น าย นำ ป ระ จำ ป ระ ก ุ ก ท า ธ ร ธ าร

@ <u>พลรรถระรุงคราน</u>	นายสนทวมมาน	กรรเจียกแลจุมพจนตน
@ <u>พลรรถระด่ากล</u>	ถือโหลทมน	แลสร้อยเสนาคมวาง
@ <u>พลรรถระรังแรง</u>	ศรศิลป์สำแดง	แลกรกระวีเต้าไว
@ <u>พลรรถระภาไกร</u>	ชิงไชยเคยไชย	ช่านะช่านาญสงคราม
@ <u>พลรรถระเรื่องนาม</u>	พิชัยยุทธเขตคาม	ระยอบทุกท้าวค้ำแดน
@ <u>พลรรถระจะเศิกแสน</u>	โรมอรินเจ็บแจน	กระจัดทุกทับลับตาย"

(มหาราชคัจฉันท์)

ร้อยกรองข้างต้นนี้ใช้วิธีการเล่นคำสร้างความไพเราะ คำที่เล่นแบบกลบทคือ"พลรรถด" ด้วยการเอาคำ พลรรถด ไว้ข้างหน้าของวรรคแรกของทุกบท ร้อยกรองนี้เป็นตอนบรรยายทัพของพระเจ้ากรุงสุโขทัยเมื่อยกออกไปรับพระเวสสันดรและพระนางมัทรีกลับเมือง

" <u>แมรซัง</u> ชางม้า	<u>แมรซัง</u> ไฟรฟ้า	<u>แมรซัง</u> ชาคน	ค้ำวนทฤมาซัง
ลูกรักของตน	ทอดเสี้ยกลางหน	โหเมี้ยเอกา	... @ ทนอดทนยาก
จะผอมจะไผ	<u>จะเหรหน้าไคร</u>	เหลี้ยพระมารดา	@ โอบพระแม่เจ้า
เหรแต่พรานเก่า	เอาเปรงงสา	บ่เหรหน้าลูก	เมื่อลูกจากมา
โอบพระมารดา	<u>จะเหรหน้าไคร</u>	@ บมีพีน่อง	บมีพวกพ่อง(บมีภงษา)
ผูนึงผูด	บมีเผ่าพัร	กิงภาอาไชย	<u>จะเหรหน้าไคร</u> ไนเมืองโนนา"

(พระมหาชนก)

การเล่นคำแบบกลบทในร้อยกรองที่ยกมาดังกล่าวคือ "แมรซัง(แม้นซัง)" กับ"จะเหรหน้าไคร(จะเหรหน้าไคร)" "แมรซัง"วางไว้ตอนหน้าของวรรคที่ 1 2 และ 3 "จะเหรหน้าไคร" เป็นวรรคหนึ่งของบท บทแรกอยู่วรรคที่ 3 บทที่ 2 ไว้เป็นวรรคสุดท้าย บทที่ 3 ไว้วรรครองสุดท้าย การเล่นคำแบบกลบทดังกล่าวช่วยให้ร้อยกรองเด่นชัดและมีความไพเราะด้วย

"ถ้าเจ้าชอบที่สาว ถ้าสาวแท้ท่านว่าไค้ ถ้าแล้ท่านห้ามไว้ อย่าได้เสพสมาคม
ถ้าชอบที่แม่หม้าย ถ้าหม้ายแท้เจ้าจงสม ถ้าหม่อมอย่าภิรมย์ มักกว่าวย-
เมื่อภายหลัง"

(สุทธิกำม์ชาดก)

ร้อยกรองนี้ใช้คำ"ถ้า" เล่นคำแบบกลบทด้วยการเอาวางไว้เป็นคำแรกของวรรคที่ 1 2 และ 3 ยกเว้นวรรคที่ 4 การเล่นคำกลบทนี้คล้ายกับกลบทบัวบานกลีบขยาย บัวบานกลีบขยายใช้ 2 คำ

	"คุณแม่ เอ๋ยจงสงสาร เกิดมารดา
คุณแม่ เอ๋ยอวยอ่อนให้ภรรยา	คุณแม่ เอ๋ยจงให้ไปส่มปรารถนา
คุณแม่ เอ๋ย เมื่รไม่ยอมให้คะมะนา	คุณแม่ เอ๋ย เห็นชีวิยจักวอดวาย
คุณแม่ เอ๋ย เมื่รลูปพบผาท้าวแล้ว	คุณแม่ เอ๋ยลุกจักแคล้วกลับพรรยา
คุณแม่ เอ๋ยลุกนี้หวังตั้งจิตย์หม้าย	คุณแม่ เอ๋ยลุกนี้หม้ายจักแทนคุณ"

(ยศกิจ)

ในร้อยกรองข้างต้นนี้ใช้ "คุณแม่ เอ๋ย" เล่นคำแบบกลบทด้วยการวางไว้หน้าของแต่ละวรรค ในวรรณกรรมเรื่องยศกิจบอกชื่อกลบท เช่นนี้ว่า"ชื่อกลบททศประวัฑ" (ทศประวัฑ) เนื้อเรื่องในตอนนี้เป็นตอนที่พระสิริวิบูลกิตติขออนุญาตพระนางศิมะวดี เพื่อไปช่วยท้าวยศกิจ

การเล่นคำแบบกลบท เป็นวิธีการที่ก่อให้เกิดความไพเราะงดงามได้อย่างหนึ่งในการแต่งบทร้อยกรอง ที่สำคัญยิ่งคือ เป็นสิ่งที่แสดงถึงความมีฝีมือทางด้าน การสร้างสรรค์วรรณกรรมของผู้แต่งได้อย่างดี โดยทั่วไปมัก เข้าใจกันว่าความสามารถเชิงกวี เช่นนี้จะม่ก็แต่ในผลงานวรรณกรรมแบบฉับเท่านั้นแต่ในความเป็นจริงแล้วสิ่งดังกล่าวนี้เราจะพบได้ในวรรณกรรมห้องถิ่นภาควิได้แทบทุกเรื่อง ที่เป็นเช่นนี้เพราะความรุ่งเรืองทางด้านอักษรศาสตร์ของชาวไทยภาควิได้ได้สืบทอดติดต่อกันมาเป็นเวลาช้านานแล้วดังหลักฐานเกี่ยวกับศิลาจารึกหลักที่ เก่าที่สุดในประเทศไทยก็พบในภาควิได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้อความที่มีในศิลาจารึกหลักที่ 1 พ่อยขุนรามคำแหงมหาราชที่ว่า"หลวงกว่าปุครูทั้งหลายในเมืองนี้ล้วนแต่ลุดจากศรีธรรมราชมา"นั้นย่อม เป็นสิ่งที่ยืนยันได้อย่างดี (แม้ศิลาจารึกหลักนี้จะม่บันทึกประวัติศาสตร์ท่านหนึ่งของไทยให้ทราบว่าจะได้ทำขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 1 แต่ก็ไม่มีเหตุผล และหลักฐานอันใดที่จะทำให้อธิบายได้ว่าเป็นตามที่เสนอไว้ ผู้วิจัยยังเชื่อว่าเป็นศิลาจารึกสมัยสุโขทัย เช่นเดิม)

3.4.5 การเล่นคำคำซ้อน คำซ้อนเป็นคำที่มีความหมายเหมือนกันแต่เขียนต่างกันนำมาวางไว้ติดกัน การนำเอาคำซ้อนมาเล่นคำพบในวรรณกรรมชาดกภาควิได้จากหนังสือบุคคลต่อไปนี้

"เพ่งพิศพิณจู้ ผู้เป็นครูไม่จรัล บังเกิดความยินดี มีใจรัก เป็นนักหนา"
(จันทะฆาต)

คำว่า เพ่งพิศ(เพ่งพิศ) มีความหมายเหมือนกันคือการดูอย่างตั้งใจเพื่อรู้รายละเอียด

"ยิกไล่กำหมัทร ภัวหมหมัน เร้ว เหลือใจ"
(สังข์ทองคำกาพย์)

"ยิก" น่าจะเป็นคำเดียวกับคำว่า "ขยิก" ในภาษาไทยกลางซึ่งหมายถึงการติดตามไปอย่างกระชั้นชิด "จล"(จล) ก็หมายถึงการวิ่งติดตามไปในระยะกระชั้นชิดเช่นกัน คำว่า ยิก ชาวไทยภาคใต้ยังคงใช้พูดกันจนสมัยปัจจุบัน เช่น ยิกให้ทันให้มันลักขวิด ให้หนวดลักเส้น หรือ ไปยิกวัวตี เป็นต้น

"ทวยเทพเทวดาคล ก็ฉงนฉงายใน ทาบแทบจะครรรไลย
ที่จะคำมนิคมแกลง หลงจับกระเจิงจร ทิศมารคทางแวง
บุกบาตรบึงแรง ก็ลูเซตุครดล"
(มหाराชคำฉันท์)

มารค และ ทาง ต่างก็หมายถึงเส้นทางที่สัญจรไป "มารค" เป็นคำไทยที่มีพื้นฐานมาจากภาษาสันสกฤตว่า "มารค"ทาง เป็นคำไทยแต่เดิม

"เร่พูดหกเห็จไล่ ผู้ใจน้อยเป็นความกัน"
(สุทธิกำมีชาดก)

คำ หก เห็จ เป็นคำซ้อน หก มาจากคำ โหก ทั้งสองคำมีความหมายเหมือนกันคือพูดไม่ตรงตามความเป็นจริง

"หนึ่งโหิดรักษา เหล้าช่นาดังค่มกอง
หนุมเถาแกกายกอง โหิดศุขด้วยบารมี"
(พระมหาชนก)

คำ เถา(เฒ่า) และ แก(แก่) ต่างก็มีความหมายว่าผู้เฒ่ามากเช่นกัน โดยทั่วไปมักใช้ว่า แกเฒ่า แต่ในบทร้อยกรองดังกล่าวต้องการความไพเราะจึงใช้คำสลับที่

"รวด เรง เรวไว สาวบาดคลาไคล ริงวางตามคลอง
คลาดจากเมียรัก นอยหนึ่งโดยปอง เมื่อนั้นนางนอง เคนกลางแลหลัง"
(พระมหาชาติ)

เรว(เร็ว) หมายถึงเป็นอย่างเร่งรีบ ไวย(ไว) มีความหมายเช่นเดียวกัน สองคำนี้มักใช้แยกกัน เช่น ริงไปเร็ว ทาไวๆ เป็นต้น

"@ หักดังครีปรุทพบเทียบ โนมนอม เสียนนมัดสกาณ"
(พระรถ เมรี)

โนม(โน้ม) หมายถึงทำให้ต่ำลง นอม(น้อม) หมายถึงทำให้ต่ำลงเช่นกัน

"ผวาตื่นพื้นพุงจรงจรด แสงทองจัดจับหน้าแลหาแลเห็น
พระทิมกรอรเหลืองกระเดื่องกระเดร แลไปเห็ร เปล่งปลั่งมะลั่งมะเลือง"
(ยศกิจ)

"เปล่ง" หมายถึง ฉายออก แผ่ออก "ปลั่ง" หมายถึง ผ่องใส มีน้ำมีนวล บางทีก็ใช้แยกกัน เช่น พระอาทิตย์เปล่งรัศมี คินนี้พระจันทร์ปลั่ง เป็นต้น

การเล่นคำคำซ้อนดังที่กล่าวมาช่วยเพิ่มความงามความไพเราะให้กับบทร้อยกรอง และให้ความหมายที่ดีด้วย หากร้อยกรองไม่มีการใช้คำลักษณะนี้ความไพเราะและรสชาติของร้อยกรองคงไม่สมบูรณ์แบบ

4. การใช้คำง่าย ๆ กะทัดรัดและมีความหมายดี การแต่งวรรณกรรมนั้นถ้อยคำเป็นปัจจัยสำคัญในการสื่อความหมายระหว่างผู้สร้างกับผู้เสพ ถ้อยคำที่สื่อความหมายได้ง่ายและมีความหมายดีย่อมเป็นสิ่งที่พึงประสงค์ของผู้อ่านทุกระดับ ดังที่ แย้ม ประพัฒน์ทอง กล่าวว่า"ถ้อยคำที่กระทำให้เข้าใจได้โดยยากตามความของพากย์ท่านเรียกว่าคัมภีร์เหมือนอุทาหรณ์ว่า โปโล

วิริยวา โสย พรหณตวาน วิสสมิ อธิบาย อุทาหรณ์ที่ยกมานั้น แปลงง่ายก็ได้ ยากก็ได้..."¹¹ ดังนั้นในการแต่งวรรณกรรมผู้แต่งต้องเลือกใช้คำที่เข้าใจง่ายและมีความหมายดี เพื่อให้วรรณกรรมที่สร้างสรรค์มีคุณค่าตามที่ตั้งใจ

วรรณกรรมที่สร้างสรรค์ขึ้นมาบาง เรื่องใช้คำยากต่อการทำความเข้าใจ กำแพงขวางกั้น อันนี้ทำให้ผู้ฟังมีอุปสรรคในการเข้าไปชื่นชมและสัมผัสความไพเราะงดงามในดินแดนกวี วรรณกรรมแต่ละยุคแต่ละสมัยก็ควรสร้างให้คนในยุคนั้นเข้าใจได้ เข้าถึงได้จึงจะนับว่ามีคุณค่าต่อสังคมอย่างแท้จริง การที่วรรณกรรมเรื่องใดแต่งขึ้นมาแล้วคนในยุคนั้นที่เกิดวรรณกรรมเรื่องนั้น ๆ เข้าใจไม่ได้ เข้าถึงไม่ได้ย่อม เป็นการสูญเสียเปล่าในการสร้างสรรค์ ในส่วนของวรรณกรรมต่างยุคสมัยกันนั้น ย่อมไม่เข้าข่ายนี้ เพราะคนยุคหนึ่งสมัยหนึ่งย่อมใช้ถ้อยคำที่ต่างกันออกไปบ้าง จึงเป็นธรรมดาที่คนยุคปัจจุบัน เข้าใจความหมายคำในยุคนั้นไม่ได้ไม่ว่าทั้งหมดแต่ก็พอจะสื่อความหมายได้ การเป็นเช่นนี้เพราะถ้อยคำในภาษาย่อมมีการเปลี่ยนแปลงไปตามเวลา คำบางคำที่ไม่ค่อยได้ใช้ก็จะสูญหายไป คำใดที่ยังใช้กันอยู่ก็คงอยู่ต่อไปไม่มีปัญหาในการทำความเข้าใจ

วรรณกรรมชาดกภาคีได้จากหนังสือบุคที่วิเคราะห์ล้วนแต่ เป็นผลงานที่แต่งก่อนสมัยรัชกาลที่ 6 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ทั้งสิ้น บางเรื่องเก่าก่อนสมัยรัตนโกสินทร์ แต่คำไทยแท้และคำไทยที่มีพื้นฐานมาจากภาษาต่างประเทศนั้นยังสื่อความหมายกับคนไทยในยุคปัจจุบันได้อยู่ ลักษณะเด่นที่เห็นชัดคือผู้แต่งเลือกใช้คำง่าย ๆ กะทัดรัดและความหมายดีด้วย หากผู้แต่งใช้คำยาก ๆ ยาว ๆ อย่างวรรณคดีบางเรื่องแล้ว เชื่อว่าความลำบากในการทำความเข้าใจคงมีอย่างแน่นอน เมื่อผู้แต่งใช้คำที่มีคุณลักษณะดังกล่าวนี้การทำความเข้าใจวรรณกรรมจึง เป็นไปได้อย่างสะดวกและยังให้ความไพเราะอีกประการหนึ่งด้วย การใช้คำง่าย ๆ กะทัดรัดและมีความหมายดีในวรรณกรรมชาดกภาคีได้จากหนังสือบุค เช่น

"ชมสัตรีจิตบาท	ช่างแผศผาดแลนผัรรผาย
นกเนือหังงเลือทราย	กระต่ายเครเลรินยไพทรย
@ ถึกเทอีนเกลอีนกล้ำกล่า	อาไสยนำทรอกทวาริหลย
ช่างโขลงโยงกัรรปิย	หังงละมิงแลกวางทอง

¹¹ พระสังมรักขิต มหาสามี, คัมภีร์สุโทธาลังการ แปลโดย แย้ม ประพัฒน์ทอง(ธนบุรี : โรงพิมพ์ประยูรวงศ์, 2504), หน้า 39.

๑ เลียงผาโคกะทิ้ง ึ่งลอง เชียงฝัระยะของ
 เลือ เหลืองคอย เยืองยอง ิตตามมองมะตุคคา"
 (จันทะมาค)

การบรรยายสัตรีปาในตอนนี้ผู้แต่งใช้คำง่าย ๆ มาเรียบเรียงให้เข้ากับฉันทลักษณ์ของ
 กาพย์ยานี 11 ได้ดีอย่างไร เราจะคงาม และ เข้าใจ เนื้อหาได้อย่างดี คำทุกคำที่นำมาใช้ล้วนแต่มี
 ความหมายก่อให้เกิดภาพใน เนื้อหาได้อย่างดี ขณะที่อ่านและ เมื่ออ่านจบภาพสัตรีปาปรากฏอยู่ซึ่ง
 หน้าประหนึ่งว่าได้ เห็นสัตรีปาด้วยตาตนเอง ลักษณะการใช้คำ เช่นนี้มีอยู่โดยทั่วไปใน เรื่องจันทะมาค

"แม่นก เป็นทุกข์	เทียบ เท้า เจ้าจุก	ทุกทั้นใครจะปาน	
ไม่ เห็นผู้มา	โสก รำคาณ	ด้วยลูกสงสาร	ตายในกลางไฟ
จึงนางนกจาบ	เอาปากคนคาบ	เอาลูกทั้นใจ	
จะภาลูกคน	ไปให้พันไฟ	คาบไปไม่ได้	รำไรไปมา
โอว่าลูกแก้ว	จนใจแม่แล้ว	จะม้วยมรณา	
คาบไปไม่ได้	จนใจนกนา	ประหม่นปีกซ้ายขวา	โห้ว เทพในไพร
จงช่วยลูกข่า	อย่าให้มรณา	ตายในกลางไฟ	
ว่าแล้วหมิช้า	ผว่าบิน เข้าไป	ในรังนั้นโศร	ให้รักลูกคน
ไฟลูกมาใกล้	ร้อนนั้ก เหลือใจ	สุดที่จะทน	
คิดถึงลูกรักษ์	ภักภวงษ์	แม่นก เลือกสน	บินไปบินมา
บินออกบิน เข้า	หลายทหลาย เท้า	โศก เศราโศกา	
ไฟป่าลูกลาม	ตามรำป่ามา	โหมรังสะกุนา	ตกลงทั้นใจ
จึงลูกศักุนา	สุดสิ้นชีวา	ตายในกลางไฟ	
นางนกก็จาบ	พิลาพรำไร	พอนกนั้นโศย	ก็ไมเห็นมา
เทียบ เท้า เจ้า เจือง	กลมกลัดขัษ เคือง	ตั้งดวงหทัยา	
จะแตกท้ามล้ำ	เบียงววยชีวา	ด้วยว่าบุตรา	ตายสิ้นทังรัง
ทั้งลูกก็ตาย	ทั้งผู้ก็หาย	แทบววยชีวัง	
แม่นกก็หำรำ	ว่าก่าหนหลัง	ลูกนอยรอยซัง	ตายในกลางไฟ
ยังอยู่แต่ตัว	คอยถ้ำหาผ้า	จนเอกาใจ	
จนชายนแล้ว	โกล เกลมัวไฟ	เวลานั้นโศย	สิ้นแสงสุริยัน"

(นกจาบ)

แม้ว่าผลงานวรรณกรรมชาดก เรื่องนี้พระพรหมสุวรรณจะแต่งไว้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2350 ในสมัยรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ก็ตาม แต่คำที่ปรากฏในวรรณกรรมนี้ได้เป็นอุปสรรคในการสื่อความหมายแต่ประการใดเลย คำทุกคำเป็นคำที่ยังมีใช้ในสมัยปัจจุบัน และยังมีอารมณ์แก่ผู้อ่านได้ดีด้วย โดยเฉพาะตอนนี้ให้ทั้งรสคำและรสความทำให้ผู้อ่านได้รับความสะเทือนใจในความรักระหว่างแม่กับลูกและระหว่างภรรยากับสามีได้อย่างดี เมื่อแม่เห็นลูกจะได้รับอันตราย แม่ก็ค้นรณหาหนทางช่วยลูกจนถึงที่สุดแต่ก็สุดวิสัยที่จะช่วยได้ ลูก ๆ สิ้นชีวิตอยู่ต่อหน้าทำให้แม่มีความทุกข์อย่างแสนสาหัส ในยามอยู่ตัวเดียวแม่นึกกระจาบก็คิดถึงพ่อนกผู้เป็นที่รักและเป็นที่พักพิงของคนและลูกแต่เมื่อขาดพ่อนกความทุกข์ความสลดใจก็ยิ่งเพิ่มพูนขึ้นอีกเป็นทวีคูณ จากร้อยกรองดังกล่าวนี้ผู้อ่านจะได้ทั้งรสคำและรสความอย่างครบถ้วน ด้วยการที่ผู้แต่งใช้คำอย่างง่าย ๆ กะทัดรัดและความหมายคี่นเอง

"อิจูคู้อีแดน แหนคุดมสาบชาคร้อย อ้ายหม้อหมอน้อย วิงบุกรกพรามตกใจ
 ใมรู้ว่าหมาพราน เถาจารย์ท้าวหมาไน เฝ้าหอนก้องทองไพโร ดั่งมกมกยก
 ใมพราง อ้ายนัรามีทันแห่ง อ้ายหมอแกงมีทันจะล้าง วิงลัดสกัถทาง ฉ้าย
 จุดข้อมพรมคัพายมา ย้อยคุดคุดระซาก ย้อมขาดกรากเขาตากฉา เถาร้องว่า
 เออวา มาสิ้นหมคจะออดตาย อ้ายหม่อมองกัคค่าง อีแดนแย่งยามฉิบหาย น้ำเต้า
 แดกกระจาย ใมเท่าพลัดจากมือกุม คัวาจับใมเท่าง้า ดั่งเป็นทำอย่างสามขุม
 ผุงหมาเขาล่อมลุ่ม คุดกัคน้องย่องตามเพลิง เจือง่าทำคับองดี ถูกอ้ายหม้อ
 ร้องคัเป่ง อีน้อยง้อยหยับเหยง เกรงฤทธิใมเท่าพรม ผุงหมารุมรอบขบ
 อ้ายเถาหลบล้มทับข้อม ผุดลุกเล่นขุมขาม ขึ้นคับใมปะโพรงส่อุง พรม
 ร้องอ้อยอ๊กอก ใมขาดปากศากศากผลุง สองมือเถารัคพุง ร้องอ๊กอ๊กคัคคณคัคคองคัค
 หมาพรุกูรูกู เขากัค คัคเถาถัคหวัดคัคแวง สอกเลาใมเท่าแกว้ง ถองถิบ
 ถูกพระธรรม อ้ายสิงวิงเข้าซา พรมจิงร่าทำกระบี่ ใมเท่าเถาใล่ดี
 หนีขึ้นไซโตโมงเมง ยุคยานนิโครย้อย ห้อยตะคิงตะโดงเตง ถุงยามมาร
 โยงเยง น้ำเต้าคัคแตกกระจาย"

(พระมหาชาดก)

พระมหาชาดกเป็นวรรณกรรมชาดกที่พระภิกษุญิม เข้าคัคคัคออกจากฉับก่อน เมื่อ พ.ศ. 2395 เป็นปีที่ 2 รัชกาลที่ 4 แห่งบรมราชจักรีวงศ์ แม้เวลาจะล่วงเลยมาเป็นเวลานานแล้วแต่ก็

ยังสื่อความหมายกับผู้อ่านและผู้ฟังในปัจจุบันได้ดีและมีความไพเราะงดงามด้วย การเป็นเช่นนี้ เพราะผู้แต่งใช้คำง่าย ๆ กระจุกกระจิกและมีความหมายดีนั่นเอง ผลงานวรรณกรรมชาดกเรื่องนี้ น่าจะ แต่งก่อนสมัยรัชกาลที่ 4 เพราะฉบับศึกษาเป็นฉบับคัดลอกจากหนังสือฉบับก่อน ร้อยกรองที่ยกมา แสดงดังกล่าวมีความยาวหลายบทแต่มีคำที่ไม่ค่อยเข้าใจความหมายเพียงคำเดียวคือคำว่า "สอง" ในวรรค "ขึ้นต้นด้วยิมปะโพรงสอง" "คำ สอง น่าจะหมายถึงแมลงมีพิษชนิดหนึ่งจำพวกผึ้ง เพราะ วรรคต่อมาว่ามีว่า "สองมือ เถารัตนงู ร้องอ้ออ้อมคนอนตะแคง" หมายถึง เมื่อถูกแมลงชนิดนี้ต้องรอบ ๆ ตัวพราหมณ์ชุกก็เอามือปิดป้องไปมา ปัจจุบันชาวไทยภาคใต้มีคำว่า "อุง" ใช้หมายถึงแมลง ชนิดหนึ่งตัวเล็ก ๆ ชอบทำรังบนบ้านเรือนและต้นไม้ค้อยเจ็บและมีพิษ เช่นกันแต่ไม่ค่อยร้ายอย่างเด่น และผึ้งไม่พบว่าคำนี้มีอยู่ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ผู้วิจัยเชื่อว่าคำว่า "สอง" ในเรื่องมหา ชาดก เป็นคำคำเดียวกับคำว่า "อุง" ที่ชาวใต้ยังใช้กันอยู่ในสมัยปัจจุบัน

"@ บัดท้าวก็มีพจนปกา	สิต เสวกาการ	บอก เบิกธนาถนประทาน
ทชโดยพิภคทอง	@ ถ้วนทวนแลสรรมมิหลอ	มมิหลงค่านวญบอง
โดยดั่งพระโปฏกจลอง	ก็สฤทธิไถ่ทาน	
@ เสร็จท้าวก็ทหายทชบ่าเหน็จ	คฤหาสน์อลังการ	
เจ็ดชั้นรุจิตรรุจิพิมาน	ชวเลสโสภา	
@ ส่วนเผ่าชราทลิตลาภ	สิริราชสวรรยา	
โถ่งกายถ เกิงบทก็คลา	อภิรุษหทัยรน	

(มหाराชคำจันท์)

ร้อยกรองจากเรื่องมหाराชคำจันท์ข้างต้นนี้แต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทฉันทลักษณ์และกาพย์ 3 ชนิด (กาพย์ยานี 11 กาพย์ฉบัง 16 และกาพย์สุรางคนางค์ 28) โดยทั่วไป เมื่อกล่าวถึงคำประพันธ์ประเภทฉันทลักษณ์ก็จะเกิดความรู้สึกว่าเป็นเรื่องยากทั้งในการเข้าใจและการเขียน แม้กระทั่งในการอ่าน เพราะต้องอ่านตามครุ ลหุและลักษณะบังคับของฉันทลักษณ์แต่ละชนิด แต่ฉันทลักษณ์ในมหाराชคำจันท์มิได้ยากด้วยประการทั้งปวงอย่างที่มีความรู้สึกกัน คำที่ใช้ในวรรณกรรมชาดกเรื่องนี้ล้วนแต่เป็นคำที่มีใช้กันโดยทั่ว ๆ ไป ไม่มีคำยาว ๆ เข้าใจยากอย่างวรรณกรรมคำจันท์บางเรื่อง นอกจากนี้ไม่ยากต่อการทำความเข้าใจแล้วยังใช้คำเก่าให้เกิดความไพเราะงดงามอีกด้วย

ตอนนี้ เป็นตอนที่พระเจ้าสุทนต์ทรงใช้พระราชนครินทร์ไปตัวชาติและกัณหากจากพราหมณ์ชุกตามคำที่พระเวสสันดรตราราคาไว้ ชุกมีความพอใจในทรัพย์สินที่ตนได้รับพระราชทานเป็นอย่างยิ่ง

การใช้คำง่าย ๆ กะทัดรัดและมีความหมายดี เป็นลักษณะเด่นประการหนึ่งในวรรณกรรมชาดกภาคใต้จากหนังสือชุด การที่มีการเลือกสรรคำอย่างนี้ก็ เพราะวรรณกรรมเหล่านี้แต่งขึ้นมาเพื่อการอบรมสั่งสอนกุลบุตรกุลธิดาและพุทธศาสนิกชนโดยทั่วไปด้วยวิธีการสวดให้ฟังหรืออ่านด้วยตนเองก็ได้ การใช้คำง่าย ๆ กะทัดรัดและความหมายดีจะช่วยให้ไม่มีปัญหาในด้านทำความเข้าใจงานข้อธรรมะที่ยกมาแสดง นอกจากนี้การใช้คำลักษณะนี้ยังเอื้อต่อผู้ที่ชอบความบันเทิงจากเรื่องราวด้วยแม้จะรู้หนังสือน้อยแต่อ่านหรือฟังเข้าใจได้

5. การใช้คำโบราณ คำที่ใช้บางคำเป็นคำโบราณ เทียบได้กับคำที่ใช้ในวรรณคดีแบบฉบับรุ่นโบราณ การที่มีคำโบราณอยู่ย่อม เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความเก่าของวรรณกรรมภาคใต้จากหนังสือชุด เหตุผลสำคัญที่กวีนำคำโบราณมาใช้นั้นก็ เพราะความไพเราะ เหมาะสมทั้ง เสียงและความหมายนั่นเอง การใช้คำโบราณวิเคราะห์ได้ดังนี้

จรรยา (จรรยา) หมายถึง เทียบไปมีในบทประพันธ์ว่า

" เทียบ เคนจรรยา หลงลอยสำ นก้นท่ามหา
เพศยันครดวง ดิลกจุกา ธรตรงจรรยา"

(มหाराชคำฉันท)

คำ จรรยา นี้มีใช้ในวรรณคดี เรื่องมหาชาติคำหลวงว่า " เคนใจคืนมาคำ อยู่จรรยาจนกลางคืน" นอกจากนี้ในบทร้อยกรองนี้มีคำเก่าที่ใช้กันในสมัยอยุธยาคือคำ " เพศยันคร" คำนี้พบในวรรณคดีเก่าสมัยอยุธยา เช่น มหาชาติคำหลวง กาพย์มหาชาติ และชาดกมาลาวรรณกรรมพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน เป็นต้น

ปดยาค ภาษาสันสกฤตเขียน ปรดยาค หมายถึงการให้ ภาษาบาลีใช้ปริจจาค ไทยดัดแปลงใช้ว่า ปริจจาค คำ ปดยาคหรือปรดยาคนี้มีกพบในวรรณคดีรุ่นเก่า ไม่ค่อยพบในวรรณคดีรุ่นหลัง คำ ปดยาค หรือ ปรดยาค ในวรรณกรรมชาดกภาคใต้จากหนังสือชุด เช่น

"ปางปุจะถามปฐมท้าว ปดยาคทานธรรม
อาลัยอวารกระศัลย์ ฤาจนพอบคฤ"

(มหाराชคำฉันท)

คำกร น่าจะมีความหมายว่าวุ่นวายหรือร้อนใจ คำนี้ไม่มีในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525

เคียด หมายถึงไม่พอใจ ในภาษาใต้ปัจจุบันยังใช้กันอีก เช่น เคียดนัก ใช้พูดเมื่อใครทำอะไรไม่ถูกใจ

มิก หมายถึงการตีอย่างกระหน่ำ ส่วนใหญ่ใช้กับการตีน้ำ เดิมเป็นคำเขมรคือ ปรมมิก ชาวไทยภาคใต้เข้าใจว่า มิก จนทุกวันนี้

คำโบราณทั้งสามนี้มีในวรรณกรรมชาดกภาคใต้ดังหรือทรงว่า

"ยายแควมาปรส่งอันใดย สียนางบอกไปย ว่าคำกรรันทหน้า"

"ยายเถายาใจหนักหนวง เร้าหมพลวง แล้วยายยาใจเคียดกัน"

"จับจอกสุหรา ลับคามิก เขาไปย"

(สังข์ทองคำพยับ)

แดง(แดง) หมายถึงการประดับประดาร่างกายให้สวยงาม มักพบในวรรณคดีรุ่นเก่า เช่น ลิลิตยวนพ่าย ลิลิตพระลอ เป็นต้น

แพละ หมายถึงการยอมให้ชมเชย ปัจจุบันไม่มีใช้ในความหมายนี้ คำ 2 คำนี้พบในวรรณกรรมชาดกภาคใต้จากหนังสือบุคคล เช่น

"กูจะแดง นุ่งหมล้วยแพร ถอรไรสามชั้น"

"ให้หมบัวแพละ เอ่อที่หันแพละ พรมเอยจะช้วน"

(พระมหาชาดก)

เนค มักจะใช้คู่กับคำ ไม่ เช่น ไม่เนคร ไม่มีเนคร หรือมีคำคั่นกลางระหว่าง ไม่กับเนคร คำนี้มีปรากฏใช้ในพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องอิเหนา รัชกาลที่ 2 ด้วย ความหมายเหมือนกับคำ"เลย" เป็นคำขยาย เช่น

"เราไม่เชื่อเนค ยาวังสังเกต ว่าจ้อยด้วยซี เถาชุกเว้ย

คิดหัตดี อันตัวเรานี้ ในจิงการ"

(พระมหาชาดก)

ตอพรุก(ตอโพรก กี่ใช้) หมายถึง พรุ่งนี้ ในภาษาไทยกลางปัจจุบัน ปัจจุบันยังคงใช้
พูดอยู่ในภาคใต้ คำนี้ในภาคเหนือมีใช้กันใช้ว่า"วันพรุก" การใช้คำนี้ เช่น

"ตอพรุกนี้เขา พิจาไปเคหา มาเินองยา
คึกคินคินค่า ยาราโสภา พรุกนี้พียา จหาเินกะ
... มีชานานบหิง ใกล้เคียงเินสองรา"

บหิง หมายถึง ไม่นาน คำนี้พบในวรรณคดีไทยรุ่นเก่าโดยทั่วไป คำนี้มี 2 ความหมาย
ขึ้นอยู่กับการใช้ ความหมายแรกหมายถึงความหวังเห่น และอีกความหมายหนึ่งหมายถึงไม่นานดังที่
ใช้ในบทร้อยกรองดังกล่าว หรือในบทร้อยกรองชาดกภาคใต้ เรื่องอื่น เช่น

"เินวันบ่อทรรหิง เินถึงเินแดนยักสา ยักแกหงสองรา อยู่ในปาพะนาลี"
(จันทะมาด)

หมาก คำโบราณใช้เินพยางค์หน้าของคำที่เรียกผลไม้ คำหมากในลักษณะนี้มิใช่ใช้ใน
วรรณกรรมชาดกภาคใต้จากหนังสือบุคคลหลายเรื่อง เินเหมือนกับที่ใช้ในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงมหา
ราชสมัยกรุงสุโขทัย เช่น หมากพร้าว หมากปราง หมากขาม เินต้น การที่มีคำดังกล่าวนี้ใช้ใน
วรรณกรรมชาดกภาคใต้เินการชี้ให้เห็นว่าวรรณกรรมเหล่านี้แต่งมาเินเวลานานแล้ววรรณกรรม
ส่วนใหญ่ไม่ปรากฏ พ.ศ. ที่แต่งมีอยู่บางเรื่องเินบอกไว้ เช่น จันทกนิรชาดกแต่งเิน พ.ศ. 2227
จันทะมาด แต่ง พ.ศ. 2349 และนกกาบ(นิทานปักษี) แต่งเิน พ.ศ. 2350 เินต้นนอกจาก
การบอก พ.ศ. ที่แต่งแล้ว คำที่ใช้ก็เินอีกสิ่งหนึ่งที่ทำให้ประมาณอายุของวรรณกรรมที่แต่งได้ด้วย
เหตุนี้ผู้วิจัยจึงเชื่อว่าวรรณกรรมที่ใช้คำว่า "หมาก" นำหน้าคำเรียกผลไม้และผลของพืชบางชนิด
นั้นน่าจะเินวรรณกรรมที่เก่าถึงสมัยอยุธยาก็ได้ หรือไม่ก็สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น คำหมากที่พบ
เินวรรณกรรมชาดกภาคใต้จากหนังสือบุคคลเินบทร้อยกรองดังต่อไปนี้

"นอยหนาแลล่ำมเิน หมาก เินองไฟแลปรางทอง
สูงเหลืองอยู่เรื่องรอง หมากพลับทองงามดการ
ทุเรียนแล่มังคุด หนูนลุมคุดลีนหอมหวาร
ชมนักจัก เินนนาญ พระภูบาลชมนปักษา"

(นกกาบ)

ภาพพจน์ (Figure of speech)

ภาพพจน์เป็นวิธีการใช้คำเพื่อก่อให้เกิดภาพขึ้นในความคิดคำนึงของผู้อ่านผู้ฟัง วิธีการที่ใช้คำก่อก่อให้เกิดภาพในความคิดคำนึงของผู้อ่านผู้ฟังนั้นมีหลายวิธี เช่น อุปมา อุปลักษณ์ บุคลาธิษฐาน และการเลียนเสียง เป็นต้น คำภาพพจน์เริ่มใช้ครั้งแรกใน พ.ศ. 2478 ในหลักสูตรของคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยโดยเทียบจากคำ Figure of speech ในภาษาอังกฤษ แท้จริงวิธีการสร้างภาพจากคำนั้น คนไทยที่อยู่ใต้วงววรรณกรรมได้กล่าวถึงกันมาเป็นเวลานานแล้ว แต่มิได้สร้างคำขึ้นมาใช้เรียกเฉพาะเท่านั้นเอง

ไอ เอ ริชาร์ด (Ivor Armstrong Richard) อธิบายภาพพจน์ไว้ว่า

ภาพพจน์เป็นปฏิกิริยาขั้นหนึ่งของผู้อ่าน ปฏิกิริยาขั้นนั้นนำไปสู่ปฏิกิริยาขั้นต่อไป คือความคิดอารมณ์สะท้อนใจ และทัศนคติ ภาพพจน์ก็คือภาพในจินตนาการที่เกิดปรากฏก็เพราะคำ (Verbal Image) แต่ความมีพลังและความชัดเจนของภาพพจน์ไม่จำเป็นต้องไปด้วยกัน จึงไม่มีการตัดสินภาพพจน์เหมือนตัดสินรูปภาพ ภาพพจน์อาจเป็นตัวแทนของการทำงานของความรู้สึก (Sensation) โดยไม่ต้องเหมือนความรู้สึกนั้น และเป็นตัวแทนของความรู้สึกโดยการแทนที่ความรู้สึกนั้น ภาพพจน์ไม่จำเป็นต้องเลียนความรู้สึกตรงที่ภาพพจน์นั้นสามารถชักนำความคิดและเร้าอารมณ์สะท้อนใจอย่างเดียวกันได้ ลักษณะสำคัญของภาพพจน์นั้นก็คือพลังที่จะก่ออารมณ์สะท้อนใจอย่างเดียวกันได้¹²

สุธิวศ์ พงศ์ไพบูลย์ กล่าวถึงภาพพจน์ไว้ว่า

ภาพพจน์ (Figure of Speech) คือกลวิธีการใช้ภาษา โดยเลือกสรรถ้อยคำหรือวิธีการกล่าวอย่างแยบยล เพื่อให้คำน้อยคำสรุปสาระ หรือให้สรรพสิ่งที่กว้างลึกเป็นรูปคำที่ใช้หรือทำสิ่งที่เข้าใจยากให้เข้าใจง่ายทำสิ่งที่สัมผัสไม่ได้ให้สามารถสัมผัสได้ หรือทำข้อความนั้นให้กินใจ ชวนคิดชวนจำ ซึ่งมีกลวิธีหลายอย่าง..."¹³

¹² ดวงมน ปรียุณณะ, "ความงามในทวาทศมาส" วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต แผนกวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2516. หน้า 112.

¹³ สุธิวศ์ พงศ์ไพบูลย์, วรรณคดีวิเคราะห์ (สงขลา : มงคลการพิมพ์, 2524), หน้า 57.

ลิตธา พินิจภูวดล ได้ให้ความหมายของภาพพจน์ว่า

ภาพพจน์คือการใช้ถ้อยคำสำนวน เพื่อดำทออารมณ์ความรู้สึกให้ผู้ฟังผู้อ่านเกิดความประทับใจนึกเห็นภาพขึ้นในใจได้ ภาพพจน์จะช่วยย่นย่อภาพเด่นชัดขึ้น จนผู้ฟังผู้อ่านสามารถรับรู้และเข้าใจความคิดความรู้สึกของผู้เขียน ภาพพจน์ไม่ใช้การสร้างประโยคปรกติสามัญ... ไม่ถูกต้องไวยากรณ์อย่างเคร่งครัด แต่เป็นการใช้คำอย่างเสรีและมีขอบเขต¹⁴

ศักดิ์ศรี แย้มนัคดา กล่าวเกี่ยวกับการใช้คำก่อให้เกิดภาพว่า"กวีวิจนะที่ดีเด่นนั้นก็เปรียบเสมือนกระจกเงาที่แจ่มใสสามารถจะส่องหรือถ่ายทอดให้เห็นภาพต่าง ๆ ได้อย่างแจ่มชัด"¹⁵

ภาพพจน์เป็นภาพที่เกิดขึ้นในใจผู้อ่านและผู้ฟัง เนื่องจากการใช้คำของผู้แต่ง ภาพพจน์ต่างจากมโนภาพ (Imagery) เพราะมโนภาพเป็นสิ่งที่มียู่ในจิตใจของผู้แต่งหรือผู้พูดอยู่แล้ว แล้วจึงถ่ายทอดมโนภาพนั้น ๆ ออกมาเป็นตัวอักษรหรือการพูด มโนภาพจึงเป็นของฝ่ายสร้างสรรค์วรรณกรรมถ้าผู้สร้างสรรค์วรรณกรรมมีวิธีการถ่ายทอดมโนภาพที่ดี มโนภาพก็จะเกิดขึ้นในใจผู้อ่านและผู้ฟังตรงกับผู้สร้างสรรค์ ภาพพจน์จึงเป็นการแสดงออกทางการใช้ถ้อยคำของผู้สร้างสรรค์วรรณกรรมเท่านั้น หากผู้สร้างสรรค์วรรณกรรมมีการใช้ถ้อยคำและวิธีการที่ดี ภาพในใจของผู้อ่านผู้ฟังก็จะมีประสิทธิภาพตามลำดับ

คัมภีร์สุโธธาถึงการกล่าวถึงการใช้ถ้อยคำเพื่อการสื่อความที่ดีไว้ว่า

164. อตุถาลงการสหิตา สคฺฆา พนฺธปฺยชฺลี อจฺจนฺตกนฺตา กนฺตาว วุจฺจนฺเตเต ตโธธฺนา
 แปล ท่องแถวแห่งพันธะเป็นไปกับด้วยคุณ มีปสาทคุณเป็นต้น ประกอบกับอตุถาลงการ แล้ว
 ฟังเป็น เรื่องที่ฟังใจยังนักประคุดตั้งกานดาผู้มีคุณสมบัติประกอบด้วยทรัพย์และ เครื่องประดับ
 เป็นผู้ที่บุรุษฟังใจยังนักจะนั้น เพราะเหตุนั้น อตุถาลงการเหล่านั้น ข้าพเจ้าจะกล่าว ๗ บัณฑิต
 165. สภาววงฺกุฏคฺติน เภทา เทวธา อลงฺกรียา ปฐฺมา ตตฺถ วตฺถนฺ นานาวตฺถาวภาวินี

¹⁴ ลิตธา พินิจภูวดล และคณะ, การเขียน (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2516), หน้า 67.

¹⁵ ศักดิ์ศรี แย้มนัคดา, ศักดิ์ศรีวรรณกรรม (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2517), หน้า 369.

แปล อลังการ การตกแต่งอรรถ มี 2 ประการโดยประเภทแห่ง สภาววุตติ และวังวุตติ บรรดาอลังการทั้ง 2 ประการนั้น สภาววุตติประการต้น เป็นเครื่องสำแดงฐานหลักเกณฑ์ต่าง ๆ ของวัตถุทั้งหลาย ...แต่ในที่นี้หมายถึงเอาอรรถาลังการ คือการตกแต่งความ จำแนกเป็น 2 ประเภท คือ

1. สภาววุตติ แดลงสภาวะ
2. วังวุตติ แดลงอ้อม

ความของเรื่องราวที่เรียบเรียงเป็นพันธะนั้น ๆ ย่อมมีการแดลงออกเป็น 2 ประเภทนั้น คือ แดลงสภาวะน่าจะแปลว่าตรง หมายถึงว่าแดลงตามความเป็นจริงของสิ่งนั้นและเมื่อไม่แดลงตรง ๆ ก็แดลงอ้อม เหตุนี้ประเภทใหญ่ ๆ ของการแต่งอรรถแห่งพันธะจึงประมวลได้ 2 ประการ¹⁶

การแต่งความโดยตรงและโดยอ้อมที่กล่าวถึงในคัมภีร์สุโธธาลังการนั้น เน้นการแต่งให้งดงามและมีความหมายดีเป็นที่พึงใจของผู้อ่านและผู้ฟัง การที่จะแต่งได้ดังนี้ผู้แต่งต้องมีวิธีการ ในส่วนของวังวุตติหรือการแต่งโดยอ้อมนั้นคัมภีร์สุโธธาลังการแยกไว้หลายประเภทดังนี้

"ประเภทในวังวุตตินั้น ข้าพเจ้ายกขึ้นแสดงโดยสังเขปดังต่อไปนี้คือ อติสัย 1 อุปมา 1 อวตติ 1 ทิปกะ 1 อาเขยปะ 1 อัถถันตรนยาสะ 1 ปริยายวุตตะ 1 พยาชวันณนา 1 วิเสสะ 1 รุฬหะอการ 1 สีเสสะ 1 ตุลยโยคิตา 1 ..."¹⁷

สิ่งที่คัมภีร์สุโธธาลังการกล่าวถึงนั้นก็คือภาพพจน์นั่นเอง ภาพพจน์จึงเป็นเรื่องสำคัญในการแต่งหนังสือและมีการศึกษากันเป็นเวลานานแล้ว

ในการวิเคราะห์ภาพพจน์จากวรรณกรรมชาดกภาคได้จากหนังสือชุด ผู้วิเคราะห์จะวิเคราะห์สิ่งต่อไปนี้คือ อุปมา(Simile) อุปลักษณ์(Metaphor) วยติเรก สัญลักษณ์(Symbol) บุคลธิษฐาน(Personification) อธิพจน์ (Hyperbole) การเลียนเสียง(Onomatopoeia) การเล่าเรื่องสมมุติ (Allegory) การใช้คำถามที่รู้คำตอบอยู่แล้ว (Rhetoric question) การเล่นคำ (Pun on word) และการใช้คำกะทัดรัดความหมายเด่นเกิดจินตภาพ (Image)

¹⁶ พระสังฆราชิต มหาสามี, คัมภีร์สุโธธาลังการ, แปลโดย แย้ม ประพัฒน์ทอง (ธนบุรี : โรงพิมพ์ประยูรวงศ์, 2504), หน้า 99.

¹⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 101.

1. อุปมา (Simile) การใช้ถ้อยคำเปรียบเทียบในสิ่งที่เหมือนกันเพื่อให้เกิดภาพชัดเจนขึ้นไปอีก โดยเอาสิ่งที่กล่าวถึงเปรียบเทียบกับสิ่งอื่น สิ่งที่เอามาเปรียบเทียบเรียกอุปมา สิ่งที่ต้องการเปรียบเทียบ (ตัวหลักหรือตัวตั้ง) เรียกอุปมา การเปรียบเทียบลักษณะนี้จะมีคำที่คั่นอยู่ระหว่างสิ่งที่ต้องการเปรียบเทียบกับสิ่งที่นำมาเปรียบได้แก่ อย่าง ดัง ตั้ง เหมือน ดุจ เช่น แจก ราว ประหนึ่ง ครุฑนา และประดุจ เป็นต้น ภาพพจน์แบบอุปมาในคัมภีร์อสังการศาสตร์ของสันสกฤตมีว่า "อุปมาคือลักษณะที่กล่าวความเหมือนระหว่างอุปมาหรืออุปไมย ด้วยใช้ "ปรตย" "อวย" คำที่มีความหมายว่าเหมือนกัน เป็นต้น และสมาส เช่น... 52. ในหน้าของหญิงคนมีคิ้วเหมือนธนูงาม เทพนั้น เหมือนดวงจันทร์ คาหังคู้เหมือนดอกนิลบลคู้หนึ่ง ริมฝีปากเยาะเย้ยลูกคำลึงสุก¹⁸

ภาพพจน์แบบอุปมาจึงมีกล่าวถึงทั้งในคัมภีร์อสังการศาสตร์และคัมภีร์สุโธธาสังการดังกล่าวแล้ว ทั้งสองคัมภีร์กล่าวไว้ตรงกัน ภาพพจน์อุปมาในวรรณกรรมชาดกภาคใต้จากหนังสือบุคพบว่ามีอยู่มาก เช่น

"ผู้คาไทโยย้าหนา หนาม เหลี่ยมคมตั้งอา วุธไม้จิวน์รการ
เอายาทาพระบาท กำมลังนารถลิกขสาร ลุย้าคาไทปาน
คงจัดทันบันเทิงไพร"

"มโนหรานารถครันฟง คทพระทัยคง แม่ไก่อันคนตามตี "

"บรมโพธิสัตว์สดับ คำแสนสาวเจ้าคตี คงเอาโชคอัคคี มาจอนุ่นุ่นพระทัย"

"นางสวรรคผันพระภักตร์ ข้ามลักเมียมฤททษา ตัวคำคงคุลา แปงผัดหน้าอุอคราว

@ เปิดมานเข้ามาหัก ยณลลิกจักขุชขาว กลับกลอกอยู่แ้ววาว เหลียวเห็นแลตาแมวปา"

(มโนหรานินบาด)

ร้อยกรองบทแรก เปรียบ เทียบในพยางค์ว่าปลายแหลมและคม เหมือนหนามจิวน์ในลิมพลี นรกซึ่ง เป็นสถานที่ลงโทษผู้กระทำความผิดศีลข้อ 3 เมื่อสิ้นชีวิตไปแล้ว ร้อยกรองวรรคหลัง เปรียบ กาลังอันมหาศาลของพระสุธน เมื่อ เอายาทาพระบาทว่า เหมือนพญาจันทน์โพธิสัตว์ที่ เริงร่าอยู่ในป่า

¹⁸ วาควณ, อสังการศาสตร์, แปลโดย ป.ส. ศาสตรี ม.ป.ท., ม.ป.ป., หน้า 18.

หิมพานต์การนำเอาพญาจันทันต์มากล่าว เปรียบแสดงว่า เรื่องพญาจันทันต์ซึ่งอยู่ในนิบาตชาดกได้รับความยินยอมอย่างแพร่หลายแล้ว ร้อยกรองลำดับที่ 2 เปรียบความตกพระทัยของนางมโนหรา เมื่อพระสุธนจะต้องวรกายว่าเหมือนแม่ไก่ที่คนไล่ตี ร้อยกรองลำดับที่ 3 เปรียบเทียบความรุ่มร้อนพระทัยของพระสุธน เมื่อทรงทราบว่านางมโนหราจากไปว่า เหมือนกับ เอาคบไฟไปจุ่มนุ่นคือทรงพิโรธในทันทีทันใด ร้อยกรองลำดับที่ 4 เปรียบผิวกายของนางเมฆนิดาภรรยาพรานบุษทริกกว่าเหมือนคุลาซึ่งเป็นสัตว์ที่มีขนสีดำ

" เมื่อนั้นกระสัง เท้าไคยพียงนางฉายา ต่อหน่กตกก่าหมา พระราชาเกียงบรรลัย"
(สังข์ทองคำกาพย์)

เปรียบเทียบการตกพระทัยของพระสังข์ว่าแทบจะสิ้นพระชนม์ เมื่อทรงทราบว่าจะต้องตีคลีกับพระอินทร์ เพื่อรักษาเมืองสามล เอาไว้

"พระภักตร์เป็นนัวร์ ราศีถีด่วน น้มนวลหงษ์ ไหลผายท่ายท่วย ร้วยรับรององค์
งามรูปทรงงาม ดั่งเทพกีนอน"

"จาเรื่อน้มนัวร์ หน้าย่วนโลกีย์ เกษเกล้ามาลี ดั่งปีกกุมรา"

"ขึ้นสู่แท่นทองผ่องใส เข้าใกล้ทรมไวย ดั่งไฟไหม้มาลามลน"

(นกกาบ)

ร้อยกรองบทแรกจาก เรื่องนกกาบ เปรียบความมั่งคั่งของสี่พระสิทธิ์ เหมือน เทพกีนรผู้เป็นหัวหน้าแห่งกีนรทั้งหลาย (กีนอนออกเสียงตามสำเนียงไทยภาคใต้และบางที่ออกเสียงเป็นชี่-นอน) ร้อยกรองลำดับที่สอง เปรียบผมที่ดำสนิทของพระนางสุวรรณเกษร เหมือนปีกแมลงภู่ และอีกบทหนึ่งกล่าวถึงสหายของพระสี่พระสิทธิ์ว่ารู้สึกร้อน เหมือนถูกไฟไหม้เมื่อ เข้าใกล้พระนางสุวรรณเกษร

"บทองชงมูราชพิลาศนิสกลง เจกโถมมิคินชงค์ ลีลา"

"ใจจอมธรรมท้าวเทียรขุน เขาเมรมีคุณ คณานิกรทุกกาย"

"เจกปัญจมหานพสาย เลี้ยงโลกแลหลาย แลไหล่ชรรทริกโซมชล"

"ดั่งดวงประทุมมาศ แลสพุ่มสพันสตรู ชายโศบชมุ กระย้าโยนบหวางชม ร่วงเรณูโรยรส

"สวคนธเรศฉม เจกโถมพระองค์ผทม ทนเสร้าแลสาธารณ์"

(มหาราชคำฉันท์)

ร้อยกรองลำดับแรก เปรียบเทียบขาพระนางมัทรี เหมือนขาควางที่เอียงอย่างอย่างงดงาม
ลำดับที่ 2 เปรียบเทียบหน้าพระทัยพระ เวสสันดรยิ่งใหญ่มั่นคง เหมือนภูเขาศระสุเมรุ ร้อยกรองลำดับที่ 3 เปรียบความมีพระทัยกว้างและมีเมตตาต่อปวงชน เหมือนมหานทีห้าสายที่หล่อเลี้ยงโลกให้มี
ความสมบูรณ์อยู่ตลอดไป (ปัญจมหานทีหรือแม่น้ำใหญ่ 5 สาย ได้แก่ คงคา ยมนา อจิรวดี สรรภู
และมที) การที่ผู้แต่งนำเอาเขาศระสุเมรุและแม่น้ำ 5 สายในอินเดียมาสร้างภาพพจน์อุปมาทำให้
ผู้ฟังผู้อ่าน เห็นได้ชัดเจน เพราะ เขาศระสุเมรุและแม่น้ำปัญจมหานทีนั้น เป็นที่รู้จักกัน เป็นอย่างดีใน
ด้านความยิ่งใหญ่ยิ่งกว่าภูเขาและแม่น้ำทั้งหลาย ร้อยกรองลำดับที่ 4 เปรียบความเศร้าหมองของ
พระนางมัทรี เหมือนดอกบัวที่ถูกขยี้ทิ้ง การเปรียบเทียบ เช่นนี้ นอกจากทำให้เห็นภาพของความเศร้า
โศกและซอกซำได้อย่างดีแล้วยังก่อให้เกิดความสะเทือนอารมณ์ได้มากด้วย เพราะ เป็นสิ่งที่คนไทย
เคารพสักการะ เปรียบเทียบ เป็นดอกไม้แห่งพุทธองค์และเป็นดอกไม้ที่งดงามมาก

"เมื่อวันจึงเสถียร พังพาทก็ปริดา ความรักเจ้านักหนา ดั่งวาลูกในยอthon"

"พรอมควายสุรางค์นาง ดั่งนางในวิมาน แว้ดล้อมพระพุบาร ดั่งคารามาลอมจัน

"เสถียรจึงไทถาม เจาทั้งสามงามโรสภา รูปร่างย่างกนระรา นางฉัยยามาแต่ไทยย"

(จันทะฆาต)

ร้อยกรองลำดับแรก เปรียบเทียบความรักของ เศรษฐีที่มีต่อ 2 कुमारว่าเหมือนลูกของตนเองร้อยกรองลำดับที่ 2 เปรียบการที่บรรดาหญิงงามห้อมล้อมพระจันทะฆาตว่าเหมือนกับดาวล้อม
เดือนและร้อยกรองลำดับที่ 3 เปรียบความงามของชายาทั้งสามของพระจันทะฆาต เหมือนนาง
กนิณีแห่ง เขาไกรลาส

"ผ่านภพพิชัย เชคอุคร แม่นเมืองอำมร อเนกก็พันคณา

"ล้วนกอดเอานางอภิติดา พิไรพัรธนา วาเจาแม่นมีภา ปองไวไม้ใจเหมือรคา

อกแมดั่งดา ด้วยศากส์เทือนอร่า"

"นางอภิติดา อยู่ด้วยพรามนา ดั่งนอรกับผี แม่นสาบแม่นสาบ นางไม้คุดี ดึกดินดั่งผี
แฝงคำชะอ่า"

"ดั่งหนึ่งนกตะกรม หัวล้านแรงอันกนผี"

"หน่วยดาดั่งแมวแห หลิวเหลือกเลือกออกแล ดั่งจเหลือกเลือกอ้อว่า"

"ดิลกะทาหะโก ขีแมงวันรายทั้งตัว เทาหลุมกมกมสัง หุ้บจับโงพิงกลัว

. . . หนังสือน้อยยอญคุมทรม เท่าลูกมกรูจมน้ำวา"

มัทรีน้อดสาตาม ภาคเพียรก่อยาม ตั้งชานลิตติดคร

(พระมหาชาคก)

ร้อยกรองลำดับที่ 1 เปรียบ เมือง เซตุคร เหมือน เมือง เทวคาหรือสวรรค ร้อยกรอง
ลำดับที่ 2 เปรียบพระโจอมพระ เวสสันครว่ามีความงดงาม เหมือนโอรสแห่งพระอินทร์ ร้อยกรอง
ลำดับที่ 3 เปรียบความทุกข์มารดานางอบิตดาเหมือนถูกสากต้ออก ร้อยกรองลำดับที่ 4 เปรียบ
ความน่าเกลียดน่ากลัวของชุก เหมือนกับผี ร้อยกรองลำดับที่ 5 เปรียบเทียบศีรษะของชุกว่าล้าน
เหมือนหัวนกตะกุ่มและนกแร้ง ร้อยกรองลำดับที่ 6 เปรียบลูกตาของชุกกลับกลอกไปมาว่า
เหมือนกับตาแมวที่ตกใจกลัวไม่คุ้นคน ร้อยกรองลำดับที่ 7 เปรียบผิวหนังของชุกว่าขรุขระ เป็น
เม็ดโปนออกมาเท่า ๆ ลูกมะกอกและมะสัง ผิวหนังบางแห่งห้อยยานเท่าลูกมะกรูดและมะนาวป่า
และบทสุดท้าย เปรียบความจงรักภักดีของพระนางมัทรีต่อพระสวามีว่า เหมือนศิษย์ที่ติดตามครู

"รองเรียกลูกสาว วิงพริ้วออกมา เสมือนฝูงลูกหมา เห็นแม่ เล้นตาม"

(พระรถ เมรี)

ผู้แต่งเปรียบลูกสาว 12 คน ที่เดินออกมาพร้อม ๆ กันเหมือนฝูงลูกหมาที่เห็นแม่แล้ว
เล้นตามจะคูดนม การเปรียบเทียบเช่นนี้ทำให้เห็นภาพจำนวนลูกสาว เศรษฐีว่ามีมากจริง ๆ ถ้า
แต่งว่ามีมากถึง 12 คน ก็ยังมองไม่เห็นภาพอย่างการเปรียบเทียบลักษณะนี้

"พระภักตร์ เทียบ เปรียบพรหมอันชมณยาน พระค้อปาน เหมหงษับันจงจร"

"ขอทูลราชฉรินทร์ตั้งอินสวันค์ มีเมืองนึ่งนึ่ง เลิศประ เสริฐครัน

ตั้ง เมืองสวรรค เทียบมา เปรียบปาน แสนสนุกสนุกล้ำอำม เรศ

สุทวิ เสศวิ เสศสุทมนุชยสถาน เจ้า เมืองครองครองธรรมจิตรชานาน

กรอง เหาการการผลกุสนธรงค์"

" เสมอ เทียบ เปรียบนางข้างกุญชร

ยอมบทรตามธรงองค์จักรทัน"

" จึงปลด เปลื้อง เครื่องธรงภูษาหา

นุงผาครอง เอี่ยม เทียมพรหมสม

หมนัง เสือ เหลือฎินิยมชม

งามอุฏมตั้งจันท์บัน เเทง เริง"

"....."

นำใจนั้นไหลละ เหมือรอุทกา

อันตั้งอยู่ในโบอุบลมี ๑. หลริณรีสิรหังมกัษา
 พอได้ยีนคาคนนั่งศนหนา วาราชาเจ้าธานีทิหนิไปย"
 "พระกายงามงามตั้งทองทองทั้งแห่ง คูนตท้แสงแสงศุคศรีศรีสุคไศ"
 (ยศกิจ)

ร้อยกรองลำดับแรกจาก เรื่องยศกิจ เปรียบความงามพระพักตร์ของม เหลือพระ เจ้ายศกิจ เหมือนพักตร์ที่ เอบอ้อมด้วยฉายและพระศอกคองของหงส์ทั้งดงาม ร้อยกรองลำดับที่ 2 เปรียบพระเจ้าแผ่นดินตั้งพระอินทร์และ เปรียบ เมืองที่ครองอยู่ เหมือน เมืองสวรรค (ดาวดึงส์) ร้อยกรองจาก เรื่องยศกิจลำดับที่ 3 เปรียบความจงรักภักดีของพระชายาพระ เจ้ายศกิจ(พระนางสิมวดี) ว่า เหมือนกับนางช้างมหาสุทราจงรักภักดีคอยตามคิดพระญาข้างฉัททันต์ ร้อยกรองลำดับที่ 4 จาก เรื่องเดียวกัน เปรียบการภาวนาบำเพ็ญพรตของพระ เจ้ายศกิจว่า เหมือนพระพรหม และมีพระวรกาย เรือ เรือด้วยทรงหน้ง เลือว่างามอร่าม เรื่อง เหมือนความงาม เรือ เรือแห่งดวงจันทร์ ร้อยกรองลำดับที่ 5 เปรียบน้ำพระทัยของพระราชาพาลที่ยกทัพกรุกรานนครจำปาศักดิ์ เลี่ยม เหมือน น้ำกลิ้งบนใบบอน และร้อยกรองสุดท้าย เปรียบพระวรกายของพระสิริวิบูลกิตติว่างาม เหมือนทองทั้งแห่ง

"๑ โภทิสัตถตอบค้ำพระยา	ว่ากรุงฝรา	วิทเทราชาฮไสย
๑ ปันยาแหงเราไฉน้ย	<u>คะรุว่าฉฉฉโดย</u>	<u>ปรคัจทรงฮาฮา</u>
๑ สินทปภาเหาะเวหา	<u>ตั้งอ่องคะราชา</u>	<u>ฮาไสยปันยาเกวัด</u>
๑ อันทุะบุะทรุคคะสัด	คริทรงม้าขัด	เสีย เช่นกะจิกหญาจ่วย
๑ จะไลสิินทปคินิไฉนย	ฉมีฉฉฉโดย	<u>ปรคัจนุยกายฉฉฉ</u> "

ผู้แต่ง เปรียบปัญญาที่จับไวของพระศรีมโหสถเหมือน (ครวณา) ความเร็วของม้าสินธพ การอาศัยปัญญาของผู้อื่นก็ เหมือนกับการนั่งม้าพิการ (เสีย เช่น) จะไลม้าสินธพที่วิ่งเร็วได้อย่างไร เพราะม้าพิการจะวิ่งช้า เหมือนนกกกระยางบิน

"ค้วงน้ำสแหล่ม หน่วยดา เหลี่ยมแหลม แก้ม เสมียนม้ปรางทอง นม เท้าแม่มี
 ผมคฤภม้ศคอง คิวคกปล่อง ญิมคองไฉนชาย"
 "ครัน เห็ร เจาสุบิ เหมือรหมิน เขาปลูป แกลงคิตฮาไหลสุร ติพิคิต เป็รหมันคอง
 (สุบิ)

ร้อยกรองลำดับแรกจาก เรื่องสุนิษา เปรียบแก้มของสุนิษา เหมือนผลมะปรางสุกและร้อย
กรองลำดับที่ 2 จาก เรื่องเดียวกัน เปรียบความไม่ เข้าใจกันของนางสุภาศีกกับสุนิษาว่า เหมือนขม้นกับ
ปูน

ภาพพจน์อุปมา มีอยู่มากในวรรณกรรมชาดกภาคใต้จากหนังสือชุด การสร้างภาพพจน์
แบบนี้ทำได้ไม่ยากและสื่อความหมายกับผู้ฟังได้ง่ายและรวดเร็วด้วย การใช้ภาพพจน์แบบอุปมาจึง
เป็นที่นิยมใช้กันในการแต่งวรรณกรรม

2. อุปลักษณ์ (Metaphor) การเปรียบเทียบโดยนัยด้วยการนำลักษณะเด่นของ
สิ่งนั้นมากล่าว เปรียบกับสิ่งที่จะ เปรียบหรือนำชื่อสิ่งนั้นมากล่าว การเปรียบเทียบแบบนี้ไม่มีคำ เชื่อม
อย่างภาพพจน์แบบอุปมา บางครั้งใช้คำว่า เป็น คือ ในการเปรียบเทียบ คัมภีร์อสังการศาสตร์
เรียกลักษณะการ เปรียบ เช่นนี้ว่า "รูปกม" ดังข้อความในคัมภีร์ว่า "รูปกมคือลงการที่กล่าวอุปมา
และอุปไมย เป็นสิ่งหนึ่งสิ่ง เดียวกัน เพราะมีลักษณะ เหมือนกัน จะกล่าวคำที่หมายถึงอุปมาและอุป
ไมยรวม เข้า เป็นสมาสหรือไม่รวมก็ได้จะกล่าว เพียงส่วน เดียวหรือทั้งหมดก็ได้ 67. นางปิศาจคือ
เวลากลางคืนมีผมอันสยายแล้วคือความมืดมีสร้อยลูกประคำอันแล้วด้วยกระดุกคือดาว" 19

อุปลักษณ์พบในวรรณกรรมชาดกภาคใต้จากหนังสือชุด เช่น

"๑ ขันรถออกจากภารา ศรีสิงหะรา ลินลาออกจากถ้ำทอง
๑ ศฤงษ์ บัดติมานฉลุฉลุอง ภิจิต เรียงรอง ศฤงษ์ สมเด็จโกลี" (พระศรีวิหส)

ผู้แต่ง เปรียบความสง่างามของพระศรีวิหส เมื่อ เสด็จลา เนิ่นว่าคือราชสีห์ย่างเท้าจาก
ถ้ำ พระวรกายงดงามคือรูปปั้น และงดงามคือพระอินทร์ การที่เอาราชสีห์ เปรียบกับชายหนุ่มที่สง่า
งาม เป็นสิ่งที่กวีนิยมใช้กัน เพราะราชสีห์ เป็นสัตว์ที่ยิ่งใหญ่ที่สุดคนป่าหรือ เจ้าป่า รูปปั้นหรือรูปพระก็ถือ
ว่าเป็นงานฝีมือชั้น เยี่ยมจะจำห้วงมอย่างใดก็ได้ และพระอินทร์นั้น เป็น เทพที่มีบุษย์ต่าง เข้าใจกันว่า
รูปงามและมีพลังมากจึงนิยม เอาความสง่างามของชายหนุ่ม เปรียบ เทียบกับพระอินทร์ เพื่อให้เห็น
ความงดงามได้ชัด เจนยิ่งขึ้น การ เปรียบลักษณะนี้มีอยู่ในวรรณกรรมไทยหลาย เรื่อง

19 วาควณ. อสังการศาสตร์ ป.ส. ศาสตรี แพล, ม.ป.ป , ม.ป.ท., หน้า 19.

"ทรงลักษณะผิวม่วง พักตราคือทอง ชื่ออุบลวรรณา"
 "คิ้วค่อมคั่นธนู ดวงามงอนพระพรตริ"
 "อำมาตย์มาตยาทวยหาญ โกรธคือไฟกาล ก็มีมโนปองปุน"
 "ว่าข้าพระเทียวขอทาร แดียงยุการ จนหัวเป็นหมอกดอกแล้ว"
 "จ้เข้าบารมี ทั้งสามอันมี วางส่งเปนเส้า จ้เอาความสัง
เปนสายรโยงเพลา ไปสิ้นสามเส้า สายเสียวเกี่ยวการ @ เข้าพระสมาธิ
 กล้าคือสตะ เปนจิงกูขาน ธรรมภาหุสุด เปนสมอดการ เข้าสามชั้น-
 ยาน เปนกว้านจ้ไป @ แล้วจะตั้งบุศบก คือไตรบิดกุก ทั้งสามประไพ
 เอาสัดโพรง เปนอัดฉาวโน ศิลทานนั้นใส เปนเสบียงเดินทาง"
 (พระมหาชนก)

ภาพจน์อุปลักษณ์ในพระมหาชาดก(เวสสันดรชาดก) มีอยู่มาก ร้อยกรองลำดับแรกที่
 ยกมา ผู้แต่งเปรียบเทียบงามของใบหน้ากับทองที่มีความงามเหลืองอร่าม ลำดับที่ 2 เปรียบ
 ความโกรธกับไฟที่ร้อนเร่า ลำดับที่ 3 เปรียบผมของผู้มีอายุมากกับดอกเลาที่ขาวม่วง ลำดับที่ 4
 เปรียบพุทธธรรมกับส่วนต่าง ๆ ของเรือ คือ สมานหรือสติกับจิงกูค(หางเสือ) ความเป็นพหูสูต(ผู้
 รู้)กับสมอเรือ สัมผัสช้อยะกับกว้านจ้ไปเรือพระไตรปิฎกกับบุศบก โพษณงค์ 7 กับ อัดฉาวโน และ
 ศิลทานกับ เสบียงในเรือการ เปรียบ เทียบการประพฤติปฏิบัติของมนุษย์กับ เรือ เติมน้ำว่าเป็น
 การ เปรียบ เทียบที่เหมาะสม เพราะมนุษย์และเรือ เติมน้ำแตกต่างกันก็ฝ่าฟันอุปสรรคต่าง ๆ จนกว่าจะ
 ถึงจุดหมายปลายทาง มนุษย์ต้องต่อสู้กับความทุกข์ยากนานัปการ เรือต้องฝ่าคลื่นลมและพายุ มนุษย์
 คนใดหรือ เรือลำใดจะยังอยู่ได้ตลอดรอดฝั่งนั้นจะต้องมีสิ่งสำคัญในการช่วยพยุงให้ดำรงอยู่ หากไม่
 มีสิ่งสำคัญ เป็นสิ่งช่วยพยุงแล้วความล้มเหลวก็จะเกิดขึ้นได้

"ข้าวิทั้งสาม ปัญญาอันงาม ชูนิวมืองาม ถวายต่างทูปเทียนทอง
 จักขุรคือแกว วาวแวว เร่องรอง ตางประทีบทอง ดังแสงสุริยา"
 (จันทะมาค)

ผู้แต่ง เปรียบความทุกข์และความร้อนรุ่มใจกับการที่ไฟเผาใจ ปกติใจเป็นสิ่งที่มนุษย์ถือ
 ว่าสำคัญที่สุด ถ้าใจถูกทำอันตรายก็จะทำให้ชีวิตสิ้นไป ดังนั้นการ เปรียบความทุกข์กับไฟเผาใจจึง
 เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความทุกข์อันยิ่งใหญ่ได้อย่างดี

"โฉมคือพิลาโสภา เพียรพิมพ์พิศตรา แลตรณอรุณม์จันทร์"
 "พลโยการาชอัสตร คือนิลมร จระคลื่นจระ เคลือบแสงพรหม
 เข้าจวัดกรตขวิดคือควัน อานอาสน์สรพรม สรภาพทั้งทองทวนทวา"
 "พลอัสวาราชพิธ คือสีหไกรสีห์ สำทาวในกลางโรม เริง"
 (มหาราชคำฉันท์)

ผู้แต่ง เปรียบพระพิศตรพระนางมัทรีที่งดงามยิ่งกับความงามของพระจันทร์วันเพ็ญ เปรียบจำนวนช้างม้าที่มีมากมายกับแมลงที่ค้ำมีคไปหมด และ เวลาเดินทัพ เข้าคนและ เข้าสัตว์ที่ใช้รบกลุ่ม เต็มไปหมดไม่ต่างไปจากควันไฟ เปรียบความสง่างามของม้าศึกกับความสง่างามของราชสีห์

"เจ้าหฤคฤาเนือ ตกในเง่อม เสรีอ ใครห่อระชาย น้ำผึ้งใกล้มด
 มัทรสปองหมาย หญิงคกมือชาย หฤคสาย เสนหา"
 (มโหหรานิบาต)

ผู้แต่งนำเอาสัตว์ที่น่ารักจำพวก เนื้อทรายและกวางเปรียบกับนางมโหหร และเอาเสือเปรียบกับพระสุธน ธรรมชาติของเสือ เมื่อเจอเนื้อต้องตะครุบกัดกิน เป็นอาหาร ชาย เมื่ออยู่กับหญิงย่อมอดไม่ได้ที่จะแสดงความรักใคร่ การ เปรียบ เทียบนี้ก็เห็นว่าเอาความนุ่มนวลและความแข็งมา กล่าวไว้ด้วยกันและ เป็นการ เปรียบที่ เหมาะ

"พระภักตร์คือดวงเดียน ใครจะเหมียนในโลกา
 เป็นที่ เสนหา แก้บิดุราพระชลนี
 ค้อยอยู่จำ เรณูมา พระชันชาสินห้าปี
 รูปทรงงามมีศรี คือตั้งอำรินทร"
 "ค้อยจำ เรณูมา จนพระชันชา ได้ลิบห้าปี
 จำเรณูนัมนวร หน้ายวโรลกีย เกษเกล้ามาลี ตั้งปีกกุมรา
คือกงวงษ์สีล พระทนต์คือนิล มณีจินดา พระโอรสูนางนารถ
คือตั้งชาติทา พระ เนตร์ซ้ายขวา คือดาทรายทอง พระกรสองข้าง
คือตั้งวงษ์ข้าง ไวยราผันผยอง พระปรางสองข้าง อย่างลูกมปราง
 ทอง ถันนางทั้งสองคือคุมบุศบง"

(นกกะจาบ)

ผู้แต่ง เปรียบความงามของใบหน้ากับความงามสง่าของดวงเดือนและเปรียบความงามสง่าของผู้ชายกับพระอินทร์ ผู้ชายที่กล่าว เปรียบในที่นี้คือสัพประสิทธิ์บุตร เศรษฐีที่ไช้สติปัญญาและวิชาทำ ให้พระธิดาสวรรณเกษรตรัสกับผู้ชายได้ ร้อยกรองลำดับที่ 2 จากเรื่องเดียวกันเปรียบความงามของพระธิดาสวรรณเกษรกับสิ่งต่าง ๆ คือ ผมด่าสนิทกับปีกแมลงภู่ คิ้วกับคันธนู ฟันกับนิล(นิลเป็นหนึ่งในนพรัตน์) ปากแดงระเรื่อกับสีแดงสดของชาด ตาที่งามบริสุทธิ์กับตาของเนื้อทราย พระกรที่อ่อนระทวยทั้งสองข้างกับความอ่อนนุ่มนวลของงวงช้าง และพระถันที่เต่งตึงกับความงามอวบอูมของวงศุมคอกบัว

" เมืองใจดำพระยา ไม่พิจารณาเป็นตราช
 ฝัดขอบไม้สออบดู ใจให้เที่ยงแท้ในโทษทัณฑ์"

(สุทธิกาม์ชาคก)

ผู้แต่ง เปรียบความยุติธรรมกับตาซึ่ง ธรรมตาของความยุติธรรมจะต้องมีความ เท่า เทียมกันทั้ง 2 ฝ่าย หากไม่เท่า เทียมกันจะ เรียกว่ายุติธรรมไม่ได้ ใน เรื่องบิดาสุทธิกาม์สอนสุทธิกาม์มี ใจให้อยู่ในดินแดนที่ เจ้า เมืองไว้ความยุติธรรม

" เปนยั้งทั้งหมด เมื่อจักถอยถัด เพราะอังกุสน หมูลูกพระกาบ
 หมันจ้ฬลานาโจน ลูกสิบสองคน ครือคังพระกาบ ...
 ฝัวเมียสองคน รักสาลูกต้น เป็นคนอัปรี เข้ากินวัลหน
 แขนจนสิบที พแม่สองศรี อกรอน เปนไฟย"

(พระรถ เมรี)

ร้อยกรองลำดับแรก เปรียบลูกสิบสองคนของ เศรษฐีกับพระกาฬ พระกาฬ เป็น เทพแห่ง การทำลาย มักหมายถึงยมบาล บางแห่งหมายถึงพระอัคนี(เทพแห่งไฟ) การ เปรียบ เช่นนี้ เพราะ ลูกสาวสิบสองคนรับประทานอาหารมากจนทำให้ เศรษฐีมีฐานะตกต่ำต้องอดอยาก ร้อยกรองลำดับที่ 2 กล่าวถึงความลำบากยาก เป็นของ เศรษฐีและภรรยา เมื่อมีฐานะยากจน เศรษฐีและภรณาก็มี ความทุกข์หนัก ผู้แต่ง เปรียบความทุกข์ของทั้งสองกับไฟที่สูมอก การ เปรียบความทุกข์กับไฟนั้น เป็น สิ่งที่ใช้กันมานานแล้ว การ เปรียบดังกล่าวข้างต้นชี้ให้เห็นถึงความละ เหยียดอ่อนทางอารมณของผู้ แต่งวรรณกรรมใน เรื่องนี้ได้อย่างดี และที่สำคัญคือการ เปรียบดังกล่าวก่อให้เกิดความรู้สึกและภาพ

ในใจได้มาก

" <u>อยู่แหวน</u> <u>เป็นน้ำ</u>	ยามวิโรคา"	" <u>ลูกคิดวิตก</u>	<u>พระแสง</u> <u>แทงอก</u>
<u>คู่ร้อยพันแสน</u> "	" <u>พระกฤษณานั้น</u> <u>ใจ</u>	<u>เริกชั้น</u> <u>เวลา</u>	<u>ออกจาก</u> <u>คัลภา</u>
<u>คฤหา</u> <u>ทองหล่อแก้ว</u> "			
" <u>วรวง</u> <u>พ้ออา</u>	<u>คฤหา</u> <u>แก้วคำ</u> <u>เมือง</u> "	" <u>ลูก</u> <u>เมีย</u> <u>พล</u> <u>ไพร</u>	<u>แหลก</u> <u>เป็น</u> <u>เนือ</u> <u>ย้า</u> "
" <u>ข้าง</u> <u>ม้า</u> <u>เงิน</u> <u>ทอง</u>	<u>แหลก</u> <u>เป็น</u> <u>เนือ</u> <u>ย้า</u> "	" <u>ครู</u> <u>ร่าง</u> <u>กาย</u>	<u>จ้า</u> <u>เงย</u> <u>โถม</u> <u>ฉาย</u>
<u>คฤหา</u> <u>เหล่า</u> <u>ช่าง</u> <u>งา</u>	<u>ครู</u> <u>นิว</u> <u>มือ</u>	<u>คฤหา</u> <u>เทียน</u> <u>ทอง</u> <u>ทา</u>	<u>ครู</u> <u>หน้า</u> <u>ตา</u>
<u>คฤหา</u> <u>แก่ง</u> <u>वाद</u> <u>เขียน</u> "	" <u>ถาก</u> <u>จะ</u> <u>ใจ</u> <u>ดัด</u>	<u>เป็น</u> <u>สา</u> <u>ชดา</u>	<u>จง</u> <u>ใหญ่</u> <u>มี</u> <u>เดชา</u>
<u>เจ้า</u> <u>ตัว</u> <u>คช</u> <u>ชาน</u> "	" <u>เศร</u> <u>ษฐิ</u> <u>พิง</u> <u>ทรัก</u>	<u>สอง</u> <u>ตา</u> <u>ช่า</u> <u>มลัก</u>	<u>คฤหา</u> <u>ลัก</u> <u>เขียน</u> <u>งัว</u>
<u>จึง</u> <u>เท้า</u> <u>มุศ</u> <u>สา</u>	<u>เมิน</u> <u>ยิม</u> <u>แยม</u> <u>หัว</u>	<u>แลว</u> <u>ถา</u> <u>มา</u> <u>ว่า</u> <u>ตัว</u>	<u>บ่า</u> <u>วน</u> <u>นอย</u> <u>แจ่ง</u> <u>ไป</u> <u>ย</u> "
" <u>ตัว</u> <u>นอย</u> <u>จิง</u> <u>หริศ</u>	<u>กู</u> <u>จับ</u> <u>หัว</u> <u>ริช</u>	<u>คฤหา</u> <u>แมว</u> <u>กับ</u> <u>หนุ</u>	<u>กู</u> <u>กิน</u> <u>ผิว</u> <u>เสีย</u>
<u>เมียม</u> <u>หมี</u> <u>ใจ</u> <u>คฤ</u>	<u>ยาก</u> <u>ล้ำ</u> <u>วาค</u> <u>ขู้</u>	<u>กู</u> <u>บ่</u> <u>ยิน</u> <u>พิง</u> "	" <u>ใจ</u> <u>พิง</u> <u>ยัก</u> <u>ษา</u>
			<u>คฤหา</u> <u>จัก</u> <u>ฉะ</u> <u>ราย</u> "

(วรวง)

อุปลักษณ์จาก เรื่องวรวงที่ยกมา เป็นตัวอย่างคือ เปรียบความสงบสุขร่มเย็นกับน้ำ เปรียบความวิตกกังวลกับการถูกดาบหลาย ๆ เล่มแทงอก เปรียบความงดงามของรูปกายกับทองที่หล่อเป็นรูปคน เปรียบค่าของคนกับแก้วคำควร เมือง เปรียบความเสียหายของประชาชนและทรัพย์สินแหลก เหมือนกับ เนือย้าสับละเอียด เปรียบรูปร่างงดงามกับรูปवाद เปรียบกำลังมากกับข้าง เจ้า เขือก เปรียบท่าทางดกใจกับคนลัก เขือกล้ำวัว เปรียบขนาดตัว เล็กกับจิงหริศ เปรียบกำลังมากและน้อยกับแมวและหนุ เปรียบความเร็วกับการหมุนของจักรพระนารายณ์

" <u>เท้า</u> <u>พิง</u> <u>คูน</u> <u>น้ำ</u> <u>เหียบ</u> <u>เห่า</u>	<u>อก</u> <u>คฤหา</u> <u>เพลิง</u> <u>เผ่า</u>	<u>เกิด</u> <u>ร้อน</u> <u>พระ</u> <u>ไทย</u> <u>โหม</u> <u>สบาย</u> "
" <u>คล</u> <u>หนึ่ง</u> <u>คำ</u> <u>คฤหา</u>	<u>ส่วน</u> <u>หน่วย</u> <u>ตา</u> <u>เท้า</u> <u>ไชย</u> <u>หาร</u> "	
" <u>เจ้า</u> <u>คฤหา</u> <u>แก้ว</u> <u>จิน</u> <u>ดา</u>	<u>โหม</u> <u>มี</u> <u>คำ</u> <u>จ</u> <u>ปอง</u> <u>ปฐ</u> "	

(สุนีน)

อุปลักษณ์จาก เรื่องวรวงที่ยกตัวอย่างมาคือ ความทุกข์กับไฟสูมอก ร่างกายค่ากับความค่าของกา และค่าของมนุษย์กับแก้วจินดาที่ประมาธค่ามิได้ (นางสุภาศิพุดกับสุนีน)

"เจ้าหฤาคือสุวรรณวงแหวน พัลพลอยค่าแสน"
 "ออกคือไฟ เลี้ยว เจตปี เจต เตือนคร่าครัน"
 "เจ้ามโหธาครั้นพง นุชน้อม เคียรบัง คมกลางก็ทูลพศดา
ตัวข้าศรีลักคณา อันนายพรานปา ด้กได้ไปใส่กรงขง"
 (มโหธา)

ร้อยกรองที่ยกมา มีอุปลักษณ์คือ บุคคลที่มีคุณค่า เทียบกับแหวนทองประดับพลอยค่า เรือน
 แสน ความทุกข์เปรียบกับไฟไหม้อก ผู้หญิงที่ตกอยู่ในการดูแลของผู้ชายกับนกที่ถูกพรานป่าจับขังกรง

"ไฟที่ลี้ควนัน ด้วคือ เงินยวง งางวงสมกัน"
 "เมียน้อยลงมา แงพระยาจัดทัน ด้วคือศรีนิล อายสม เมือนกัน"
 "กูกรังมคแง คกลงมากมาย ตองด้วโฉมฉาย กรัวโกรธคือไฟ"
 "หน้าขาวคุฎาณี ดีร้ายมันย่อมปลอคคน" "เลือดไลคือน้ำชนธาร"
 "พระ เคยปกรอง เราทำนทังสอง คือรมโทไทร เย็น เกล้า เกษี
เนมีโภยโภย แคนี้จะโกล ล่วงลับหนักหนา"
 (พระยาจัดทัน)

ร้อยกรองลำดับที่ 1 เปรียบความขาวของพญาจัดทันด์กับสีเงินยวง ร้อยกรองลำดับที่ 2
 เปรียบความดำของตัวนางข้างกับนิลซึ่งเป็นหนึ่งนินแก้ว เก็บประการที่มีศีลดำเนิน ร้อยกรองลำดับที่ 3
 เปรียบความโกรธของข้างชายน้อยพญาจัดทันด์กับไฟ ร้อยกรองลำดับที่ 4 เปรียบการปกครองที่
 เป็นธรรมของพญาจัดทันด์กับร่มโพธิ์ร่มไทรที่ให้ความร่ม เย็นแก่ผู้ เข้าไปอยู่อาศัย

อุปลักษณ์ที่กล่าวมาแสดงให้เห็นถึงความฉลาดของผู้แต่งในการนำเอาสิ่งที่พบ เห็นอยู่ในชีวิต
 ประจำวันไปใช้ในการแต่งวรรณกรรม เพื่อสร้างความ เข้าใจให้ชัดเจนยิ่งขึ้น การนำสิ่งที่ผู้อ่านผู้ฟัง
 และผู้แต่งพบ เห็นร่วมกันมาใช้ เช่นที่ยกมาแสดงนี่ให้สื่อความหมายได้ดี โดยที่ผู้แต่งใช้คำน้อยแต่
 กระชับและ เห็นภาพได้ชัดเจน วิธีการ เช่นนี้เป็นคุณค่าการแต่งวรรณกรรมชาดกภาคได้จากหนังสือ
 บุคมีวิธีการสร้างภาพพจน์แบบอุปลักษณ์อยู่โดยทั่วไปทั้ง 20 เรื่อง

3. การ เปรียบ เหนือกว่า(วยติ เรก) การ เปรียบ เหนือกว่ามีกล่าวถึงในคัมภีร์
 อลังการศาสตร์ว่าเป็นการ เปรียบอย่างหนึ่งที่ทำให้เกิดภาพพจน์ตั้งข้อความว่า

ระวางสองสิ่งอันเหมือนกันด้วยลักษณะอย่าง 1 สิ่งหนึ่งมีแสดงเป็นที่เด่นกว่ากันในอสังการอันใด อสังการอันนั้นชื่อว่าวยติเรก (อุทาหรณ์ เช่น)

85. จะว่าพระเจ้าชัยสิงห์กับราชสีห์มีเดชเหมือนกันก็เอาเถอะ แต่ทหารของศัตรูได้หนีการทำสงครามกับฝ่ายหนึ่งแล้ว ก็รีบเข้าป่าโดยไม่เกรงกลัวอีกฝ่ายหนึ่ง²⁰

การเปรียบเทียบกว่ามักจะมีคำว่า"ยิ่ง" "ยิ่งกว่า" "กว่า" เป็นคำแสดงการเปรียบเทียบกว่าในวรรณกรรมชาดกภาคได้จากหนังสือบุคคล เช่น

"โสมนาปราโมทย์ ได้วิเชียรระจินดา ว่าแก้วทิพย์าท่านจงกราบทูลพระศรี"
(มโนหรานิบาด)

พรานบุษตฤกษ์ดีใจ เมื่อรู้ว่าพระสอุณเสด็จกลับมา เปรียบความดีใจว่ายิ่งกว่าได้แก้ว
จินดาอันมีค่าล้ำเสียอีก

"สามลราชา ฟังเมียมารยา โกรธายิ่งไฟ"
(สุทธิกาม์ชาดก)

พระราชวงศ์ในนิทานที่นายประตู่ในเรื่องยกเป็นอุทาหรณ์พิโรธพระมเหสีที่มีเล่ห์เหลี่ยมต่อพระองค์

"ม้เพร่าน้ำหอม หมอมตาขุนเซ หวานจำลำเก ยิ่งรสทศกร"
(พระมหาชาดก)

การเปรียบเทียบในร้อยกรองนี้ เปรียบความหวานของน้ำมะพร้าว น้ำหอมว่าหวานกว่าความหวานของน้ำตาลขัณฑศกรซึ่งเป็นความหวานที่หาความหวานอื่น ๆ เปรียบมิได้ การเปรียบเทียบนี้เป็น การเน้นความหวานของน้ำมะพร้าว น้ำหอมให้หนักแน่นยิ่งขึ้น

²⁰ วาควณ, อสังการศาสตร์ แปลโดย ป.ส. ศาสตรี. ม.ป.ท., ม.ป.ป.,
หน้า 21.

"ประดับควยวิเชียรโอภาส งามประลาคยิ่งกระลตรี ทูถานีกรุงไกรย
 หอระเหิมได้ เปรียบแทแมนเมืองอินธรรนำ"
 "โออุระร้อนอกกุ ระอุคยิ่งไฟย เผ่าหมิ่นไหม้แห่งตน ได้พันหลโดยตรา"
 (จันทกนิรชาคก)

ร้อยกรองแรกเปรียบเทียบงามของนางจันทกนิรวิ่างงามกว่าสตรีใด ๆ ในเมืองมนุษย์และเปรียบว่างามเหมือนเทพในสวรรค์ ร้อยกรองลำดับต่อมาเปรียบเทียบทุกข์โศกของนางจันทกนิรเมื่อเห็นพระสวามีถูกศรบรรทมหนึ่งเข้าพระทัยว่าสิ้นพระชนม์ ว่ายิ่งกว่าไฟเผาไหม้ร่างกาย

"แต่ว่าเรารักโพธิยาร ยิ่งสองกุมาร มากมายก็อพรคลณา"
 (พระมหาชาคก)

เปรียบเทียบรักในพระโพธิญาณของพระเวสสันดรว่ามีมากกว่าความรักที่มีต่อพระราชโอรสและพระราชธิดา

"ส่วนกอดสองกุมาร ว่าคนยิ่งแนพา นักกวาพสทา ยิ่งบิคาและมารคอบ"
 (จันทะมาค)

นางยักษ์กล่าวเปรียบว่าพระคุณที่พระสุนทระมาคและพระจันทะมาคช่วยให้ฟื้นคืนชีวิตขึ้นมาได้นั้นมากยิ่งขึ้นกว่าแผ่นดิน นักยิ่งกว่าแผ่นดิน และยิ่งกว่าบิดามารดาเสียอีก

การสร้างภาพพจน์แบบเปรียบ เหนือกว่าหรือยติ เรกนี้มีอยู่โดยทั่วไปในวรรณกรรมชาคกภาคใต้จากหนังสือบุคคล

4. สัญลักษณ์ (Symbol) การสร้างภาพพจน์ด้วยการเอาสิ่งหนึ่งแทนอีกสิ่งหนึ่ง การใช้สัญลักษณ์คล้ายกับอุปลักษณ์ (Metaphor) ต่างกันอยู่บ้าง ดังที่สุริวงศ พงศ์ไพบูลย์ กล่าวว่า "...คล้ายกับวิธีอุปลักษณ์ (Metaphor) ต่างกันตรงที่การใช้อุปลักษณ์นั้นมีอุปไมยที่ดึงไว้สำหรับเปรียบเป็นตัวที่บังเฉพาะ ส่วนสัญลักษณ์นั้นจะกล่าวอย่างกว้าง ๆ ทั่ว ๆ ไป"²¹

กุหลาบ มัลลิกะมาส อธิบายเรื่องสัญลักษณ์ (Symbol) ไว้ว่า "สัญลักษณ์ - สิ่งแทน (Symbol) ในความหมายกว้างที่สุด หมายถึงสิ่งหนึ่งซึ่งใช้แทนอีกสิ่งหนึ่ง สัญลักษณ์อาจเป็นคำ ๆ เดียว เป็นข้อความ เป็นเรื่องเฉพาะตอน หรืออาจ เป็นเรื่อง หรืออาจเป็นเรื่องทั้งเรื่องก็ได้

และสัญลักษณ์ในลักษณะภาพพจน์นั้น อาจเป็นการเปรียบเทียบ (metaphor) ด้วยก็ได้..."²²

สัญลักษณ์จึงเป็นวิธีการที่เอาสิ่งหนึ่งแทนอีกสิ่งหนึ่งโดยไม่มีอุปมาเป็นตัวตั้งต้องการเอา
สิ่งใดแทนสิ่งใดก็กล่าวได้โดยเอกเทศ เช่น แมลงภู แทน ผู้ชาย ดอกไม้ แทนผู้หญิง เป็นต้น
สัญลักษณ์ที่นำมาใช้ในการแต่งส่วนใหญ่จะเป็นสิ่งที่รู้จักกันคืออยู่แล้วในสังคม สัญลักษณ์ที่พบในวรรณ
กรรมชาดกภาคี้ได้จากหนังสือชุด เช่น

"โอรุ่ร่่มโพทอองข้องลูลูกรกษ โอรุ่ร่่มโพจกจะราร"

(ยศกจ)

ในวรรณกรรมเรื่องยศกจผู้แต่งใช้ร่่มโพ เป็นสัญลักษณ์ของผู้ให้กำเนิด เพราะร่่มโพยอมกัน
แตกกันฝนได้อย่างที่บิดามารดาป้องกันรักษาลูก ตอนน้พระสรีวิบูลกิตราฟ้ถึงพระคุดบิคา

"พระร่่มโพธิ์แก้ว มาล้ม เสียแล้ว จากลูกแลนา ตัดข้องน้อยไป

สู่ไตรดิงชา ในวิมานฟ้า เสด็จไปแต่องค์"

(นกกาบ)

ผู้แต่งใช้ "ร่่มโพธิ์แก้ว" แทนผู้มีพระคุดย้งเช่นกัน เป็นตอนที่พระธิดาสูวธรรม เกษร และ
พระนางโกสุมาพระมารดาทรงคร่ำครวญ เมื่อพระ เจ้าพรหมทัตราชสิ้นพระชนม์

"โอรุ่ร่่มโพแก้วแววไวย พรีคจากไกลย ตัดไยย เมียแล้วแล้หน้า

@ โอรุ่ร่่มโพทอองน้องอา ไกลยแล้วแก้วตา เมียน้จักหาไครยไค เหล้ย"

(สังข์ทองคำพ้ย)

²¹ สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, วรรณคดีวิเคราะห์ (สงขลา : มงคลการพิมพ์, 2524),
หน้า 59.

²² กุหลาบ มัลลิกะมาส, วรรณคดีวิจารณ์ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย
รามคำแหง, 2528), หน้า 128.

ผู้แต่งใช้ "ร่วมโพแก้วร่วมโพทอง" แทนความสุขความสบาย ความรักและความอบอุ่น แทนความสุขความสบาย ความรัก และความอบอุ่นที่จะได้จากสามี ตอนที่นี้เป็นตอนที่รจนาครัครวญ เมื่อพระสังข์สลบไป เนื่องจาก เข้าพระทัยว่ารูปเงาะถูกเผาไปแล้ว

"เส้รู เป็นข้า เกือกทองของเรา" "ทุกใญ่จำปา บัวแย้มยมนา สมนทา-
เมืองแมน" "เทามุขชาราช โยยพอระภาค แกหนอราชศรี
ภาอคอกทอง" ให้ผู้หมิงมา"

(วรวง)

ผู้แต่งใช้ "เกือกทอง" (รองเท้าทอง) แทนข้าราชการที่รับใช้ใกล้ชิด เป็นตอนที่พระเจ้ามุขชาราชตรัสกับพระวรวงถึงเศรษฐีโลพันผู้เป็นบิดาของนางคารวี "จำปา" "บัวแย้มยมนา" "สมนทาเมืองแมน" แทนผู้หญิง "หนอราชศรี" (หน่อราชสีห์) แทนผู้ชายที่กล้าหาญในเรื่องหมายถึงพระวรวง "อ็อคทอง" แทนผู้หญิงที่มักมากในเรื่องการรณรงค์แสดงความรักใคร่กับผู้ชายไม่เลือกหน้า เป็นตอนที่เศรษฐีที่ว่านางคารวีติดตาตนเองนอกจากนี้ยังมีสัญลักษณ์ในเรื่องวรวงอีก เช่น "ในกยางเกระ" เหลาะกินปลายคลอง ฝนตกพารอง อคทองหยุเปลา" นกยางเกระ (นกยางกรอก) เป็นสัญลักษณ์ของความหลอกลวงใช้เล่ห์เหลี่ยม การที่นกยางกรอกได้เป็นสัญลักษณ์นี้คงสืบเนื่องมาจากนิทานชาดกเรื่อง "พกชาดก" ในนิบาตชาดกนั่นเอง อนึ่งการออกเสียง "กรอก" เป็น "เกราะ" ดังในบทร้อยกรองนั้นเป็นสำเนียงของคนในเขต อ่าเภอทุ่งสง อ่าเภอลานสกา ทุ่งใหญ่ จังหวัดนครศรีธรรมราช จังหวัดสุราษฎร์ธานี จังหวัดกระบี่ พังงา และภูเก็ต กลุ่มชนภาคใต้ในเขตดังกล่าวนี้ จะออกเสียงแม่กไม่ค่อยได้ เช่น หลอก เป็น เหลาะแตก เป็น ตะ และจอก เป็น เจาะ เป็นต้น

"ให้ใญ่ชางให้ใญ่ควาย" ใสในขีเปลา ใจเรือคเหลือกเทา หารแคจักิน
หมิงท่าถ่า หลอกกุชางงา ใอหม่าหมคิน. . . นอย เล็ก เม็จพริก
เ็จร็นนักหน้า ให้ญงให้ญปลา เกิคมา เสียเปลา"

ชาง ควาย ในร้อยกรองแทนความโตใหญ่ของร่างกายคนแต่ขาดความเฉลียวฉลาด เรือค เหลือก เทา แทน ความขลาดกลัว ชางงา แทน ผู้มีอำนาจและพลัง หมาหมูคินแทนผู้ที่ไม่ค่อยมีความหมาย เม็จพริก แทน ผู้ที่มีร่างกายเล็กแต่มีความสามารถองอาจยิ่ง งู ปลา แทน

ความต้อยในความสามารถ ปัจจุบันมีสำนวน ๖ ๖ ๖ ใช้กัน หมายถึง เพียงเล็กน้อย

"เจ้าคือลูกนก แม่กอดกบอ ก ปกเลี้ยงรักษา มิโศกลาสกลัง
 รั่วยิวกา ครัน เต็บใหญ่ยก่า จหนีแม่ไปย"

(เจ้าสุบิน)

"ยิว กา" (เหยี่ยว กา) เป็นสัญลักษณ์ของอันตรายต่าง ๆ อันอาจจะเป็นโรคภัย หรือ เหน็บช้ำอื่น ๆ เหยี่ยว เป็นนกชนิดหนึ่งตัวสีน้ำตาลแกมดำชอบโฉบเฉี่ยวลูกไก่ ลูกนกไป เป็นอาหาร กา เป็นนกชนิดหนึ่งที่มีนิสัยชอบขโมย โดยเฉพาะชอบขโมยไข่ไก่ ด้วยนกทั้งสองชนิดนี้มี นิสัยดังกล่าว ผู้แต่งจึงกำหนด เอา เป็นสัญลักษณ์ของอันตรายอันจะ เกิดแก่ผู้ที่อยู่ในวัยเยาว์

"จูบพิศชิตโอรุ ปรีดาปราโมถ มโนเกษมสาร กุชง เอ็กเกริก
 เลื่อยเล็กกังกาน สมุทกันดาร ภัทรพื้นอารมณ์ @ ตีฟองนงรลอก
 กระชักระชอก สมุทพื้นคม อาบ เอ็บ เชียรอบ ชั้นขอบทลม
เมฆหมอกฝนลม แหล่งหล้าฟ้าชอ่า @ พิรุณโปรยปราย เกียบพันลันสาย
 มีดมนพาข่า เมขลา เหล็นชล ฝนระสกกดข่า เป็นสุขขสา มราญจิต
 พิศไม @ ดอกสุมนทา แยมกลีบผ่กา รศทุ้งจรงใจ พุมริถาถา
 ชมทราบรศิน เกษรมาไลย เจือจันนาษา @ กรเกียวกายนารถ
 ประทมสมพาศ เสร้งแล้วสองรา กรสอด เกียกการ ดงย่านลดา
 วันกันรูกษา ส่าเสียวรศิมม @ นารถน้องบรรทม แสนสนุกั้พิรมย์
 มเยศไนโลม สบทั่วสรวง ไม้หางวันโลม ยิ่งชมยิ่งโศม มนายินดี"

(มโนหรานิบาด)

บทอัครรย์ในเรื่องมโนหรานิบาด เป็นบทอัครรย์ระหว่างพระสุธนกับนางมโนหรานิ ผู้แต่ง นำเอาสัญลักษณ์ต่าง ๆ มาใช้แทนสิ่งต่าง ๆ คือ พญานาค แทนอวัยวะเพศชาย เมฆ หมอก ฝน ลม แทนอารมณ์คร่ำและสิ่งที่เกิดจากการร่วมกามรส เมขลา แทนอวัยวะเพศหญิง ดอกสุมนทา (ดอกไม้) แทนอวัยวะเพศหญิง พุมริ (กุมรี) แทน บุรุษเพศ เกษรมาไลย แทน กลิ่นกายที่หอม ชวนชมของผู้หญิง สัญลักษณ์ที่ใช้ในบทอัครรย์ดังกล่าวนี้เป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไป และก่อนที่จะถึงบทนี้มี เนื้อเรื่องนำมาก่อนแล้ว การนำสัญลักษณ์ในบทอัครรย์นอกจากมีในมโนหรานิบาดแล้วยังมีในวรรณ

กรรมชาดกภาคใต้จากหนังสือบุตติก เรื่องหนึ่งคือ เรื่อง "นกกจาบ" การใช้สัญลักษณ์ในวรรณกรรม เรื่องนี้มีว่า

"นางจึงสับค	ควักแคว่งแขงขัษ	แล้วมีวาจา	พระยาลามลวน
กนาคยหนา	อันความ เสน่หา	น้องยังไม่ เคี้ย	พระคอบ เสาวนีย์
มิ เคี้ยจา เคี้ย	กานลิ่งนี้ เอี้ย	เหมือนกันทุกคน	ว่าพลาทางชม
ร่วมรู้สุสม	รคสร้าง เรืองรมย์	<u>พิรุณโปรยปราย</u>	กระจายสายฝน
ต้อง <u>คอกกอบล</u>	บานรับ <u>สุรียา</u>	สองสมความคิด	สองสำ เมรีจกิจ
สมความปราดณา	นางงามทราชม	บังคมราชา	นางขอโทษ
แก่พระภูมิ"			

(นกกจาบ)

พิรุณ (ฝน) แทน สิ่งที่เกิดเนื่องจากการร่วมกามรส คอกกอบล แทน อวัยวะเพศผู้หญิง สุรียา แทน อวัยวะเพศผู้ชาย

สัญลักษณ์ เป็นสิ่งที่ทำให้เกิดภาพพจน์ได้คืออย่างหนึ่ง ผู้แต่งจึงนิยมใช้กันมากทั้งในวรรณกรรมร้อยกรองและร้อยแก้ว เพื่อ เป็นการสร้างแรงจูงใจผู้อ่านในการหาคำตอบ เพราะการอ่านวรรณกรรมที่มีสัญลักษณ์นั้นผู้อ่านจะต้องตีความจึงจะ เข้าใจความหมายสัญลักษณ์นั้น ๆ ได้อย่างชัดเจน

5. อธิพจน์ (Hyperbole) การสร้างภาพพจน์ด้วยวิธีการแต่งให้มีเนื้อความเกินจริง หากเอาความจริงเข้าไปจับแล้วย่อม เป็นจริงไปไม่ได้ แต่จะให้คุณค่าในด้านความรู้สึกที่จริงจัง เราอารมณ์ผู้อ่านผู้ฟังได้ดีทีเดียว การแต่งให้มีเนื้อความเกินจริงในวรรณกรรมชาดกภาคใต้จากหนังสือบุตติก เช่น

"คิด เถิงภีชาย วงสุรียามาต ไจยนอง เปลียวหาย
เสียนขาดจากกาย แล้วพระที เอี้ย"

(วรวง)

พระวรวงทรงคร่ำครวญว่าคิดถึงพระ เชษฐาสุรียามาตประหนึ่ง เคียรขาดจากองค์ซึ่ง เป็นสิ่งที่ เป็นจริงไม่ได้ แต่ให้ความรู้สึกแก่ผู้อ่านว่าพระวงศ์สุรียามาตมีความสำคัญต่อพระวรวงอย่างยิ่ง

"พักตราอาบชล เนตรนอง ผิวม้วยมองระกำจิตร"

"อกกุ เอี้ยแตลวนทุกข บัมีสุขชลอาบน้ำ"

"ครวญครำรำกษอนงค์ มีคุณองค์อ เนก จ เปรียบ เจกดินนคร

คงงสาครชลไหล อีก เมรุไกรยแมนเมือง จฎา เลืองสามแสนภพ

ฤา มีลบนงคราน ที่วายปรานจากหงษ เคชะองค์มหัสสิ

จึงพบทิตพิพฒา พลันท่านมาได้โปรด"

(จันทกนิรชาคก)

ร้อยกรองลำดับแรกและลำดับที่ 2 กล่าวถึงความทุกข์โศกของนางจันทกนิรี เนื่องจากเข้าพระทัยว่าพระสวามีสิ้นพระชนม์ พระนางก็แสร้งน้ำตาอาบนองพระพักตร์ซึ่งในความเป็นจริงแล้ว การอาบและการนองนั้นต้องเกิดจากการที่มีปริมาณของเหลวมาก แต่การร้องไห้น้ำตาไม่มากอย่างน้ำที่ใช้ในการอาบ การใช้วิธีการสร้างภาพ เช่นนี้จะเน้นอารมณ์ของผู้อ่านและผู้ฟังได้ว่าพระนางมีทุกข์หนักจริง ๆ ร้อยกรองลำดับที่ 3 ก็เช่นกันกล่าวถึงความเศร้าโศกน้ำตาหลากไหลถึง เขาพระสุเมรุและล่วงรู้ไปถึงสามแสนภพซึ่งคล้ายกับโคลงของ เยาวภาวีศรีปราชญ์สมัยกรุงศรีอยุธยาที่ว่า " เรียมรำน้ำ เนตรถ้วม ถึงพรหม เทพ เจ้าคจ่อมจม ชีพม้วย พระสุเมรุ เปื่อย เป็นตมทบท้าว ลงนาคหากอนิษฐ์พรหมฉ้วย พี่ไว้จึงคง"

"พระคุณ เอี้ยเคย เสวยสุธาโภชนี พระคุณจะต้อง เสวยโทษต่างอาหาร

พระคุณเคยตรง เครื่องสุธาธาร พระทรวงจะตรงแต่สงสารต่าง เครื่องทา"

(ยศกิจ)

พระนางศิวตีทรงรำพัน เมื่อพระยศกิจพระสวามีถูกจับไปยังนครจำปากและทรงคิดว่า พระองค์จะถูกทรมานรับแต่ทุกข์ต้องรับโทษแทนพระกระยาหารอันโอชารส เครื่องทรงทั้งงดงามที่ เคยทรงก็จะทรงความสงสารแทน การกล่าวเกินจริง เช่นนี้ทำให้ผู้อ่านผู้ฟังสงสารมากยิ่งขึ้น

"หัวปีทಾಯปี นางพรมเสีจดี เกิดหมีใครจันทน์ สองปีศรีคน

รองจนहुตัน ทกปีทีนั้น ครบสิบสองคน"

(พระรต เมริ)

เสียงร้องของลูก เศรษฐี 12 คน ร้องดังแข่งกันทำให้ผู้คนใกล้ เคียงหูตื้นคือมีเสียง เข้าไป
 อดอยู่ในหูจนเต็มหูเหมือนกับมีวัตถุ เข้าไปอุดอยู่ซึ่งในความเป็นจริงนั้น เป็นไปไม่ได้ การแต่ง เช่นนี้
 เป็นการเน้นความรู้สึกว่าการที่เด็กหลาย ๆ คนร้องไห้นั้นจะมีเสียง แข็งแ่้อ้ออิงไปหมด

"หงส์ เห็นกรรฐ์ก็ เริ่มละ เมินบทแล เทา ซอนอาตมาอายุเงา ร เมียร"
 (มหाराชค้ำฉันท)

พระศอของพระนางมัทรีงามมากขนาดหงส์ เห็น เข้าก็ต้องหลบหนีซ่อนตัวด้วยความละอาย
 เพราะคอหงส์ที่ว่างามยิ่งนั้นสู้พระศอที่งดงามของพระนางมัทรีมิได้ ร้อยกรองนี้ให้ความรู้สึกจริงจัง
 และให้ภาพความงามของพระศอพระนางมัทรีได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

"สรรพรพรพฐปะทะแหง	คือคมกรดแวง	จะบาดจะบายลมลาญ
@ เรืองเวทวิสัยอันชาญ	นเรศคูเดชา
@ อาจเอาเพลิงกรดพาธา	ผิจะยอลิขรา	ก็ได้ด้วยมือ เดียวตาย
...		
@ อนึ่งพลพิริโຈษจน	ระ เห็จหาวหน	นภาก็ได้โดยดวิล
@ สามารถฟองฟ้าคาติน	ได้ดั่ง เจียวจิน	สมรรถชัยชิ่งชัย
@ อาจโอนเอา เมรุคอมได้	ว่องไวแก้วนไกว	ละลอบละล่าวกลางฉรน
พันตนต่อตนด้วยตน	เดียวตายคาลทน	แลคงด้วยคงหลายปาง
@ โหมเอาหินผาโรปร่าง	บมิพาลสรรพางค์	ก็แหลกละ เอียดจอมจฉ"
@ หาญเห็นนกลางกองกษัต	เหยียบยับคือจุล สมุท"	

(มหाराชค้ำฉันท)

ร้อยกรองข้างต้นนี้กล่าวถึงทหารของพระเจ้ากรุงสยชัยว่ามีฤทธิ์และพลัง เกินมนุษย์คือมี
 เวทมนตร์คาถา ยกภูเขาได้ ล่องหนในอากาศได้ และเดินในกองเพลิงได้ การกล่าวถึงทหารว่ามี
 ความวิเศษต่าง ๆ ดังกล่าวนั้นล้วนแต่ เป็นการกล่าว เกินจริงแต่ให้ความรู้สึกว่าการทหารของพระเจ้า
 กรุงสยชัยมีความแข็งแกร่งอย่างไรได้ดี

"แปดหมื่นสี่พันปวงนาง แสนสาวสุรางค์ คุงตั้งอัปสรรสวรรค"

"ทุกข์แม่หนักยิ่งแสนทวี ดั่ง เมรุ เข้าตรี กุศทัณฑ์แทบทรวงมารดร"
 "วัน เมื่อ เทาสละลูกสร้างสาน อัศจรรย์บันดานก่ามหนาด
 ลั่น เลื่อนช เทือนพิภพไหวหว่าด เข้าพระ เมรุมาดก่แอนอ่อน
 @ ผุ่งสัควรจะกรเจิงสยบขย่อน เวียนวังสลับสลอนอยู่ไปมา
 เมฆหมอกออกมัวทั่วทั้งโลกา พยุพารักพาในอาพร
 เสียง เกรงครินครันฟ้าฝน ไพรยปรายเวหนเป็รผอฟอง"

(พระมหาชาติคก)

ร้อยกรองลำดับแรกจาก เรื่องพระมหาชาติคกกล่าวถึงม เหลีและนางสนมก้านลว่ามถึง 84,000 นาง และแต่ละนางมีความสวยงามเหมือนนางอัปสร ในความเป็นจริงนั้นจะมีถึง 84,000 นั้นยอมเป็นไปไดยาก การใช้เลข 84,000 นี้ น่าจะสืบเนื่องจากธรรมชาติของพระพุทธองค์ซึ่งมีอยู่ 84,000 พระธรรมขันธ์ ที่ใช้ก็เพื่อให้อ่านได้ระลึกถึงธรรมชาติของพระพุทธองค์อยู่เสมอประการหนึ่ง และประการที่มุ่ง เฉพาะคือต้องการบอกว่าพระเจ้าสฤษดิ์มีพระม เหลี และนางในจำนวนมากนั้นเอง อันเป็นการแสดงถึงอำนาจบารมีของผู้ที่ดำรงอยู่ในฐานะกษัตริย์ในสมัยนั้น ร้อยกรองลำดับที่ 2 กล่าวถึงความทุกข์ของพระนางผุสดีว่ายิ่งกว่าภูเขาศรีภูค (ศรีภูค) ทับพระทรวง ความทุกข์ของมนุษย์นั้น เป็นนามธรรมมองเห็นไม่ได้ ดังนั้นผู้แต่งจึงพยายามสร้างภาพขึ้นมาให้ชัดเจนขึ้นในลักษณะของรูปธรรมทั้ง ๆ ที่ในความเป็นจริงนั้นเป็นไปไม่ได้ที่เขาศรีภูค (ศรีภูค) ทั้งลูกจะทับอยู่บนอกมนุษย์ อธิพนั ที่ยกมากล่าวนี้ล้วนแต่สร้างภาพต่าง ๆ ให้มีความชัดเจนขึ้นประหนึ่งเป็นกระจกเงาบานใหญ่ที่ทำให้ภาพปรากฏขึ้นซึ่งหน้าได้ ร้อยกรองลำดับที่สามกล่าวถึงเหตุอัศจรรย์ที่เกิดขึ้นบนโลก เมื่อพระ เวสสันดรพระราชทานพระโอรสและพระธิดาให้แก่พราหมณ์ชุก เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นนั้นยิ่งใหญ่มากคือ เขาพระสุ เมรุโอบน เอน สัตว์นานาชนิดต่างวิ่งวุ่นไปหมด เมฆหมอกมิดมัวทั้งโลกและ เกิดพายุพัดแรงและ เสียงฟ้าฝนดังระคนอ้ออึง และฝนไพรยปรายลงมา เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นดังบร้อยกรองนั้นผู้แต่งแต่งให้ เกินจริง เพื่อ เน้นความยิ่งใหญ่ในการบำเพ็ญทานบารมีบุตรทานของพระโพธิสัตว์

จากที่กล่าวมาจะ เห็นได้ว่าอธิพนั เป็นวิธีการสร้างภาพพจน์อย่างหนึ่งที่ทำให้อ่านเกิดความรู้สึกและเร้าอารมณ์ได้ดี และเนะภาพให้ชัดเจนยิ่งขึ้น ดังนั้นการสร้างภาพพจน์ลักษณะนี้จึงเป็นที่นิยมใช้กันในวรรณกรรมชาติภาคได้จากหนังสือบุคพอสสมควรดังกล่าวแล้ว

6. บุคลาธิษฐาน (Personification) บุคลาธิษฐานเป็นการสร้างภาพพจน์ด้วยการสร้างความมีชีวิตชีวาให้เกิดขึ้นในสิ่งที่ไม่มีชีวิตหรือการทำให้สิ่งมีชีวิตที่อยู่หนึ่งได้มีการ

เคลื่อนไหวประหนึ่งว่าได้รับการกระทำและแสดงปฏิกิริยาโต้ตอบสิ่งที่ไปกระทบได้ ภาพพจน์ บุคคลิษฐานที่พบในวรรณกรรมที่วิเคราะห์มีอยู่พอสมควร เช่น

เทียวธารทิวธุงอนหงัน คุดักวักกรว่า่ยวัน
 สะโบกแลยาทบายลม"
 "ฏั่วทุทุกคั่วาคาลมี ใจหนาวแห่งหนี เกาะ เข้าทุคั่วา เมืองคาย"
 (มหाराชาคัจฉันท์)

ร้อยกรองบทแรกสร้างชีวิตให้ธงทิวมีการ เคลื่อนไหว เพราะแรงลมว่าเป็นการกวักมือ โบกมือประหนึ่งว่าเป็นมนุษย์ที่แสดงอาการดังกล่าว ร้อยกรองบทที่ 2 กล่าวถึงความเกรงกลัวของ ข้าศึกต่ออาณาภพของกองทัพพระเจ้าสุยชัย การใช้ว่า "ใจหนาว" เป็นการทำให้ใจที่ไม่รู้สึกหนาว รู้สึกร้อน เกิดความรู้สึกขึ้นมาประหนึ่งร่างกายได้รับสิ่งเหล่านี้ คำ "ใจหนาว" ทำให้เกิดความรู้สึก ไร้อารมณ์ และ เห็นภาพความกลัวของข้าศึกได้อย่างดี

"พระไทยบินแขวน ใจแปลน เหลืองผอม"
 (วาราง)

หัวใจบิน เป็นการทำให้หัวใจมีกำลัง เคลื่อนไปในอากาศได้อย่างนก การแต่ง เช่นนี้ก็ เพื่อสื่อความหมายว่าใจไม่ เป็นปรกติอ่อนแอไม่มีกำลัง ร้อยกรองตอนนี้ เป็นตอนที่พระวารางตรัสกับ พระเจ้าบุษสา

"ครึ่งครุฑแจ่มศรีสิ้น ระวีวันไชยศรีมี
 สุธธันรับดี เข้าที่สนานพระกายา"
 "เจ้าคฤภาโก เมศ กสาคะ เรศ ชุชชัมแข สุริยส่องต้องภาน
 กลีบกำนปรวนแปร พุ่งชานบานแจ้ง เกษรผกา"
 (มโหรานิพนาด)

ร้อยกรองบทแรกจาก เรื่องมโหรานิพนาดผู้แต่งสร้างชีวิตให้พระอาทิตย์ด้วยการให้ เบิก แสงสว่างจากตนออกไปสู่ภายนอกได้ ร้อยกรองบทที่ 2 ในเรื่องเดียวกัน ผู้แต่งสร้างให้ดอกบัว

แสดงกิริยาอาการคือโผล่ดอกออกชมจันทร์และบานกลีบส่งกลิ่นทั้งไปทั่ว ในที่นี้ เป็นการครุสของ พระสุธนกับนางมโนธราว่านางงดงาม เปล่งปลั่ง เหมือนดอกบัว

"นี้แลธรรมแกนสาร	พระพุทธรูประบรยาย
ธัมจักรัตนทราย	<u>ปรายประพรม</u> เหนือศรีโร
แก้หมุคณานบ	ภพโลกนาถ
เป็นมัจฉิมมัจฉิโค	เต้าได้ล้วงลับสงสาร

(สุทธิกำชาคก)

ผู้แต่งสร้างชีวิตให้พระธรรมซึ่งเป็นนามธรรมไม่มีการ เคลื่อนไหวตอนที่สุทธิกำ เทศนา สอนพระ เจ้าพรหมทัตและข้าราชการบริวารให้เห็นถึงคุณโทษของการประกอบกรรมดีและชั่ว ผู้ประกอบกรรมดีจะได้รับผลดีตอบแทน ผู้ประกอบกรรมชั่วก็ได้รับผลชั่วตอบแทนสิ่งทั้งหมดนั้น เป็น "ธรรม" ซึ่งเป็นหลักสำคัญที่พระพุทธองค์ได้แสดง เอาไว้ เพื่อสอนชาวโลกให้ดำเนินชีวิตไปใน ทางที่ถูกที่ควร เพื่อจะได้พ้นจากวัฏสงสาร

บุคลาธิษฐาน เป็นภาพพจน์ที่พบได้โดยทั่วไปในวรรณกรรมชาดกภาคได้จากหนังสือบุค การสร้างภาพแบบนี้ทำให้ผู้อ่านได้เห็นกิริยาอาการของสิ่งที่ไม่มีชีวิตที่เป็นนามธรรมหรือรูปธรรม และการ เคลื่อนไหวของสิ่งมีชีวิตที่เคลื่อนไหวไม่ได้ ภาพพจน์ลักษณะนี้จึงทำให้ผู้อ่านได้เห็นภาพที่ชัดเจนและมีชีวิตชีวอันก่อให้เกิดความรู้สึกไปสู่การวิจารณ์และการนำไปปฏิบัติด้วย

7. การเลียนเสียงธรรมชาติ (Onomatopoeia) ภาพพจน์ลักษณะนี้เป็นการ ถ่ายทอด เสียงที่เป็นจริงลงในวรรณกรรมไม่ว่าจะเป็น เสียงของสิ่งมีชีวิตหรือสิ่งไม่มีชีวิตก็ตาม การ นำ เสียงที่ได้ยินมาใส่ลงใน เนื้อหาส่งผลให้ผู้อ่านผู้ฟัง เกิดภาพในใจติดตามมา เพราะ เสียงต่าง ๆ เหล่านั้น เป็นสิ่งที่ผู้อ่านผู้ฟัง เคยได้ยิน เมื่อได้อ่านได้ยินก็ทำให้ระลึกย้อนกลับถึงสิ่งที่ก่อให้เกิด เสียง นั้น ๆ ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น การเลียนเสียงที่พบในวรรณกรรมชาดกภาคได้จากหนังสือบุคมีดังปรากฏใน ร้อยกรองต่อไปนี้

"กลองชนมา <u>เป็ง</u>	ตีตาม <u>เชิงเป็ง</u>	เป็ง <u>ครุม</u> "
"@ มีพรามสองคน	มีลูกสาวคน	ทั้งเจตนงคราน
สักรรสันทัด	พิงจับ <u>เผาะ</u>	นม ๆ ตามเคาะ เจาเผาะ เหลือใจย"
"ตามริมฝั่งน้ำ	พระรอง <u>โหรา</u>	ตี <u>ทรวง</u> <u>ฝั่งนาง</u> "

(จันทะมาด)

จากบทร้อยกรองที่ยกมา มีเสียงดนตรีคือ "ป๋ เบิง" และ "ป๋ เบิงครุ่ม" ซึ่งเป็นเสียงกลองเสียง "เผาะ" เป็นเสียงที่เกิดจากการรับประทานมะเขือที่ยังอ่อน เมื่อฟันขบลงบนมะเขือจะมีเสียง "เผาะ" ตามมาผู้แต่งนำเอามะเขือที่พอดีกิน(อ่อนนุ่ม) มาเปรียบกับหญิงสาวแรกขุนนางที่เรียกว่า "สาวขบเผาะ" (วัยเจริญพันธุ์) "ผิงผาง" เป็นเสียงที่เกิดจากมือกระทบอกซึ่งเกิดขึ้นเมื่อเสียใจมาก ๆ ว่าใช้ฝ่ามือตีหน้าอก

" คำคุณสแกร้อง นกุกุกุก้อง พิลีกราวป่า
จะได้ เป็น เพื่อน งุมง่าภาวนา ยามสมัยไก่อป่า พญาล่อถ้อยขัน"
"นกกะท้าวร้อนราปีก นกค้วกร้องกวกักว่า
นก เข้า เข้าชวา คุณัน เรียก เพเรียกพร้อมไพร"

(พระมหาชาติค)

คำว่า "กุก" เป็น เสียงนกส่ง เสียงสื่อสารกันและ เข้าใจกันในหมุ่นกและสร้างภาพให้เกิดขึ้นได้ "กวกักว่า" เสียงนกัวกร้องผู้แต่งนำมาใช้สร้างภาพ

"ลิ่งค่างจุหล้าจน ชิงกันกินผน ผันรอรครอแคร
(วราวง)

ผู้แต่งใช้คำว่า "ครอแคร" ซึ่งเป็นเสียงของลิงและค่าง สื่อสารกันมาสร้างภาพพจน์

"แล้วทาวนั้นไสย นอนกร่นไปอยู่พริย ๆ
ครันว่ารุ่งราตรีย ลงจากปรางม้ายัคค่น"

(นกกาน)

"พริย ๆ " เสียงที่เกิดจากการกรนของมนุษย์ ในร้อยกรองบทนี้หากผู้แต่งแต่งว่า"นอนกร่นไปอยู่บนที่ "หรืออย่างอื่นที่ไม่ใช่เสียงกรนแล้ว ภาพพจน์และรสวรรณคดีอันจะพึงเกิดก็จะไม่เกิด

"แคะงัดคักคังโผง ๆ ตุดตูดโยพรอง

ระหกระ เห็นวุนวาย"

" ได้ตัดลัดคงพทื ผ่างผิงอิงมี

พ่งพืก็ปราบราบไป"

" ได้ เทรลुकูก หล่นลงคิงบุก ตรงหน้านายพราน

เด็กน้อยพ้อ เอ้ย เอ็นคูลูกหลาน แม้นมาด้วยพราน

กินด้วยกันรา"

" หักไม้ สวสว โนม เน้าวยวยาบ ตามแถวแนวไพร"

" บัดเดียวก็วิ่ง เข้ามา กรวบกรวบสวสว หั้งป่า โผงผาง

วางมา โนป่าบีมจะทำลาย ร้องแปรนแล่นแปรว้ายว้าย

หอยโหยโรยกาย วัยว้ายไปหั้งไพรศรีฯ"

(ญาจคั่น)

คำ " โผง ๆ " " ผางผิง " เป็นเสียงหักของต้นไม้และต้นไม้ " บุก " เสียงหล่นของผลไม้ " สวสว " เสียงเท้าเหยียบใบไม้แห้ง " กรวบกรวบ " เสียงเท้าเหยียบใบไม้เช่นกัน " แปรน (แปรน) " เสียงช้างร้อง เสียงที่เกิดขึ้นนั้นสืบเนื่องมาจากการกระทำของมนุษย์ต้นไม้และสัตว์

" ... เสียง เกรินทรหิม @ ซีนกลองคิง ๒ กลองชนะปะกัง

กลองโทโจกคริม ลาโงปีแก้ว แจ้ว๒ เป็รเกล้ง พริมดวง เหน่ง ๒

ส เทือนจับใจ "

(เจ้าสุบิน)

" คิง ๆ " " ปะกัง " " โจกคริม " และ " พริมดวง เหน่ง ๆ " เป็นเสียงของคนตรีที่เกิดจากการตี คือ กลอง และระฆังที่ผู้แต่ง เรื่องสุบินเลียนเสียงได้ใกล้เคียงมาก

การเลียนเสียงเป็นการสร้างภาพพจน์ได้วิธีหนึ่งที่พบในวรรณกรรมชาดกภาคใต้จากหนังสือขุติการเลียนเสียงทั้งที่เป็นการซ้ำคำ และคำคู่ดั่งที่วิเคราะห์มาแล้ว

8. การใช้คำถามที่รู้คำตอบอยู่แล้ว (Rhetoric question)

ภาพพจน์ลักษณะนี้เกิดขึ้นจากการที่ผู้แต่งใช้คำที่เป็นคำถามแต่เนื้อความเป็นสิ่งที่ไม่ต้องตอบ เพราะใช้คำแบบคำถามเพื่อต้องการเน้นสิ่งที่กล่าวถึงเด่นชัดขึ้นในห้วงสำนึกของผู้อ่านและผู้ฟัง การใช้คำก่อให้เกิดภาพดังกล่าที่ปรากฏในวรรณกรรมที่วิเคราะห์มีดังนี้

" เปนหม่ออันวิเสศ ดั่งเทเวศินยชั้นฟ้า
มนุคินยิตเหล่า ใครจมา เปรียบ เทียบกัน"

(จันทะมาต)

ผู้แต่งต้องการ เน้นให้ผู้อ่าน เห็นถึงความ เก่งกาจในด้านการ เป็นหม่อวิเศษของจันทะมาต
จึงใช้คำว่า "ใคร" มาแต่งใน เนื้อหาที่ต้องการกล่าว

"@ ตั้งหาพ่อเจา ไม้คึดโปรดเกล้า กรม่อมมัทรี เพื่อนยาก
พระองค์ จงใจยกกิติ รูแต่จิมมีย มีฟังบ้างเลย"

(พระมหาชาดก)

ผู้แต่งใช้คำ "หา" (หรือ) เพื่อ เป็นการ เน้นให้ผู้อ่าน เกิดความรู้สึกและ เห็นภาพความ
ไม่ได้รับความปรานีของพระนางมัทรีจากพระ เวสสันดร เมื่อพระนาง เสด็จกลับจากป่าหิมพานต์มา
ถวายก็กลับถูกพระ เวสสันดรกล่าวหาว่าไปมีชู้ เพราะกลับมาอาศรมช้า

"แม่ณโกธธนัก ว่าแก่ผู้วรัช ยากฤษ์ เจรจา
ไปเที่ยวเล่นชู้ ไม้รู้หาหนา มุสา เจรจา ชึ่งมาแก้ไชย"

(นิทานนกจาบ)

ผู้แต่งต้องการ เน้นให้เห็นถึงความน้อย เนื้อคำใจของแม่ณกจาบที่ เข้าใจว่าพ่อนกจาบไป
มีภรรยาใหม่ปล่อยย้านางคอยอยู่จนกระทั่งรุ่ง เช้า เกิดเหตุไฟไหม้รังและลูก ๆ ถูกไฟคลอกตาย
หมด การใช้คำว่า "หา" ทำให้ เห็นกิริยาท่าทางที่แสดงออกถึงอารมณ์โกรธและน้อยใจได้มากขึ้น

" เกิดเป็นคอกไม้ ไม้พันพมรา เป็นหญิงยุภา หาจะมาพันชาย"

(มโหรีนาบาค)

การใช้คำแบบคำถามในร้อยกรองบทนี้ไม่ต้องตอบว่าผู้หญิงจะพันมือชายหรือไม่ เพราะ
เป็นธรรมชาติของโลกที่ผู้หญิงจะต้องมอบความสวยงามความหอมหวานนุ่มนวลในร่างกายให้ผู้ชาย
เชยชมคำ "หา" จึงทำให้เกิดความรู้สึกและ เห็นภาพความ เกี่ยวข้องผูกพันกันของผู้ชายกับผู้หญิง
ได้มากขึ้น

"พเจ้านี้กหมาย จ้เอาไปขาย กินค่าเสียกอร หรือ เข้าหรือปลา
หรือผ้าหรือผอน ค่ล่กอนสองกอน ตามนอยตามไหญย"

(นางสิบสอง)

การใช้คำ"หรือ" ในบทร้อยกรองนี้ทำให้ผู้อ่านเห็นสิ่งที่กล่าวถึงปรากฏเด่นกว่าธรรมดา ด้วยการเน้นภาพแบบใช้คำถามไม่ต้องตอบ

การใช้คำแบบคำถามไม่ต้องตอบพบโดยทั่วไปในวรรณกรรมชาดกภาคใต้จากหนังสือบุคคลที่เป็นคำถามมักใช้เหมือน ๆ กัน เช่น ใคร ไหน และหรือ (หฤา) เป็นต้นการใช้คำลักษณะนี้ทำให้ผู้อ่านผู้ฟัง เกิดความรู้สึกและเห็นภาพที่ผู้แต่งต้องการให้เกิดมากยิ่งขึ้นภาพพจน์ลักษณะนี้จึงมีคุณค่าต่อการแต่งคำประพันธ์ดังกล่าวแล้ว

9. การเล่นคำ (Pun on word)

การเล่นคำ เป็นการนำคำคำเดียวกันมาใช้หลายครั้งภายในวรรคเดียวกันหรือต่างวรรคการเล่นคำทำให้เกิดภาพและความรู้สึกได้ตัวอย่างหนึ่ง เช่น

"โกฟ้าพยาพ้อ จับพุ่มโกจอ จาแจ้วเสียงดง
โกแจโกเจียบ เรียกคู่ยู่รัง กระตุกระดากลิง บนไม้ประค่าโก"

(มโหรีนาถ)

ผู้แต่งเล่นคำ"โก" เพื่อให้ผู้อ่านเห็นโกหลายหลากชนิด รวมถึงต้นไม้ที่มีชื่อ "โก" ต่อท้ายด้วย

"หอยแรงหอยแมงกุ จบแงอยู่ เป็นหมูราย
หอยอิรมทั้งนมนาง ทั้งหอยกวางหอยนางทราย
หอยกาบคาบสาหราย ทั้งหอยโงงแลหอยขม"

(นิทานนกจาบ)

ผู้แต่งเล่นคำ "หอย" ในวรรคต่าง ๆ ทำให้ผู้อ่านนึกเห็นภาพหอยหลากชนิดที่อยู่ในที่เดียวกัน หากไม่เล่นคำเช่นนี้ผู้อ่านก็จะไม่เห็นหอยหลากชนิดอย่างที่ปรากฏในบทประพันธ์ตอนนี้

"หญาปลองหญาหวาย ตามมีตามได้ ในไพรหิมพานด์"
ไม่รู้ไม่ เหน มาเรงมาชอน ในไดที่นอน แห่งพระฉฉฉฉ"

(พระยาฉัตร)

คำ "หญ้า" ในร้อยกรองของลำดับแรก เรื่องพระยาจัดทัพทำให้ผู้อ่าน เห็นหญ้าหลายชนิด คำ "ไม้" และ"มา" ในบทร้อยกรองลำดับที่สองช่วยให้เห็นพฤติกรรมของนายพรานโสสุครได้เด่นชัดขึ้น

"ตามมา คามัง เป็นไร ตีมาตี ไป ค้มมา ค้ม มั้ง ยาม"

บทร้อยกรองตอนนี้ เป็นตอนที่ชูชกพูดกับอบิทธิศิวว่า ถ้าอุกรังแอกอย่างไรก็ต้องได้ตอบอย่างนั้น คำมาก็คำกลับ ตีมาตีกลับ และค้มมาก็ค้มกลับการเล่นคำเช่นนี้ทำให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึกและ เหนกิริยาอาการที่แสดงออกในแต่ละอย่างได้

"ให้ค้อม นาม ป็น นาม ค้อม มลตรี ได้ ตี ตี นาม ตี มี ก่าน ฏ เอา ไป ไม้ ราก ไม้
ได้ ป ราก ฏ ชีก่าน ฏ นาม ก่าน ฏ จ คอง กาน เป็น นาม เมือง ชื่อ เมือง เมือง
จ่า บ าก เรีย ก ชื่อ หล าก น าม หล าก หล าก ศ ด าร ญ เอ ้า ร อง เย ียบ ย ิน เย ียบ
เย ียบ ค ัว ก าน ให้ จ อม อ าน เย ียบ อ าน อ าน ม น ร ต ร ง"

(ยศกิจ)

ผู้แต่ง เล่นคำ "นาม" "ตี" "ไม้" "ก่านฏ" "เมือง" "หลาก" "เยียบ" และ"อาน" คำที่ใช้มีทั้งที่มีความหมายเดียวกันและต่างความหมาย คำทั้งหมดที่ใช้ในบทประพันธ์นี้ช่วยทำให้ผู้อ่านรู้จักและ เห็นภาพของตัวละครที่ผู้แต่งกล่าวถึงได้ชัดเจนมากขึ้นกว่าการที่จะกล่าวอย่างธรรมดา

"ทุก วัด ทุก ว า โ ก ล โ ก ล ไป ย ห า ทุก ข ้าน ถ าน ถ ิน ไ คร ย ติ ที่ ไ ท น ย
แ ด ไป ย พล ี ก ิน เ จ ิน เ เ เ อ ง เป ล ี อง ส ิน แ ด ก ิน ร าก อ ย า"

(นางสิบสอง)

คำ "ทุก" ที่ใช้ในแต่ละวรรคทำให้ผู้อ่าน เกิดความรู้สึกว่าวัดและบ้านมีจำนวนมาก การสร้างภาพพจน์แบบ เล่นคำมีส่วนช่วยให้อ่าน เกิดความรู้สึกและ เห็นภาพในสิ่งที่ผู้แต่งต้องการชัดเจนยิ่งขึ้น การสร้างภาพลักษณะนี้ก็ เป็นที่นิยมของผู้แต่งวรรณกรรมชาดกภาคใต้ในอดีต ดังที่ยกมากล่าวข้างต้น

10. การใช้คำกะทัดรัดความเด่นก่อให้เกิดจินตภาพ (Imagery)

การใช้คำกะทัดรัดหรือใช้น้อยแต่กินความมากและก่อให้เกิดภาพในใจคิดปะติดปะต่อได้นั้นพบในวรรณกรรมชาคภาคดีจากหนังสือยุคโดยทั่วไป เพราะโดยธรรมชาตินิสัยของชาวไทยภาคดีนั้นนิยมใช้คำสั้นกระชับแต่ได้ใจความดี ความนิยม เช่นนี้มีสืบมาจนกระทั่งปัจจุบัน จะเห็นได้ว่าคำเดียวหรือมากพียงคำชาวไทยภาคดีมักตัดคำให้สั้นไม่ว่าในการพูดหรือการเขียน ลักษณะการใช้คำเช่นนี้ก่อให้เกิดภาพในวรรณกรรมดังกล่าวและวิเคราะห์ได้ดังนี้

"ไปบมมะ เตื่อ	ลูกสุกแดง เรือ	กิ่งกำรสาขา	
ยกวงขินน้ำว	ปลิดเอาลงมา	ให้แก่ชญา นางชางทั้งหลาย	
หักกิ่งหนึ่งมา	ให้จุลพัตรา	สุขงามพันธราย	
ถูกรังมดแดง	ตกลงมากมาย	ต้องตัวโฉมฉาย	กริ้วโกรธคือไฟ"
"กลางตัวร่องให้	น้ำด่าลามไหล	บางท้อชกายา	
บ้างทิ้งง่วงร้อง	ก็กก้องหิมวา	กราบแทบซาทา	แห่งพระโพธิญาณ"

(พญาฉัตร)

คำประพันธ์ลำดับแรกกล่าวถึงพญาฉัตรกำลังใช้วงเก็บลูกมะ เตื่อให้นางช่างกรรยาทั้งสาม ครั้นถึงคราวจุลพัตรากลับได้กิ่งมะ เตื่อที่มีมดแดงมดแดงหล่นถูกตัวและกัดนางทำให้นางโกรธมาก จากการที่ผู้แต่งใช้คำกะทัดรัดและกระชับ คำน้อยแต่ให้ความหมายและภาพได้ชัดเจนประหนึ่งว่าภาพนี้อยู่ต่อหน้าผู้อ่าน

"วาจาวิฑูล	หนอพุทาถูล	ผู้มีสวัสฎี	
บได้คืนมา	แดเจ้าราตรีย	ตุงหงมัวณีนี	จะวิงเพลิงตาย"

(เจ้าวิฑูร)

คำประพันธ์ตอนนี้กล่าวถึงพระวิฑูรโพธิสัตว์ซึ่งถูกปุนกยภัยพาตัวไป ราษฎรทั้งหลายต่างคอยการกลับมาของพระวิฑูรและประกาศว่าถ้าพระวิฑูรไม่กลับ เมืองภายในเจ็ดวันก็จะเผาตัวตายกันทั้งหมด คำทุกคำที่บรรจุในแต่ละวรรคล้วนแต่ให้ความหมายก่อให้เกิดความรู้สึก และนึกเห็นภาพของประชาชนผู้รอคอยการกลับมาของบุคคลที่เขารักและศรัทธาเชื่อถือ

"ฝันว่าฤาษี คณุนบารหมิ แขนางสาวมา ติดตามคำขู
 สติปัญญา ใจแหวจिरดา คว้าใจทางสวน @ ฝันว่าเทวี ใจดวงมูณี
 รัศหมิกรายกัน จ้เกิดลูกชาย ผูหนึ่งจากคัน เลาเรียนกระทัน
 ไนยกระสาคลส์หนา @ เป็นองนักปราช ปันยาเจลิยวฉลาด
 บาทลิศาดา ปรคัจแสงแก้ว ล่องสว่างโลกา ใหญ่งชันา
 เห็นทางนิตพาน"

(สุบิน)

ผู้แต่งใช้คำกะทัดรัด เพื่อแสดงภาพความมึบารมึของสุบินในขณะที่ยังอยู่ในห้องของนาง
 สภาคีผู้ เป็นมารดา และมารดานิมิตฝันในทางที่ดี แม้ว่าผู้แต่งจะใช้คำน้อย เพื่อให้ตรงตามฉันทลักษณ์
 ก็ตาม ความหมายของร้อยกรองแต่ละวรรคก็ชัดเจนและชวนให้นึก เห็นภาพและพฤติกรรมของตัว
 ละครที่ผู้แต่งกล่าวถึง

"@ บ้างนางสดับวิ่งไว บ้างกรุกเรียกไป จบสวนดอกไม้ไม่ยล
 @ กลับคืนมาแจ้งยุบล ว่าในมณฑล อุทยาน เทียวทบจบหา
 ไม่พบหงษทองจินดา ขอทูลกราบฝ่า ลอองทุลีบาทง
 กรุงกระษัตริเสาวนาการทรง โกรธาว่าหงษ กูนี้มีผู้ลักไป
 ตรัสว่าชาวนายจงไว คั่นคูนอกใน กรุง เทพมหานคร"
 (สุทธิกำมีชาคก)

ภาพที่ปรากฏต่อหน้าผู้อ่านและผู้ฟังคือหญิงชาววังและทหารวังหาหงส์ทองของพระเจ้า
 แผ่นดินอย่างสับสน และนึก เห็นภาพของพระเจ้าแผ่นดินที่กำลังพิโรธ เพราะทรงทราบว่างส์ทอง
 ของพระองค์สูญหายไป

"@ เด็กเงี้ยวเหินตัวยิว รองต่อหวาดพรังภรุกราว คบมีโหลจาย
 ยิวบ่อวางก้อนมังสา @ เจาปราชค่อร้องหาม หมูทารกว่ายาย
 กูเองจ้อใจปราคา กัดแกดาสุแลคคู @ หาม เลวทอวิ่งตาม
 ลิงพระ เนคท่อมองค เจ้ายิวไนยเพินภู ดันวิ่ง เยียพผจายา
 @ เล็งกะทิพรองค่อหวาด ด้วยสิงหนาค เรืองฤคทา ยิวคกใจย

ฝันว่า วางม้งสา เสียบ้ด่าใจ"

(พระศรีมโหสถ)

จากบทประพันธ์ เรื่องพระศรีมโหสถตอนนี้ผู้อ่านจะนึก เห็นภาพของ เด็ก ๆ ที่กำลังวาด เหยี่ยวซึ่งมีก้อนเนื้ออยู่ในกรง เล็บ ภาพหลังที่ปรากฏเด่นคือภาพการไล่ติดตาม เหยี่ยวพร้อมกับส่ง เสียงหวาด และกระต๊อบเท้าของเจ้าปราชญ์ (พระศรีมโหสถโพธิสัตว์) เพื่อให้เหยี่ยววางก้อนเนื้อ ภาพเหล่านี้ปรากฏขึ้นในห้วงสำนึกของผู้อ่านผู้ฟังก็ด้วยการใช้คำที่กะทัดรัดความหมาย เด่นของผู้แต่ง นั้นเอง

การใช้คำกะทัดรัดความหมาย เด่นก่อให้เกิดภาพและกระตุ้นอารมณ์ผู้อ่านผู้ฟังนั้นพบได้ โดยทั่วไปในวรรณกรรมชาดกภาคใต้จากหนังสือบุค การที่ผู้แต่งใช้คำ เน้นให้เกิดภาพในห้วงนึกของ ผู้อ่านผู้ฟังนั้น เพราะหวังผลทางด้านคำสอนที่สอดแทรกลงไปนในวรรณกรรมหากแต่งใช้คำที่ไม่เหมาะสม ภาพแล้วผลที่จะได้จากการใช้วรรณกรรม เพื่ออบรมสั่งสอนย่อมจะลดลงไปอีกระดับหนึ่ง

11. นิทาน เทียบ (Allegory)

ภาพพจน์ลักษณะนี้สร้างขึ้นด้วยการนำเอาเรื่องใด เรื่องหนึ่งหรือหลาย ๆ เรื่องที่เกี่ยวข้อง กับ เนื้อหามากกว่าผ่านตัวละครในเรื่อง เพื่อทำให้ประเด็นที่กล่าวถึงมีความชัดเจนและมีน้ำหนัก มากขึ้นที่สำคัญคือทำให้เห็นความจริงจังของเรื่องนั้น ๆ ได้อย่างดี การเล่าเรื่อง หรืออุทาหรณ์ที่ พบในวรรณกรรมชาดกภาคใต้จากหนังสือบุคมีดังนี้

11.1 นิทาน เทียบใน เรื่องสุทธิกาม์

นิทาน เทียบใน เรื่องสุทธิกาม์มีในตอนที่พระราชารับสั่งให้ เพชฌฆาตประหาร ชีวิตสุทธิกาม์ใน เวลาากลางคืนนายประคู เมืองทุกทศไม่ยอม เปิดประตูให้โดยอ้าง เหตุผลว่าสมัยก่อน ๆ มาไม่เคยมีการประหารชีวิตคนใน เวลาากลางคืน หาก เปิดประตูให้ก็ เป็นการผิดประเพณีที่ได้ปฏิบัติ กันมาและ เมื่อตกลากลางคืนประตู เมืองจะปิดจะไม่ เปิด เลยจนกว่าจะถึงรุ่งเช้า นอกจากนั้นนายประคูกยัง ถาม เพชฌฆาตอีกว่าพระราชได้ทรงสอบสวนผู้ต้องหาหลักหงส์ดีแล้วหรือจึงได้รับสั่งให้ประหารชีวิต เมื่อ เพชฌฆาตตอบว่าไม่ เพียงแค่ เห็นหน้าและได้ยินว่า เป็นผู้ลักหงส์ เท่านั้นก็พิโรธรับสั่งให้พาไป ประหารทันที ด้วย เหตุที่พระราชไม่ทรงปฏิบัติตามครรลองที่เคยมีมาและไม่ทรงพิจารณาได้สวนให้ เสร็จสิ้นก่อนประหารผู้ต้องหา นี้เองนายประคูกจึงไม่ปฏิบัติตาม และได้เล่าเรื่อง เป็นอุทาหรณ์ เพื่อชี้ ให้เห็นโทษของการขาดการพิจารณาให้ถี่ถ้วนก่อนที่จะทำอะไรลงไป เรื่องที่เล่ามีดังนี้

เรื่องชวานากับพังพอน

สามภรรยาสามีคนหนึ่งได้เลี้ยงลูกพังพอนไว้ เหมือนลูกของคนต่อมาได้ลูกจึงให้พังพอนเลี้ยงดูลูก เมื่อออกไปทำนา วันหนึ่ง เมื่อสามภรรยาออกไปทำนาพังพอนทำหน้าที่เลี้ยงดูลูกชวานา พังพอนนอนหลับด้วยความเหนื่อยอ่อน ลูกชวานาคลานลงไปเล่นบริเวณลานบ้าน ถูกงูเห่ากัดสิ้นชีวิต พังพอนตื่นขึ้นไม่เห็นน้องบนบ้านก็วิ่งไปบริเวณลานบ้านพบน้องนอนนิ่งอยู่และเห็นงูเลื้อยอยู่ข้าง ๆ ก็เดาเหตุการณ์ว่าเป็นอย่างไรก็รีบกัดงูเห่าจนตาย พังพอนรำให้เสียใจที่น้องสิ้นชีวิตจนสามภรรยา กลับถึงบ้าน พังพอนร้องให้พยายามบอกชวานาแต่ชวานาไม่เข้าใจภาษาสัตว์ ทันทีที่รู้ว่าลูกสิ้นชีวิตก็คิดว่าไม่มีตีพังพอนจนกระทั่งตายด้วย เข้าใจว่าพังพอนกัดลูก ครั้นเข้าไปยกร่างลูกขึ้นมา ก็เห็นชิ้นส่วนของงูเห่าขาดเป็นท่อน ๆ ชวานาสามภรรยาจึงรู้ว่าต้นเหตุที่ทำให้ลูกสิ้นชีวิตคืองูเห่า นั่นเองชวานาเสียใจมากที่ไม่มีวิจรรณภาพ เกี่ยวกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจึงทำให้อดเสียทั้งลูกคนและพังพอนที่รัก

เหมือนลูก

บทประพันธ์บางตอนของ เรื่องนี้ที่ก่อให้เกิดภาพพจน์ได้อย่างดี เช่น

"งูเห่าเหี้ยวจร	หาเหยื่อมาใกล้ทารก	งูเห่าเห็บตัวค่างคก	
อยู่ใกล้ทารก	เลื้อยไล่จะเจาะเอาตัว	ทารกเหตตกใจกลัว	
แล่นล้มทับตัว	สับปะชบทารกพลัน	พังพอนตื่นนอนผุนผืน	
ไม่เห็นน้องนั้น	ก็โศกโศกวิ่งลงมา	เหบน้องนอนหายใจอ้า	
รู้ว่าสับปา	มาชน้องน้อยนั้นตาย	@ แล้วเลื้อยไปซ่อนตัวหาย	
พังพอนตามไล่	จับสาบไปปะงูเห่า	โกรธาทะทบชบเอา กัดตองเห่า	
จูดลากกับปากออกมา	กัดขาดเป็นท่อนสีห้า	ทิ้งกลางมรรคา	
ไว้ถ้าชนทั้งสอง	พังพอนนั่งแอบผืนอง	พลาญคอยบิดามารดา	
ภายคำสองผัวเมียมา	พังพอนวิ่งหา	ทำที่ตั้งจักจะบอกความ	
ทำเสียงผู้คึดวิ่งตาม	ผัวเมียจึงถาม	ว่าน้องเจ้าไปอยู่ไหน	
พังพอนฟังอึ้งขี้ใจ	บอกให้ไม่ได้	ร้องให้ตามชาติพังพอน	
@ ผัวเมียเห็นลูกตายนอน	เข้ายกลูกอ่อน	เหบน้อยเขี้ยวงู	
ประจักษ์ตา	มิได้พินิจพิจารณา	โทษโสโครธา	ว่าพังพอนนี้ขบ
ลูกชาย	ผัวเมียหยิบไม้วัดหวาย	ตีพังพอนตาย	มิได้เสียตาย

ชีวิตร์ ด้วยว่าฟังพจนสุจริต สำคัญมันคิด ว่าบิคุมาร เกิดตัว
 @ ด้วยสองคายาย เมียผัว โหมโหมคิ้ว จึงซ้ำ เสียรักสองตา"

พระธิดากับสนับที่ชื่อสัตย์

อำมาตย์นายหนึ่งมีความ เคียดแค้นพระราชธิดาของพระเจ้าพรหมทัตจึงได้วางแผนปลง
 พระชนม์ด้วยการ เอาหลาวและแหลนไปปักไว้บนสระสรง สนับของพระธิดา เห็นพฤติกรรมของ
 อำมาตย์โดยตลอด ครั้นถึง เวลาสรงน้ำพระธิดาก็ เสด็จไปที่สระน้ำ สนับก็วิ่งขวางไว้มิให้ เสด็จได้
 โดยสะดวกและได้ใช้วิธีการต่าง ๆ เพื่อยับยั้งแต่ก็ไร้ผล ในที่สุดสนับก็ตัดสินใจคาบพระภูษาของ
 พระธิดาและดึงจนขาด พระเจ้าพรหมทัต เห็นการกระทำของสนับก็ทรงพิโรธ เข้าพระทัยว่าสนับถูกลง
 พระธิดา พระองค์จึงรับสั่งให้เอา เชือกมัดสนับไปฆ่านอกวัง ฝ่ายพระธิดาถึงสระสรงก็กระโจน
 ออกลงไปทันที ถูกหลาวแหลน เสียบแทงพระองค์สิ้นพระชนม์ เมื่อพระเจ้าพรหมทัตทรงทราบ เหตุ
 การณ์ทั้งหมดก็ เสียพระทัยมากที่ทรงขาดวิจาร์ณญาต้องสูญเสียทั้งพระธิดาและสนับที่แสนกตัญญู

บทประพันธ์บางตอนที่ก่อให้เกิดภาพพจน์จาก เรื่องนี้

"วันนั้นสนับก็ เทียวไป เหนรู้ว่าไทย เขาไว้จะมีทา @ นางกษัตริย์
 ลูกกรรราชา อันมีครุคณา แก่ลูกนี้จักถึงตาย กูจักบอก เหตุอันคราย
 บอกให้ไม่ได้ ภาษามนุษย์ก็จนใจ ภาษากูจะ เล่าบอกไป
 นางจะรู้ที่ไหน คิดมากก็ร้อนรำคาญ สนับขี้หนึ่งนั่งอยู่นาน
 ริมสระชลธาร ริมสระชลธาร มิได้ไปกิน เช้างาย...
 @ สนับขี้วิ่งสกัดธิดา พี่เลี้ยงฉายา ทบตีมันไม่ออกไป
 ตีนกคาบชกภูไซ ไม่ให้อรไทย ไปสู่สระศรีสรงชล
 @ พระยา เบียงบ้าย เนตรย่น เหตุอันวิกล สนับคาบชกภูสา
 มิให้ลูกท้าวโคตรคลา ไปสู่สระรา โกรธาว่าหมาคูดคลน
 มิได้พิจารณามันแมน โทโสขัดแค้น โมหะกลุ่มจิตคิดพาล
 ไม่ทันที่จักวิจาร์ณ โทษคนโทษทำน ให้แก้ว่าสังแสงจริง
 คริสแก้ วาหญิง เสียงอึง ให้เอา เชือกขึง รัคสนับแล้ว
 ลากไป ให้ออกนอกวังเร็วไว ม่า เสียอย่าไว้ มันคูดูกนักหนา"

พระฤๅษีกับโจรลักทรัพย์

โจรลักทรัพย์สิ้นแล้วเอาไปซ่อนไว้ใต้กุฎี ฝ่ายเจ้าทรัพย์ออกติดตามพบทรัพย์สิ้นของคนใต้กุฎีฤๅษีก็เข้าใจว่าฤๅษีเป็นโจรจึงกราบทูลท้าวภาศกราช (พระราชอา) ท้าวภาศกราชมิได้พิจารณาเหตุผลและความเป็นจริงจึงรีบสั่งให้ทหารจับฤๅษีไปประหารทันที ฝ่ายโจรลักทรัพย์ภูมิใจที่ตนทำใ้ฤๅษีรับโทษแทนได้ ด้วยเหตุความชั่วที่โจรทำไว้แผ่นดินได้แยกออกสู่วิวรรณาลัยไปใต้ธรณี เมื่อพระราชอาทรงทราบก็เสด็จออกไปสอบถามความจริงจากโจร ครั้นทรงทราบความจริงก็สลบพระทัยในสิ่งที่รับสั่งให้กระทำไป ก่อนจะเสด็จกลับพระราชวัง แผ่นดินได้แยกออกสู่วิวรรณาลัยตามกรรมที่กระทำไว้กับพระฤๅษี

บทประพันธ์จาก เรื่องที่สร้างภาพพจน์ได้ดีบางตอน

"เจ้าทรัพย์วิ่งไล่ตักไว้	โจรตกใจไหว	เข้าในอาสนวิหาร
@เอาทรัพย์เข้าของอันมี	ทิ้งไว้ในที่	อาสนวิหารเสนา
แล้วลอควิ่งหลบเข้าป่า	เจ้าของตามมา	ไม่เห็นผู้ร้ายประหลาดใจ
เห็นอาสนวิหารเจ้าไทย	ชวนกันเข้าไป	นั่งเฝ้าเสนาอาจารย์
ดูเห็นห่อทรัพย์ใต้ฉาน	ถามว่าอาจารย์	ของนี้ผู้ใดเอามา
ทิ้งไว้ที่ใต้ศาลา	แห่งพระเสนา	ผู้ใดอื่นมาพอเหบ
คาบศบอกว่าผู้เข็ญ	โจรรายหนึ่งเปน	โจรลักทิ้งไว้ไม่ปรา
ภพเห็นประจักษ์แก่ตา	ได้ยินเสียงมา	คุกคักแล้วกลับหายไป
. . . ฝ่ายท้าวภาศกราช	ฟังเขาทูลว่า	ตามโจรเข้ากุฎีคาบศ
มิได้พิจารณาปรากฏ	ครีว่าทรงพรค	นั้น เป็นโจรลักของเขา
ไว้ไวเลยเล่าชาวเรา	เร่งไปจับเอา	คาบศมาฆ่าให้ตาย"

อำมาตย์ผู้จงรักภักดีกับพระราชอาไว้วิจารณ์

พระราชอาพระนามสามลเสด็จประพาสป่าให้อำมาตย์รักษาเมืองแทน มเหสีพระราชามีความปรารถนาร่วมรสรักกับอำมาตย์ พระนางจึงตรัสให้เข้าเฝ้ารับสั่งจัดอาหารเลี้ยงคุณในห้องพระบรรทม และเชิญชวนอำมาตย์ร่วมอภิรมย์สมสู่ แต่อำมาตย์มีความจงรักภักดีต่อพระราชอาและไม่กระทำตามที่มเหสีทรงปรารถนา พระมเหสีพิโรธมากจึงแกล้งฉีกพิสดารภรณ์ที่ทรงอยู่ ข่วน

พระพักตร์ พระถัน ให้ เป็นริ้วรอย ครั้นพระราชเสด็จกลับก็ทูลฟ้องว่าถูกอำมาตย์ปลุกปล้ำต้องการร่วมเส่นหาบพระนาง แต่พระนางปฏิเสธ พระราชาพิโรธมากจึงรับสั่งให้พาอำมาตย์ไปประหารชีวิตทันทีโดยมิได้สอบสวนหาข้อเท็จจริงแต่อย่างใด

ต่อมาพระราชเสด็จประพาสป่าอีก พระราชาได้มอบหมายให้พราหมณ์หนุ่มรักษา เมืองแทน พระมเหสีถือโอกาสร่วมเส่นเส่นหาบพราหมณ์หนุ่มสมความปรารถนา ด้วยกิเลสตัณหาทิ้งสอง จึงวางแผนปลงพระชนม์พระราชาด้วยยาพิษ และกระทำสำเร็จ ด้วยการเอายาพิษใส่ในขมมิให้พระราชเสวย เมื่อเสด็จกลับเมือง ก่อนสิ้นพระชนม์พระราชดำริด้วยความสำนึกผิดว่าอำมาตย์ที่เลี้ยงต้องตายไปด้วย เล่ห์กลของนางและพระองค์ก็ต้องสิ้นพระชนม์ด้วยฝีมือของนาง การเป็นเช่นนี้ เพราะความขาดการพิจารณาเสียก่อนของพระองค์นั่นเอง

บทประพันธ์จาก เรื่องที่ก่อให้เกิดภาพพจน์ได้ดี เช่น

"หญิงพาล เจ้ากล	เปลื้องผ้าจากตน	แก้งสาแดงกาย	
แล้วกราบทูลท้าว	ว่าเมียเจ็บตาย	ยิ่งกว่าตัวตาย	ได้บาททูลี
@พระองค์มอบ เวียง	ไว้แก่พี่เลี้ยง	รักษาบุรี	
มอบ เมียนี้ด้วย	หฤพระพันปี	เขาท่าย้าย	เมียนี้หนักไป
เข้ามาถึงห้อง	นุกยุคถูกต้อง	จะครองกาไมย	
เมียไม่ยอมสมัก	โกรธาผลักไส	ตบตีขวนไขว	หน้าตา เนื่อนม
หลังซ้าสองแถว	นมขาดสองแนว	ขาฟกสองปม	
แก่มนวน เมียขาด	ยิ่งแค้นทรวงกรม	ผลัก เมียให้ล้มทับแล้วออกไป	
... พระยาว่า เอ้อ	กลเจ้ามากไป	ขอพี่เลี้ยงไซ้	ตายด้วยกลนาง
องการค่อย เป่า	ยาพิษค่อยค่อย เมา	เจ็บทั่วสรวงศ์	
ห่อหุ้มกลุ่มจักร์	ชีวิตจากร่าง	กรรมตามาล้าง	ด้วย เว้นวิจารณ์"

(สุทธิกำมชาดก)

11.2 นิทานเทียบใน เรื่องพระศรีมโหสถ

นิทานเทียบในวรรณกรรมชาดกเรื่องนี้ มีในตอนที่ครูเสนท แห่งราชสำนัก พระเจ้าวิเทหราชกล่าวว่าคนมีทรัพย์ดีกว่ามีปัญญาและในตอนที่ทักแหก เต่าสุวรรณบัณฑิตกล่าวกับนางนงสวริกาของพระเจ้าจุลนิพนธ์หมัดที่ว่าต่างพันธุ์กันก็อยู่ร่วมกันได้ในฐานะคู่รัก การเล่าเรื่องดังกล่าวมีดังนี้

" แดกอนยังมี โควิดทาน เสดถึ ขายิงชายมากหน้า @ มีทรัพย์แปดสิบโกลด
 เสถียรอัปปัญญา อับปรหลักทัวกายา เมื่อ เจริจา
 นาลายไหลย @ พูมออกสองข้างปาก มีขาสาวนัง เรียงไปย
 แวดลอมสลางสัไหวย รอบ เสถิตังสองฝาย @ ถิดอกกัมุดชู
 ข้างชายขัวารับนาลาย บ่อ เอื้อนบ่อสาย ทรัดคอกบัวรับ เวลา
 @ ออกโศยหน้าคางคาน ไนยริมรั้วครอกคามา ลัก เลงทังหลายภา
 เอ้าคอกบัว ไปยทศทรง @ เข้าไปยไนยโรง เหล้น เบียสกาจัตุรง
 เหตุด้วยมังผัจง ฟังชาเถาเทิดราชา @ ผู้มีทรัพย์สี่เศด ยิงกหวา
 ผู้มีปัญญา มโหสถาทาร์กกา ยัง เคนักควันสังสอน"

ครูเสนกหัวหน้านักปราชญ์หนึ่งใน 4 ของพระเจ้าวิเทหาชเล่า เรื่อง เศรษฐีที่ร่ำรวยมี
 ข้าทาสบริวารช่วงวัยมากมาย แต่เป็นคนใจ น้าลายไหลยี่ดมีบริวารหญิงคอย เอาคอกบัวรับน้าลาย
 ที่ไหลออกมา นอกจากนั้นบรรดาอันธพาลหัวไม้ทั้งหลายยัง เกรงใจ น้าคอกบัว เบือนน้าลายไปทศ
 เข้าไปในบ่อนพิน ก็ได้รับการต้อนรับด้วยดี ครูเสนกเน้นว่านี่แหละคนมีทรัพย์อะไร ๆ ก็ดีไปหมด
 แม้รูปร่างจะขี้ เทร้อปลักษณ์อย่างไรก็ตาม

"สุวารับมิตตคอกบัวไปย วายอมมีแดบุหราน @ยังมี เมืองหนึ่งไหญย วันหนึ่งไสย
 พระภูยาน เทาเส้งเสียบผคองสถาน เหมนางหนึ่งลูกเข็บใจย @ ตัวดำลูกคูลา ตางภาสามา
 อาไสยเทาเทนสัฟระไทย ยกขึ้นชางพาไปวัง @ เสกเป้มหม่เหสี ผลานบุหรียพบทัวทัง ภาระนอง
 เจาจ้งฟัง นิยายนี้แดกอนมา @พระยานัรโรสยตัวขาว ส้มตัวดำตางภาสา นางนกกลาวตอบมา
 ว่าทำเนียม แดกอนมี . . . @คุดังเลานิยาย ด้วยชอบปรเวณี ม่นุดเหมือนกัน ผูหนึ่งเป็นคบดี
 เสียงลูกสาวผูเข็บใจย"

สุวารับมิตตคนแสนรู้ของพระมโหสถได้รับมอบหมายจากพระมโหสถ ให้ไปสืบความลับที่
 บัญจานครของพระเจ้าจุลณีพรหมทัต นกแขกเต้าสุวารไปพบนางนงสาริกาของพระเจ้าจุลณีพรหมทัต
 และพยายามจะผูกไมตรีกับนางนง นางนงสาริกาตอบว่าคนละพันธุ้กันจะสมสู่กันได้อย่างไร นกแขก
 เต้าสุวารับมิตตจึงเล่าเรื่องพระราชองค์หนึ่งประพาสพระนคร บังเอิญทอดพระเนตร เห็นหญิงสาว
 เข็ญใจกายดำเหมือนลูกคูลานางหนึ่ง พระองค์พอพระทัยจึงพาไปอภิเษกให้เป็นมเหสีทั้งๆ ที่มีความ
 ต่างกันมากทั้งรูปร่างหน้าตาและฐานะ

นอกจากนี้สุวารับมิตตยังเล่าเรื่อง ฤชกับผู้หญิงว่าต่างเพศผิวพรรณเหมือนกันแต่ยังมีจิต

ปฏิพัทธ์ลาจาก เพศฤๅ เป็นมรวาส เพื่อจะได้อยู่ร่วมกับหญิงสาวฉันทามิภรรยาดังบทร้อยกรองมีว่า

"ปางกอนยังมี พราหมณ์จรัลลับ ล่าไปยป่าวัน
 บัวค เปนคาบค ทรงพรคสกัน อยู่ในยอะรัน ยีกาอาไสย
 แถบถาคูหา ยังมีพระยากินหรืออยู่ในย ถาด้วยบรีหวาน
 ทารอยอาไสย สามรานบานไย เปนสูกสะบาย @มีแมงมุมไหญ่
 ทาวังเกียนไทย ปากถ้ำชกชาย บิดปากถ้ำคก กินฉะทริทังหลาย
 เขาออกคองชาย กิร เปนอาทาน... @ เม้ามัวโฉมนาง กินฉะทริปัว
 ปราง เจ็ดโฉมโสภา ลานไยคาบค ลาพรคออกมา จับเิม เทาง้า
 ดีแมงมุมคาย @ พระยากินฉะทริ เอ้าลูกสาวสี่ บุตรีมาถ้วาย
 บัณฑิตคาบค สมรคสะบาย เส้นหาบววย ความรักกินฉะทริ
 @ นียายบุหราน มนุคเดียนฉาน ยอมส้มสองสิ ร้วมรคฤาดี
 ทาเนียมนี้มี แดบุหรานมา"

(พระศรีมโหสถ)

สุวรรณบัณฑิตเล่าเรื่อง ฤๅชียอมลาสิกขาเพื่อจะได้สตรีเป็นภรรยาว่า ฤๅชียาเพ็ญพรตอยู่ในป่าใกล้ถ้ำแห่งหนึ่ง ที่ปากถ้ำแมงมุมนัยักษ์ขนาดตัวเท่าล้อ เกวียนได้ทำรังชกชายปิดปากถ้ำเมื่อกินรีที่อาศัยอยู่ในถ้ำออกมาก็ติดข่ายแมงมุมนกลาย เป็นอาหารของแมงมุมทั้งหลาย พระยากินรีจึงขอให้พระฤๅชียช่วยปราบแมงมุมนัยักษ์โดยจะตอบแทนด้วยการยกบุตรีให้เป็นภรรยา ฤๅชียพอใจในสินจ้างรางวัล จึงลาเพศจากฤๅชียและเข้าไม้เท้าวิเศษปราบแมงมุมได้สำเร็จ ฤๅชียจึงได้บุตรีของพญากินรีมาเป็นภรรยา สุวรรณบัณฑิตแขก เต้า เน้นว่าฤๅชียกับนางกินรีก็เป็นคนละเพศพันธุ์ก็อยู่ร่วมกันฉันทามิภรรยาได้

การใช้ขันทานเทียบเพื่อสร้างภาพพจน์เป็นวิธีหนึ่งที่วิจิตรกัน วิธีการเช่นนี้มีอยู่น้อยกว่าวิธีอื่น ๆ เพราะเป็นวิธีที่ซับซ้อนกว่าวิธีอื่น ๆ ตรงที่ต้องหาเรื่องที่สอดคล้องกับเนื้อความที่ต้องการมาสร้างภาพ ในเรื่องสุทธิกามัชชาคผู้แต่งต้องการเน้นเรื่อง การไม่พิจารณาอะไรไม่รอบคอบจะทำให้เกิดความเสียหาย ในเรื่องพระศรีมโหสถต้องการเน้น เนื้อความที่ว่าแม้จะต่างพันธุ์วรรณะก็เป็นคู่สร้างคู่สมได้ดังบทร้อยกรองที่ยกมาดังกล่าวแล้ว

ภาพพจน์ เป็นสิ่งที่ช่วยให้ผู้อ่านผู้ฟัง เห็นภาพชัดเจนขึ้นกว่าที่จะกล่าวออกมาอย่างธรรมดา นอกจากจะเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดภาพแล้ว ภาพพจน์ยังทำให้เกิดความไพเราะงดงามอีกประการหนึ่งด้วย จากการวิเคราะห์พบว่าภาพพจน์ในวรรณกรรมชาดกภาคใต้มี 11 ประการคือ อุปมา อุปลักษณ์

วยติเรก สัญลักษณ์ บุคลาธิษฐาน อธิพจน์ การเลียนเสียง การใช้คำถามไม่ต้องตอบ การเล่นคำ การใช้คำ กะทัดรัด ความหมายเด่นเกิดจินตภาพ และการใช้ขนานเทียบ ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าวรรณกรรมชาตภาคาได้ที่แต่งขึ้นในอดีตนั้นมีการใช้กลวิธีการสร้างภาพพจน์ เพื่อให้ผู้อ่านนึกเห็นภาพในใจ การสร้างภาพพจน์ด้วยวิธีการดังกล่าวพบโดยทั่วไปในแต่ละเรื่อง ด้วยเหตุที่มีการสร้างภาพพจน์ในวรรณกรรมชาตภาคาไว้มากนี้เอง ทำให้วรรณกรรมประเภทนี้มีคุณค่าทางวรรณศิลป์พร้อมไปกับคติกรรมที่ผู้แต่งประสงค์ด้วย

รสวรรณคดี

วรรณกรรมหรือวรรณคดีมีรสต่าง ๆ เหมือนกับอาหารแต่ละชนิดที่มีรสเปรี้ยว หวาน มัน เค็ม เผ็ด จืด และกร่อยเป็นต้น รสอาหารเหล่านั้นมนุษย์สัมผัสได้ด้วยลิ้น ซึ่งทางพระพุทธศาสนาถือว่าเป็นอายตนะหนึ่งในห้า การสัมผัสรสวรรณคดีนั้นต่างกับการสัมผัสรสอาหารเพราะต้องสัมผัสด้วยใจ เมื่อใจสัมผัสแล้วก็จะส่งความรู้สึกไปยังส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย อันจะก่อให้เกิดพฤติกรรมบางอย่างได้เช่น ยิ้ม หัวเราะ หน้าสลดซัด น้ำตาไหล หน้ายู่ง แะปาก และใบหน้าเข้มขึ้น เป็นต้น สิ่งที่เกิดขึ้นในมนุษย์เช่นนี้สืบเนื่องมาจากรสวรรณคดีนั่นเอง

ลลนา ศิริเจริญ ได้ศึกษาวิจัย อลังการในมหาชาติคำหลวงและกล่าวถึงในรสวรรณกรรมไว้ว่า

"ผู้ที่กล่าวถึงวรรณ 'รส' เป็นคนแรกคือ ภคมุนี เมื่อคริสต์ศักราช 100 การประพันธ์ภาษาสันสกฤตในตอนแรก ๆ นั้น ภาษหะถือว่ารสเป็นเครื่องประดับในด้านความหมาย ดังนั้นนักอภิปรัชญาศาสตร์ได้จัดสรรไว้เป็นประเภทหนึ่งของอรรถสังการด้วย" ²³

ในวันหนึ่ง ๆ รสวรรณคดีได้เกิดขึ้นในมนุษย์หลายรสผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนไปแต่ละวัน ทั้งนี้เพราะมนุษย์มีเรื่องราวที่จะต้องพบและรับรู้มากมาย แต่ละเรื่องแต่ละเหตุการณ์ล้วนแต่ก่อให้เกิดรสหรืออารมณ์ต่าง ๆ ไม่หยุดหย่อนเช่น รัก ชอบ โกรธ เกลียด อิจฉา เป็นต้น จึงกล่าวได้ว่ามนุษย์ได้รับรสจากวรรณคดีแห่งชีวิตอยู่ตลอดเวลาอยู่แล้ว แต่วรรณคดีชีวิตเหล่านั้นมิได้บันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรอย่างวรรณคดีที่เราศึกษากันอยู่เท่านั้นเอง

²³ ลลนา ศิริเจริญ, "อลังการในมหาชาติคำหลวง" วิทยานิพนธ์ดุสิตวิทยบัณฑิต แผนกวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525. หน้า 81.

วรรณกรรมหรือวรรณคดี เป็นสิ่งจำลองชีวิตของมนุษย์ทั้งสิ้น ดังนั้น เมื่ออ่านก็จะพบ เนื้อ เรื่อง ของชีวิตที่ไม่ต่างจากความเป็นจริงมากนักและยังผู้แต่งนำเอาชีวิตหลายแง่หลายมุม หลายหลาก อารมณ์ เข้าไว้ด้วยกันแล้วก็ยังทำให้เกิดรสหรือความรู้สึกต่าง ๆ มากขึ้นไปอีก ผู้แต่งที่มีความรู้ ความสามารถและมีกลวิธีการใช้คำจะสร้างสรรค์ความสะเทือนอารมณ์ให้แก่ผู้อ่านได้อย่างดีดัง ที่ ม.ล. บุญเหลือ เทพยสุวรรณ กล่าวไว้ว่า "นอกจากวรรณคดีจะบันทึกอารมณ์มนุษย์แล้ว ยังสามารถ บันทึกภาษาที่ใช้กับอารมณ์ได้ด้วย"²⁴ จากความเจเนจัดของผู้แต่งในด้านต่าง ๆ รสวรรณคดีจึงมีอยู่ในวรรณคดีแต่ละเรื่อง รสวรรณคดีจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อผู้อ่านได้อ่านวรรณคดีเรื่องนั้น ๆ เว้นเสีย แต่ที่ผู้อ่านอ่านด้วยความเฝืนใจรสวรรณคดีอาจจะเกิดขึ้นน้อยหรือไม่เกิดขึ้นเลยก็ได้

รสวรรณคดีในคัมภีร์อรรถศาสตร์ของ วาคภฏ มี 9 รส ดังนี้คือ

๓ นักปราชญ์กล่าว("รส") แก่อย่างนี้คือ "ศฤงคาร" "วีร" "กรุณา" "ทาสย" "อทฤต" "ภยานก" "เราทร" "พิภตส" และ "ศานต"

๔ "ศฤงคาร" คือรสของการที่สามภรรยาปฏิบัติต่อกันและกันด้วยความรักใคร่ นี้เป็นสองอย่างคือ "สโยคศฤงคาร" และ "วิปรลมกศฤงคาร"

๕ "ศฤงคาร" สองอย่างนั้น มีเป็นไปในระหว่างสามภรรยา คู่ที่อยู่ด้วยกันและคู่ที่พรากจากกัน (โดยลำดับ) หนึ่ง (แต่ละอย่าง) นี้ก็มีอยู่สองชนิด โดยที่มีเป็นไปอย่างลับและอย่างจะแจ้ง...

๑๘ ขณะที่สามภรรยารักกัน ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งถึงแก่กรรมลง "ศฤงคาร" ชื่อ "กรุณา" ก็เกิดขึ้น (วิธีแสดง "กรุณา") นี้ก็แต่พรรณนาถึงเรื่องที่แล้วมาแล้ว

๒๐ "วีรรส" มีความเพียรเป็น "สถายีภาว" และเป็นสามโดยที่ได้เนื่องมาแต่ความเพียรในทางธรรม การรบ หรือการให้ทาน

๒๑ "กรุณารส" เกิดแต่ "สถายีภาว" คือ ความโศก เมื่อจะให้บังเกิดรสนี้ ควรกล่าวถึงการเหล่านี้คือ ให้อำนาจให้ หน้าซีดลงสลบ พุดถ่อมตัว ราพัน และหลังน้ำตา

๒๒ รสชื่อ "ทาสย" นั้น ปราชญ์ว่ามีการรู้สึกขบขันเป็น "สถายีภาว" ความขบขันเกิด

²⁴ บุญเหลือ เทพยสุวรรณ ม.ล., วิเคราะห์รสวรรณคดีไทย, (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2522), หน้า 205.

แต่การเห็นว่ กิริยาท่าทาง ร่างกาย หรือการแต่งตัวพิลึก

๒๓ การที่มหาบุรุษรู้สึกขบขันมีอาการยิ้มที่แก้มและตาและแย้มริมฝีปาก คนปานกลางมี
อาการอ้าปาก และส่วนคนเลวลักษณะนั้นประกอบไปด้วยเสียง (หัวเราะ)

๒๔ "อหฤตรส" มีความรู้สึกประหลาดใจ เป็น "สถายีภาว" ความรู้สึกประหลาดใจก็เกิด
ขึ้นด้วยได้เห็นหรือได้ยินถึงสิ่งที่ไม่น่าจะเป็นไปได้

๒๕ ขณะรู้สึกประหลาดใจ ตาเหลือก ขนลุก เหงื่อหยด ตาไม่กระพริบ และพูดว่า"สาธุ"๗
หรือพูดเสียงสั้น

๒๖ "ภยานกรส" มีความกลัวอันเกิดแต่การเห็นสิ่งที่น่าสยดสยองนั้น เป็น "สถายีภาว"การ
กลัวนั้นก็มักกล่าว เป็นลักษณะของหญิงคนช้ัน เลวและ เด็ก

๒๗ ในการบังเกิดรสนี้ นักปราชญ์พรรณนาถึงการมองไปทางทิศปากแห่งตัวสั้น พูดอ้อแอ้
หวาดหวั่น ทำหน้าซีดและสลบลงไป

๒๘ "เราทรรส" มีความโกรธ เป็น "สถายีภาว" ความโกรธก็เกิดแต่ศัตรูคู่มือ ใน
โอกาสนั้น "พระเอก" ประพุดคือนำหน้าหวาดกลัว จุนเจียวและไม่อดคโษ...

๓๐ "พีภตสรส" มีความเกลียดชัง เป็น"สถายีภาว" ความเกลียดชังก็เกิดขึ้นโดยทันทีพอได้
ยินถึงสิ่งที่ไม่ชอบ และมีอาการคือ ถ่มน้ำลายและทำหน้ายู่ยี่ เป็นต้น เว้นแต่มหาบุรุษไม่ทำ
เช่นนั้น

๓๑ "ศานตรส" มีความรู้ชอบอันมีอาการไม่ปรารถนาสิ่งใด ๆ นั้น เป็น "สถายีภาว"
ความรู้ชอบก็เกิดแต่การสละความรักความเกลียด ²⁵

คัมภีร์สุโธธาถึงการกล่าวถึงวรรณะคดีว่ามี 9 รส เช่นเดียวกันคือ

๓๔๔ สิงคารหสฺสกรณ รุทฺธวีรภยานกา

วิกัจฉาพฺพุตสนฺตา จ รสา ฐายีนฺนุกฺกมา

แปล รสตามลำดับแห่งฐายีภาวคือ สิงคารรส ๑ หัสสรส ๑ กรุณารส ๑ รุทฺธรส

๑ วีรรส๑ ภยานกรส๑ วิกัจฉรส๑ อัพฺพุตสรส๑ ลินฺตรส๑ รวม 9 เท่ากับฐายีภาว

อธิบายรสทั้ง 9 นี้ ปรากฏทั้งในอรรดแห่งพันธะและในนาฏยะ แต่วางลำดับผิดกันไปบ้าง

²⁵ วาควภู, อสังการศาสตร์ ป.ส.ศาสตร์ แปล, ม.ป.ท. , ม.ป.ป. , หน้า 29-31.

คือ รสของนาฏยะปรากฏในคัมภีร์อภิธานปิฎกที่ว่า

สิงคาโร กรุโร วิรพ ภูตหสสภยานกา
สนโต วิภจฺจรฺธาณี นว นาฏยรสา อีเม

ลำดับต่างกัน เช่นนี้จะเป็น เพราะวิธีของนาฏยะต่างกันกับวิธีของพันธะก็เป็นได้ แต่ใน
อธิการที่ท่านว่า ตามลาพั้งฐายีภาวะซึ่งจัดเป็นคู่ ๆ กัน ดังต่อไปนี้

ฐายีภาวะ	คู่กับ	รส
รติ	คู่กับ	สิงคาร
หาสะ	คู่กับ	หัสสะ
โสกะ	คู่กับ	กรุณา
โกธะ	คู่กับ	รุทธะ
อุสสาหะ	คู่กับ	วีระ
ภยะ	คู่กับ	ภยานกะ
วิคัจฉา	คู่กับ	วิกัจฉา
วิมหยะ	คู่กับ	อัပ္ภูตะ
สมะ	คู่กับ	สันตะ ²⁶

รสวรรณคดีจากสองคัมภีร์ดังกล่าว เป็นต้นแบบของการศึกษารสวรรณคดีซึ่งมีอยู่ 9 รส
ตรงกัน ต่างกันเฉพาะการเขียนเท่านั้น ทั้งนี้เพราะคัมภีร์อรรถศาสตร์เป็นของฝ่ายสันสกฤต
พระคัมภีร์สุโธธาธิการเป็นของฝ่ายบาลี รสที่เขียนชื่อต่างกันออกไปอย่างชัดเจนคือ รสความ
เกลียดชัง ขยะแขยง ฝ่ายสันสกฤตเขียน "พิภตสรส" ฝ่ายบาลีเขียน "วิกัจฉา" รสวรรณคดีทั้ง 9
ที่วิเคราะห์จากวรรณกรรมชาดกภาคใต้จากหนังสือบุคจะยึดตามแบบสองคัมภีร์ดังกล่าวคือ
ศฤงคารรส กรุณารส หาสรส รุทธรส วีรรส ภยานกรส พิกตสรส อัပ္ภูตรส และศานตรส
วิเคราะห์ได้ดังนี้

1. ศฤงคารรส รสที่สืบเนื่องจากรักของสามีภรรยาของหนุ่มสาวความบันเทิงและ
ความรื่นรมย์ต่าง ๆ รวมถึงความรักในฐานะอื่น ๆ ด้วย รสนี้มีในวรรณกรรมชาดกภาคใต้ไม่มาก
นักเนื่องจากผู้แต่งมุ่งสั่งสอนผู้อ่านเป็นหลัก ศฤงคารรสมีดังนี้

²⁶ พระสังมรักขิต มหาสามี; พระคัมภีร์สุโธธาธิการ, แปลโดย แย้ม ประพัฒน์ทอง
(ธนบุรี : โรงพิมพ์ประยูรวงศ์, 2504), หน้า 228-229.

" เกิด เป็นสิ่งใด	ที่จะตามไป	เกิด เป็นสิ่งนั้น	
เจ้า เป็นพฤกษา	ข้าจะเป็น เครือวัล	เลื้อย เลี้ยว เกี่ยวพัน	
อยู่บนพฤกษา	เจ้า เป็นมาลี	อันตัวของพี่ เป็นกุมรา	
จะอยู่สู่สม	เขยชมบุปผา	ด้วยความ เสนหา	เกสรมาลี
เจ้า เป็นคู้หา	อันตัวของข้า	เป็นพระยาราชสีห์	
จะอยู่อาไศรย	ในถ้ำมะณี	กว่าชีวิตร์พี่	จะมาโขมชุด
เจ้าตายจากพี่	เป็นไม้จ้าวที่	ฉิมพะลีสู่สุด	
อันตัวของข้า	เป็นพระยาครุฑ	ผากฝังยั้งหยุด	ไม่ร้างห่างน้อง
เจ้า เป็นคองคา	อันตัวพี่ยา	จะ เป็นปลาทอง	
จะขออิงแอบ	แนบ เนิ่นวลงน้อง	ค่อยลอยค่อยล่อง	ในท้องคองคา
เจ้า เป็นคีรี	อันว่าตัวพี่	จะ เป็นพฤกษา	
งอกขึ้นบนก้อน	ชะง่อนภูผา	ช้วนช้วนหน้า	ขออย่าไกลกัน

(นิทานนกจาบ)

รสรักจากนิทานนกจาบนี้เป็นตอนที่พระสัพประสิทธิ์ (สรรพสิทธิ์) ราพันรักกับพระนางสุวรรณ เกสร การพรรณารักนี้คล้ายกับที่สุนทรภู่แต่งไว้ใน เรื่องพระอภัยมณีที่ เริ่มต้นว่า " मैंม้วยดินสิ้นฟ้ามหาสมุทร मैंสิ้นสุดความรักสมัครสมาน" แต่นิทานนกจาบ เป็นวรรณกรรมที่แต่งก่อน เรื่องพระอภัยมณีเพราะปรากฏ พ.ศ. ที่แต่งในบุคขาวต้นฉบับลายมือว่าแต่งใน พ.ศ. 2350 ซึ่งตรงกับปลายสมัยรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ดังนั้น เรื่องนิทานนกจาบจึงไม่ได้รับอิทธิพลในการพรรณารสรักจาก เรื่องพระอภัยมณีของสุนทรภู่ซึ่งเป็น เรื่องที่มีชื่อเสียงมาก ด้วยเหตุนี้ความคิดสร้างสรรค์เกี่ยวกับการสร้างรสรักในวรรณกรรมชาดกภาคใต้เรื่องนี้จึง เป็นสิ่งที่น่าสนใจ และน่าจะเป็นชนบนิมในการ เปรียบ เทียบ เกี่ยวกับความรักในวรรณกรรมภาคใต้สมัยต่อมา การเปรียบเทียบหรือการใช้สัญลักษณ์ที่แปลกและน่าสนใจในบทร้อยกรองที่ยกมาดังกล่าวมีบางอย่างที่ไม่พบในการเปรียบเทียบของสุนทรภู่กวีลือชื่อสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น สิ่งเปรียบเทียบที่ว่าได้แก่ ถ้าหญิงที่รักเกิดเป็นไม้จ้าวในวิมานฉิมพลี ขอให้ตนเกิด เป็นพญาครุฑและถ้าหญิงที่รักเกิด เป็นภู เขาขอให้ตนเกิดเป็นต้นไม้งอกบนหินนั้น โดย เฉพาะอย่างยิ่งการ เปรียบประการหลังไม่พบว่ามีในวรรณคดีไทย เรื่องใดเลย

รสรักในนิทานนกจาบตอนนี้ทำให้ผู้อ่าน เกิดอารมณ์คล้อยตามใน เรื่องของความรักที่จริงจังมั่นคง ยอมสละได้แม้กระทั่งชีวิต เมื่อดึงคราวจา เป็น รสรักนี้จึง เป็นสิ่งปลูกฝังให้ผู้ที่ เริ่มมีความ

รัก และรักกันอยู่แล้วมีความรักความผูกพันที่มั่นคงยิ่ง ๆ ขึ้นไป ด้วยได้รับรสแห่งค่าและความที่ผู้
แต่งได้สร้างสรรค์เอาไว้

"ส่วนนางสุภาคี ความรักอันดี ศรีด้วยแก้วดา
อุมิให้กินนม ช่มทุก เวลา วางเหนือ เปล้าผ้า เวชาน้ำนั้น
บิดามารดา พัทธกรัสสา ลูกชายสายหมอน คอยถนอมน้ำใจ
หมีได้อ่านาทอน กราบ เทาสูกอน รุกค้ออา"

"เตรียมตัวทุกสิ่งสิ้น เรียกสุบินทุกหมาน อุมชูลูกส่งสาน
ท่านขุนพรานรักใจหาย @ จุ่มที่แก้มลูก กลัวจะถูกหนวดคาย ๒
จรวงจุ่มว้าย ความถนอม เจา เป็น เหลือใจ @ จึงจุ่มดิน
ขวาทร้าย แล้วจุ่มโลมาหลังไหลย โอบแก้วกลอยใจ อยู่จดี
โสภา @ พักเขาไพรหนม จปรสมดับมังสา ผมนไมอันโอบา
มาฝากเจาอย่าหมองสี @ สั่งเมียแล้วสั่งเลา คูหราเจาสภาคี
รักสาลูกจดี กลัวพขาดจปีทา @ อาบน้ำแล้วบ่อน เขา ทุกค่า
เขายาอุเบกสา ภิไปยจโวมา ครันสั่งแล้วกคลาโคลย
@ สุบินรองโหดตาม นางแม่หามว่ายาไป พเจาเขาไพร
บัคเดียวใจจกลับมา"

(เจ้าสุบิน)

ศฤงคารรสจากบทร้อยกรองที่ยกมานี้ เกิดจากการแสดงพฤติกรรมความรักของมารดาและ
บิดาที่มีต่อลูก มารดาเป็นผู้เลี้ยงดูให้ลูกดื่มนม เมื่อถึงเวลานอนก็โกวเปล เทกส้อมให้ลูกได้นอนหลับ
อย่างสุขสบาย ไม่ให้สิ่งใดมาแผ้วพาน การเลี้ยงดูลูกด้วยความทนถนอมของผู้เป็นมารดา เป็นไป
อย่างค่อ เนื่องจกกระทั่งลูกพูดจาได้ ฝ่ายบิดาก็มีความรักลูกไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ามารดาแม้จะมีได้คุ้ม
ท้องมาเองก็ตาม ขุนพรานบิดาของสุบินมีความรักในบุตรมาก เมื่อจะจากบ้านไปปล่าสัตว์แต่ละครั้ง
จะเรียกสุบินมาอ้อม เขยชม เสียก่อน ขุนพรานทนถนอมลูก จะจุ่มแก้มลูกสักทีก็ เกรงว่าหนวดเคราจะ
ทำให้ลูกเกิดความระคายอาจ เป็นเหตุให้ร้องไห้ได้ จึงต้องย้ายไปจุ่มฝ่าเท้าชายขวา แล้วจุ่มไหล่
และหลังด้วยความรักในบุตรมาก ขุนพรานสั่งสุภาคีภรรยาให้เอาใจใส่ดูแลลูกให้ดี อาบน้ำบ่อนข้าว
อย่าได้ผิด เวลา กว่าจะจากลูกไปได้ขุนพรานก็แสดงความรักต่อสุบินอยู่นาน

"@ หยิบ เขาไสยปาก แกลงท่าคัจจรักร ถม เสียผายผัน
 ท่าโกรธา เอ้า เขา แกลงอ้วปลามัร ข่อยหมั เขาค้วยกัน เทพท์แกลสา
 @ แหงนางนองนาค แต่ เกิดถึงบาด ทั่วกายฉายา เสงโกรธาหุนหัน
 หยาบชวาจา ผลัก เมียออกมา ำหนักนอกประคู้ @ ทามกลาง
 นอกชานำคน เขาบาน เพื่อนสาวแลดู หวังำหนางโกรธา
 ด้วยความอดสู นางนัง เน่งอยู่ แยมแจมโอดดา @ บมีความซึ้ง
 บ่มบ่มบึ้ง เข็มชมพักครา บำคหวั่นไหวย คฤาแผนสุทา
 เหตุมีบั้นยา แจนโยนทุกประการ @ ครานำร เจาปราด เหนนางนุคช่นาค
 มีำเจย เข็มบาน วานางยูนี คุสางล่มภาน ด้วยกุมานาน บุนหากน่ำมา
 @ จิงโลมวา เจา เข็มพระนอง เจา มาเทิดฉายา นาง เขาไปยั้ง
 ำหวำฉั่ว เหนหา เจาปราดปรีดา รับขำนนคชมาร"

(พระศรีมโหสถ)

พระศรีมโหสถได้นำอมราเป็นภรรยา นางเป็นผู้หญิงดีมีคุณสมบัติแม่บ้านพร้อมแต่พระศรีมโหสถต้องการทดลองความมั่นคงในรักของนางจึงแกล้งแสดงกิริยาหยาบคาย เมื่อรับประทานอาหารที่นางปรุงขึ้น เช่น คายทิ้ง เททิ้ง และเอาราดศึรชะนาง เป็นต้น นอกจากนี้ยังแกล้งผลักนางออกนอกประตูคำว่าำให้ได้อับอาย แต่นางกลับยิ้มเฉย ในที่สุดพระมโหสถยอมแพ้ความมั่นคงในรักของนาง จึงเรียกนางเข้าไปหาด้วยความรักหวงและรับขวัญนางด้วยความปลื้มใจ

2. กรณารส รสของความโศกเศร้า สงสาร เมตดา กรุณา รสนี้จะแสดงออกมาในลักษณะสลลใจ อาจมีการคร่ำครวญ และร้องไห้ รสวรรณคดีรสนี้มีพอสมควรดังนี้

"ผากแล้วสังสร ลูกรักบังอร ค้อยอยุธยาร้าง
 ด้วยบิตุราช ยาคล้ำจากส่ถาร จร เล้นด่งคาร ำกลบัชชาล้ำ
 นองยาศีพี พีเจยาศี ย้อกนองกันหา
 จงรักษากรร กี้วาแม่จะมา แน้ว เนิน เต็นผา ยาภานองไป
 . . . สั้งแล้วเขำวำมำร จับแสรกขอคาน ภาคขึ้นอ้งซา
 ชลในไหลชาบ อาบักดินมา แสงหามูลล์ลา ตามแถ้วแน้วำพร"

(พระมหาชาติค)

พระนางมัทรีทรงสั่งสอนพระชาลีและพระธิดาก่อนที่จะจากอาศรมไปป่าหาผลไม้ เป็นภักษาหารของพระสวามีและโอรสธิดา พระนางมีความ เศร้าโศกพระทัยอย่างยิ่งที่ต้องจาก โอรสและพระธิดาไป คริสสั่งลูกมีให้ทะเลาะกัน น้องอย่าคำพี่และพี่อย่าตีน้อง และอย่าออกไป เที่ยวเล่นไกล ๆ จะได้รับอันตราย สิ่งความ เสรีก็ทรงสาแทรกคานเสด็จไป น้ำพระ เนตรก็หลัง ไหลลงอาบพระพักตร์ด้วยความรักและความห่วงอาลัยในพระโอรสและพระธิดาที่ยังทรงพระ เยาว์

"@ กลัวจักไม่มีดี แมนพราตามตาด ภบกาย เก้าะกุม
 ชาลีภากรร หาจากสมุท ถอยหลังลงชุ่ม ไนยโบทชรม
 @ เอน้ำบังองค์ เอ้าไบบุง มามัง เสียรศรีย
 ำให้ภิกษุภากรร สัณญาน้องที่ ภบไครยามี ศรธรวาจา
 @ เก้าะกุมกรรอย ไนสะสินทุ คัจคานิงหา ถึงพระชลณี
 สองศรีโสกา โบพระมารดา จมาเมื่อใด"

พระชาลีและพระธิดากันหาชวนกันหนีพราหมณ์ชุกกลงไปอยู่ในสระบัว ด้วยการ เสด็จ คำเนินถอยหลังลงสระ เพื่อมิให้รอยพระบาทเป็นที่น่าสังเกต น้ำ และใบบัว เป็นสิ่งช่วยปกปิดองค์ และพระ เสียรของพระพี่น้องทั้งสอง ทั้งสองพระองค์สัญญากันว่าจะไม่ตรัสอะไรทั้งสิ้นด้วย เกรง ว่าพราหมณ์ชุกจะได้ยิน พระพี่น้องทั้งสอง เกาะกุมพระหัตถ์กันอยู่แล้วกันแสงหาพระมารดาว่า เมื่อ ไรจะ เสด็จกลับมาจากป่า

"@ ชาลีกรรหาไฟ พายน้ำตาเมื่อเถาเมิน
 น้อยน้อยถอยหลังเดิน ผินชา เลืองคูบิดา
 @ เห็นทาวทังนึ่ง ทาตั้ง เจ้ยมันน้ำภา
 ทษิตกรรหา โสกาไฟ เรียกชาลี
 @ พี่เอ๋ยจงช่วยน้อง ปองกันมิมทีพรามติ
 จิงเจาชาลีพี่ ปรงคองนงรอรับ เรียว
 @ ชุกขยั้งเกรียวกราด ติดต่อว่าคไปทีเดียว
 อนิจจากรรหาเหลียว หลังรับมิตางพี่ชาย
 @ ขอช้ำคำย้อยเลือด ไม้แห่งเหือดทั่วทั้งกาย
 เพียงชีพจักวอดวาย หน้าเสียดายทราบบังอร"

(พระมหาชาคก)

พระชาติและพระธิดากัณฑ์หาถูกพราหมณ์ชุกทุดินขณะที่พา เดินไป เพื่อรับใช้นางอนิศา
ภรรยาสาวของคน กัณฑ์หาถูกตีก็ร้อง เรียกพระที่ช่วย พระชาติจึงรีบ เข้าไปประคองพระอนิศาและ
หันเอาพระปฤษฎางค์รับไม้ เรียวเสียเอง พราหมณ์ชุกยั้งโกรธและตีบ้างตวาดบ้างครั้งจะตีพระ
เชษฐาพระธิดากัณฑ์หา ก็เอาพระปฤษฎางค์รับไม้ เรียวแทน พระปฤษฎางค์ของสองพระองค์พกข้าม
เลือดไหลย่อยทั่วไป นำ เสียตายพระโคมทั้งดวงของพระองค์ที่ถูกกระแทกย้ายย้ายอย่างทารุณโหดเหี้ยม

"ถาวาพระแม่มัทรี ไม้วายโสกี พระพ่อจงโปรดโทษ

@ จงเอาเครื่องเล่นลูกยา ไหแกมราคา ตูตางหน้าข้าทั้งสอง

@ จะใดคล้ายโศกเสาหม่อม เมื่อรหนึ่งผาล่อง

พระบาทช่วยชีพชีวัน @แม่ไวยาโหอาสรร ใดโปรดศีลรร

ผู้ลูกทั้งสองเสนาหา"

(พระมหาชาคค)

พระชาติตรัสขอร้องพระบิดาก่อนจะ เสด็จไปกับชุกทุดินว่า ถ้าพระมารดากลับมาไม่พบพระ
โอรสและพระธิดา และค้นหาแล้วกันแสง ขอพระบิดากรุณาเอาของเล่นให้พระมารดาเพื่อจะได้
ทอดพระเนตรแทนจะช่วยให้พระมารดาคลายจากความโศกเศร้าพระทัยลงได้บ้าง หากได้ทรงพระ
กรุณาตั้งนี้จะช่วยให้พระมารดาดำรงพระชนม์อยู่ได้

"@ โอน้ำอนิจจา ลูกแก้วแววตา เจาไปแห่งใด

ทีนี้สอาด กว่าคนแผ้วผ่องใส ลูกรักเจ้าใด เคี้ยวเล่นสามร้าย

@ โอด้วงไฉนนา แม่ศรีสเรียกหา มียินเสียงขาน

ฤาเจ้าช่อนเร้นเล่นพระชลมาร โอรสรามส่งสาร มาเทิดเจามา

@ ให้พระมารดร บรรเทาทุกข์ร้อน เนือยมาแต่ปา

เห็นแคร์รอย เปล้า ตัวเจ้าสองรา ไปแห่งใดน้ำ แม่มัเห็น เลี้ยว

@ โอรสจรักราก ด้วยลูกร่วมอยาก แล้วตัวกูเอี้ยว

เมื่อรหนึ่งนิมิต ให้ผิดเพียร เหลี้ยว ครัดพลางนาง เลี้ยว

มาถึงอาส่ม

@ ไม้เห็นลูกยา วางหาจากบา แล้วมาบังคม

กราบกับบาทมูล ทูลถามบรม ว่าสองทรมช่ม ทั้งคู่อยู่ไหน

@ ฤๅว่าภูบาล ครัสไชยกุมาร นาราชชารไป
 ทูลส่นองโอยกา โอยกีสองไท สู้ยงกรุงไกร ศรีพิราชถาร
 @ ฤๅว่าข้าบาท นิเทียวปรภาค ไนปาชานาร
 เกรือกมีเพศภย ไนห้องหิมภาร จึงเ้าหุมารทั้งสองตามหา
 @ ฤๅเป็นดั่งนั้น จงพระนักทัน ใดโปรดเกษา ซึบอกเ้าหแจง
 ตำแหน่งสองรา ก็ใดเทียวหา ถามาอาลัม
 @ ฤๅเจาทังสอง เ้าเทียวค่นอง เล่นไนไพรพนม
 เทวาอารัก ลักไปเขี้ยชม ช่มช้อรชอกชม ใวไนคิริน"

(พระมหาชนก)

พระนางมัทรีเสด็จกลับจากป่า ครั้นมาถึงบริเวณพระอาศรมก็สอดสายพระเนตรหาพระโอรสชาติและพระธิดากันหาพร้อมกับครัส เรียกแต่เรียกอย่างไรก็หาเจอไม่ เมื่อไม่พบพระนางก็วางหาลงเข้าไปทูลถามพระเวสสันดรด้วยความร้อนรนพระทัยว่าไม่เห็นลูกรักทั้งสองพระองค์ทรงใช้ให้นาราชสาสน์ไปถวายพระเจ้านุสฤษัยหรือว่าเห็นพระนางเสด็จไปปานานทรงใช้ให้ไปตามหาขอพระองค์ทรงพระกรุณาบอกด้วย เพื่อจะได้ติดตามหาหรือว่าลูกไปเทียวเล่นตามป่าเข้าด้วยความสนุกค่นองแล้ว เทพารักษ์กักตัวเอาไว้หรืออย่างไร

บทประพันธ์ตอนนี้แสดงออกถึงกรณารสได้อย่างดียิ่ง โดยปรกติความรักของแม่ที่มีต่อลูกนั้น เป็นสิ่งที่ทุกคนประจักษ์อยู่ว่ามีความลึกซึ้งเพียงใด เมื่อมีภาพแม่กลับจากทำงานถึงที่อยู่สอดสายสายตาหาลูกพร้อมกับส่งเสียงเรียกลูกด้วยความคิดถึงห่วงใย มีใครบ้างจะไม่รู้สึกเมตตาสงสาร บทประพันธ์ต่อจากตอนนี้จะเป็นตอนที่พระนางกั้นแสงหาพระโอรสและพระธิดาจนถูกพระเวสสันดรแกลังครัสว่า ไปคบชู้อยู่ในป่าจึงกลับมาถึงพระอาศรมช้า พระนางกั้นแสงจนหมดพระกำลังและน้อยพระทัยที่ถูกพระสวามีระแวงจึงเป็นเหตุให้สิ้นพระสติสลบอยู่ต่อหน้าพระพักตร์พระเวสสันดรนั้นเอง

" เมียไมครจาก เหนพระลาบาก นาคาลามไหล
 ท้าวทรงพระโกรธ ขับเมียเสียไกล ใไม่รู้เ้าภย จะมาผายหลัง
 เมียจึงละไว้ ทังองเ้าไทย ใให้อยู่ลาหลัง พระอยู่องค์เดียว
 เปล้าเปลียวกาัยง สตรูมันขัง ตัดเ้าองไป
 ใใจเมียพิศวง แร้งคิคแรงหลง ช่นเนตรลามไหล
 ยิ่งร้ายกว่าเ้า อิกเ้าจอมเ้าตร มันตคองไป จากพระจริงจิง

โอพระทนต์หัว	เมียนี่ เร่งกลัว	ลี้ทรูแอบฝัง	
เมียงจ้อยู่เฝ้า	พระองค์อยู่ฝ่ายหลัง...	เสียงวงเสียงา	
@ ที่นี้ เมียแก้ว	สุดกำลังแล้ว	เมีย เฝ้าเศกา	
ล่าบากยากหนัก	ตัวรัก เมียอา	เมียพายน้ำตา	ด้วยวาทุกทน...
สิ้นบุญพระแล้ว	ยังแต่ เมียแก้ว	ใครจะกำจร	
พวกพลนั้นเล่า	เคย เข้าคังคร	ไม่เหมือนแต่ก่อน	ครึ่งพระราชา
หญาปล้องหญาไทร	พระภา เมียไป	เที่ยวโทหิมวา	
โอโอแตณี	ไม่มีใครมา	คุดตั้งเงาฟา	พระยาจัดทัน

(พระยาจัดทัน)

นางข้างมหาสุพัทธราธาพันรักด้วยความโศก เศร้าต่อพระยาจัดทันพระสวามี เมื่อ เห็นวง
หิ้งคู่ของพญาข้างถูกตัดไป แรกทีเดียวนางข้างจะอยู่เฝ้าระวางภัยให้แต่พญาข้างไม่ยอม กลับไล่ให้
นางข้างไปที่อื่น ด้วยการบอกว่าศัตรูอยู่ที่อื่นไม่จำเป็นต้องอยู่เฝ้า ครั้นอยู่แต่ลำพังก็ถูกศัตรูตัดงา
เอาไป เมื่อพญาจัดทันสิ้นใจ นางข้างก็รำให้ด้วยความรักความอาลัยเป็นอย่างยิ่ง และรำพันว่าต่อ
ไปจะไม่มีใครนำไปกินหญาตามปลา เขาอย่างที่เคยเป็นมา

3. หสาทรส หสาทรสคือรสตกลงบนขันทำให้มีจิตใจรา เริง เบิกบานอาจมีการยิ้มหรือ
หัวเราะติดตามมา ส่วนจะมากหรือน้อยนั้นขึ้นอยู่กับความสามารถของผู้แต่งที่จะใช้คำก่อให้เกิด
รสนี้ นอกจากนี้อาจจะขึ้นอยู่กับผู้รับสรรเสริญด้วยหากผู้รับรสมิพื้นฐาน เกี่ยวกับสิ่งที่ผู้แต่งนำมาแต่ง
อยู่พอสมควร รสขบขันย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลนั้นอย่างเต็มที่

รสตกลงบนขันในวรรณกรรมชาคภาควิได้จากหนังสือบุคมีอยู่พอสมควร วิเคราะห์ได้ดังนี้

" เห็นรูปโพธิสัตว์	มีความกำมัดค	วิ่งตามกรังพรุ	
ลางคนว่าไปย	ถ้าไปกับกั	<u>เปิดนมให้ดู</u>	ใช้หูใช้ตา
ลางคนว่าไปย	พากอิจังไทรย	มาทำขายหน้า	
ได้ เป็นผัวกู	สมหุสมตา	จะล้วนเล่นหา	หนีได้ขาดวัน"

(นิทานนกจาบ)

บรรดาสาว ๆ ชาวเมืองเห็นลัทธิธรรมะ เดินไปในวังก็มีจิตใจเล่นหาปรารภจะให้
เป็นสามี ลางนางถึงกับพูดว่าถ้าได้ลัทธิธรรมะ เป็นสามีจะ เปิดนมให้ดูและ เขี่ยชวนให้เกิดอารมณ์ใคร่อยู

ตลอดเวลา บางคนพูดว่าพูดอะไรก็ไม่รู้ อับอายขายหน้า ถ้าได้ เป็นสามีของตนแล้วจะชวนมีเพศสัมพันธ์ทุกวัน ามีให้ เว้น

การคลกขบขันดังบทประพันธ์ที่ยกมานี้ เป็นการนำ เอา เรื่อง เพศมาคลกซึ่งถือว่าเป็นสุดยอดของการสร้างความคลก โดยเฉพาะการแต่งให้ผู้หญิงแสดงออกในเรื่อง เพศดังกล่าวจะทำให้ผู้อ่านแปลกใจและขบขัน อย่างไรก็ตามการนำ เอา เรื่อง เพศมาคลกนั้นถ้ากระทำไม่แนบเนียนก็จะกลายเป็นหยาบคายได้ ในกรณีร้อยกรองในเรื่องนกจากตอนนี้จัดได้ว่าเป็นการคลกที่ทำให้เกิดความขบขันมิได้ เกิดความรู้สึกหยาบลามกแต่อย่างใด

"สอีนส์ลัก เรียกหาการวี	คูทุก เรียมมี	จมแล้วบั้น เห็นกัน
@ เหลียวมา เหนแต่พระชั้น	ลอยตามทรงทรง	ประคัจจวนกยุง
@ หมูปลาตามมาเป็นฝูง	พระยุดหางจุง	คิดว่ เจ้าแก้วการวี
@ ฉวยปลามา เท็ดเจาที้	โลมภากรีย	โชนางพระวางหางปลา"

(พระวรวง)

พระวรวงและพระนางการวีใช้แพข้ามแม่น้ำ เกิดพายุรุนแรง เป็นเหตุให้แพแตกทั้งสองต้องพลัดพรากกัน พระวรวงความคว่ำหาพระชายาในน้ำ ทอดพระเนตร เห็นแต่พระขรรค์ลอยตามอยู่ ครั้นปลาใหญ่ว่ายเข้ามาใกล้ เข้าพระทัยว่าพระชายาจึงทรงจับหางเอาไว้นั่น เมื่อทรงทราบว่าเป็นปลาโลมมาจึงทรงปล่อยไปความขบขันนี้เกิดขึ้นท่ามกลางความ เศร้าและน่าสงสาร ก็ตรงที่เข้าพระทัยว่าปลาเป็นภรรยา นั่นเอง

การคลกลักษณะนี้เป็นการคลกด้วยการใช้สถานการณ์และพฤติกรรมตัวละคร พฤติกรรมที่ก่อให้เกิดความคลกคือความกระวนกระวายพระทัยที่ไม่พบพระชายาแล้วคว่ำหางปลาแทน

@ นวลนางทั้งลาม	เจามาครันคราม	มันยาว เหลือใจ	
รัว ๆ อยู่แต่ใกล้ ๆ	...นางทิพิสกี	พ่เอนาเ เจบทองคี่	
นางบุบผาเทวี	ดีใจนักหนา	พ เอนาเ เยียว	ก้มบตีเดียว
จนเยียวราดข้า	@ ฝ่ายนางสุคันท์ เกสี	นางมียก้อใจจู้	
เพราะ เปนผีริมนอน	ทั้ง เจบทั้งคัน	พิคมันลัดมาอ็อก	
มันเินพกขิ้นนอก	หนองมันออกทางรุม"		
"ทั้งสามทิดา	เจาจึงเขามา	แทบเินลทู่เวินย	

เจรจาปราศย	ถามวิทยราชา	ศุราทวาริทยอก
มานั่งก่ไปกออก	ยูนิ เจื่อมผา	คอยหาอ๋ารย"

(จันทะมาค)

การคลกนจันทะมาคคองนี้ เป็นการนำเอาอวียวะ เพศมาคลก แต่มิได้แต่งออกมาตรง ๆ เพียงแต่เป็นความนัยเท่านั้น คือ "มันยาวเหลือใจย" หมายถึงอวียวะเพศชาย "จอนัน" หมายถึงอวียวะเพศหญิง บทคลกขบขันนี้ เป็นคองที่ธิดาเศรษฐี 3 คนที่คกน้า เมื่อนั้นได้ก้เห็นพระจันทะมาคนั้งอยู่ที่เนินผา สิ่งทีเด่นเห็นแต่ไกลคืออวียวะเพศที่มีขนาดยาวก่าลั้งสั้นรว้อย หญิงสาวทั้งสามเห็นเข้าก้มีความประหลาดใจและคกใจ นางทิพโสเทวีเห็นเข้าก้ถึงกับปวดท้องอุจจาระ นางบุบผาเทวีแปลกใจและตีใจจนปัสสาวะราดขา นางสุคนธ์ เกสิแม่ตีใจแต่ เป็นผีที่ริมอวียวะเพศ มีอาการคันและปวด มีน้ำหนองไหลนางจึงทำเจย

บทร้อยกรองคองนี้น่าจะ เป็น เจตนาของผู้แต่งทีจะสอดแทรกความคลกขบขันลงไปโดยอาศัยหลักจิตวิทยาพื้นฐานอย่างหนึ่งของมนุษย์ทีมีความต้องการทางเพศคังทีพรอยค้กจิตวิทยาชาวอเมริกา กล่าวว่พฤติกรรมมนุษย์เกิดจากแรงขับดันทางเพศ เนื้อเรื่องคองนี้พระจันทะมาค เจ้าชายหนุ่มอยู่โดดเดียวในป่า เขา และธิดาสาวเศรษฐีทั้งสามคนไปพบ เข้าในสถานที่ เช่นนั้น เมื่อน้อยู่ก้ก้กันความต้องการทางเพศอัน เป็นธรรมชาติวิสัยของมนุษย์ย่อมจะเกิดขึ้น หากไม่มีความรู้สึก เช่นว่ก้จะกลายเป็นความผิดปกติไป กวีเป็นผู้ทีมีความ เข้าใจได้ในทุกกรณีในเรื่องของมนุษย์และสิ่งแวดล้อม คังนั้นการสะท้อนให้ เห็นสิ่งทีเป็นธรรมชาติคังกล่าวจึง เป็นสิ่งทีไม่น่าจะถูกค้ำหนึแต่อย่างใด

"วัน เมื่อนทำชึ	ชุกเกาพฤททอาจารย์	ฝูงหมาหมายคิตอาร
นีกว่สัตว์สามตีน เติร	... อีจู้คู้อิตาน	แหนคคสาบซาบคู้อย
อ้ายหม้อหมอนอัย	วิงบุกรกพรามคกใจ	จมีรู้ว่หมาพราวน
เกาจารย์ทานว่หมาโน	เห่าหอรก่องทองไพร	คังมกมกยกิมพลาง
อ้ายฝรามิทันจะแหง	อ้ายหมอแกงมิทันจะล้าง	วิงลัดสกคทาง
จ้วยจุดข้อมพรามคกกายมา	ย้อยจุดคกรชาก	ข้อมขาคกรากขัววคากฉา
เการ้องว่เออวา	มาลันหมคจะอคคตาย	อ้ายม้องมอกกคคคอง
อีแดงแยงข้อมจับหาย	น้ำ เต้าแตกกระจ่าย	จิม เท้าพลคจากมือกุม
ค้วาจับม เท่าง้า	คัง เป็นทำอย่างสามขุม	ฝูงหมา เขาสมมกลุ่ม
คุมกคนอ้งย่องตาม เพล้ง"		

(พระมหาชาค)

ความตลกขบขันในบทร้อยกรองนี้เกิดจากการบรรยายลักษณะท่าทางของชูชก เมื่อถูกสุนัขของพรานเจตบุตรรุมกัดและไล่ยู่ยุดย่ำ นอกจากความขบขันจะเกิดจากชูชกแล้ว การแสดงออกของสุนัขแต่ละตัวก็ชวนให้เกิด হাসยรสได้ด้วย การที่เกิดความตลกขบขันได้ก็เพราะการบรรยายที่ใช้คำทำให้ออกภาพและความรู้สึกของผู้แต่งนั่นเอง

รสตลกขบขันเกิดขึ้นได้ด้วยกลวิธีหลายอย่าง ได้แก่ กิริยาท่าทาง คำพูด เรื่องราวและการกล่าวเรื่อง เพศ พฤติกรรม กิริยาท่าทางและถ้อยคำดังร้อยกรองที่กล่าวมาข้างต้น

4. รุทรส รุทรสหรือรสนิโธธ คัมภีร์สุโธธาถึงการกล่าวถึงรสวรรณคดีรสนี้ไว้ว่า

๓๖๓ โภโธ มจฺจฺริยาทีหิ โปเส ตาสมทาทีหิ นยนาธฺมฺตาทีหิ รุทุโธ นาม รโธ ภาเว
แปล ความโธธ ินเมื่อจำเริญด้วย วิภาวะ มีมจฺจฺริยะ เป็นต้น ด้วยพยภิจาริภาวะ มี
ตาสะและมะทะ เป็นต้น

อธิบาย คำถานี้แปลเรื่องรุทรส ซึ่งมาจากฐาภิภาวะคือ โภธะ ความโธธนั่นเอง แต่เมื่อเพิ่มพูนขึ้นด้วยวิภาวะของความโธธนั้น คือความหวงแหน, ความแข็งข็ง, ความเย้ยหยัน, อันเป็นอาลัมพณวิภาวะและประมุขด้วยพยภิจาริภาวะ คือความหวาด, ความเมา, ความผยอง และอาการหมุนเคว้งบอกกับอนภาวะคือตาแดง คิ้วแดง คิ้วขมวด เม้มริมฝีปาก อันเป็นตัวเหตุสำแดงความโธธนั้น ก็เป็นรุทรสคือรสนี้

รสนี้ เป็นอย่างทีเข้าใจกันสนิทพันธ์ของไทยว่า บทแค้นคือ เป็นบททีก่อให้เกิดความแค้นแก่ผู้สดับฟัง เป็นเรื่องตรงกันข้ามกับบทรัก ²⁷

รุทรสหรือรสนิโธธในวรรณกรรมชาคภาคได้จากหนังสือบุดมิตังนี้

"ควรฤาวันนี้	มาม้วยมรณา	เพราะอ้ายพรานป่า	มันมาล้างผล้าญ
เราจักตามไป	ฆ่าให้บันไหล	พระมาห้ามปราม	
น้ำใจเธอไม่	มีใครจำปาน	ท้าวปราณีพราน	สู่ม้วยมรณา
พระคายนนี้	เพราะอ้อปรี	อิจุลสุตตรา	
มันใช้ให้พราน	มาฆ่าราชา	คิน่าอนิจจา	ผุญงใจท้าน

²⁷ พระสังฆรักขิต มหาสามี , คัมภีร์สุโธธาถึงการ, แปลโดย แยม ประพัฒน์ทอง (ธนบุรี : โรงพิมพ์ประยูรวงศ์, 2504), หน้า 245-246.

ความคิดเท่านี้	ความผูกเวรี	ฆ่าให้วายปราณ	
นระภีม์แล้ว	แล้วอโงิม่า	คบกับโอราน	แต่ล้นอเวจี
โอรานปา	มายิงภูมิ	เราอุยงพิ	ควรฤมาผลาญ"

(พระยาจัดทัพ)

นางข้างมหาสุพัทธาภิธนางจุลสุพัทธา และพรานโสรุคร เป็นอย่างยิ่งที่เป็นต้นเหตุของการสิ้นชีวิตของพญาข้างจัดทัพ เมื่อเกิดอารมณ์ภิธนางข้างคุมสติไม่ได้จึงแสดงออกมาอย่างลึมตัวในที่นั้นนางข้างมหาสุพัทธากล่าวคำหยานออกมาว่า อโงิม่า อโอราน อิกาลี รวมถึงคำแข่งคำคือนรก และอเวจี ด้วยคำเหล่านี้จะใช้กันเมื่อมีความโกรธอย่างรุนแรงเท่านั้น ความโกรธของตัวละครตอนนี้ส่งผลต่อความรู้สึกของผู้อ่านและผู้ฟัง คือทำให้รู้สึกไม่พอใจหรือไม่ก็โกรธนางจุลสุพัทธาธิดาพระเจ้าพรหมทัต (ชาติก่อนคือนางข้างจุลสุพัทธา) และพรานโสรุครไปด้วย เพราะก่อนจะถึงฉากสิ้นชีวิตของพญาข้างจัดทัพนั้นมีการแสดงออกถึงพฤติกรรมไม่ดีของตัวละครทั้งสองนี้เป็นพฤติกรรมที่ขัดกับหลักธรรมพระพุทธศาสนา คือเป็นผู้ที่มีความอิจฉาริษยา ขาดความเมตตากรุณาต่อผู้อื่น อีกทั้งมีความโลภ โกรธ และหลงเป็นสันดานด้วย

"แม้นกูอยู่ปา สิ้นสรสาจครา กูเอ้ามามีอ
จักคิดตามไปย ประหารชีวิย แล้วตัดหัวหนี ลิวลงนเหว"

(พระมหาชาคก)

พระเวสสันดร เห็นชุกกลางพระโอรสและพระธิดาร่วมด้วยทุกข์คิดว่าแล้วข่มขู่ ประกอบกับได้ยินเสียงร้องไห้ขอความช่วยเหลือด้วย ทำให้พระองค์อดกลั้นความโกรธไว้ไม่ได้ จึงตรัสออกมาด้วยความเมลอประองค์ว่า จะใช้อาวุธที่ติดพระองค์มา เช่นมีพรหมณ์ชุกถึงขนาดจะตัดหัวให้หลุดจากร่างแล้ววางลงไปนเหว ความพิโรธที่เกิดขึ้นนั้นทำให้ผู้อ่านผู้ฟัง เกิดอารมณ์คล้อยตามด้วย เนื่องจากทุกคนได้เห็นคุณธรรมอันยิ่งใหญ่ของพระเวสสันดรและพระโอรสพระธิดาทั้งสองมาโดยตลอด ก่อนที่จะถึงตอนที่พรหมณ์จะทำทารุณกรรมกับพระชาติและพระกัมมา และยังผู้อ่านที่มีลูกด้วยแล้วยังมีความรู้สึกโกรธมากขึ้นไปอีก เพราะระลึกถึงลูกของตน และอีกประการหนึ่งเด็ก ๆ ย่อมเป็นที่รักเอ็นดูของผู้ใหญ่ทุกคนอยู่แล้ว เมื่อรับรู้ว่าเป็นเด็กถูกระทำทารุณย่อมไม่เป็นที่พอใจของทุกคน

5. วีรรส วีรรสคือรสแห่งความกล้าหาญ รสวรรณคดีรสนี้คัมภีร์สุโธธาถึงการกล่าวไว้ว่า

๓๖๔ ปตาปวิภูกมาทิสุสาโท วิโรติ สญญโติ

รณทานทยาโยคา วิโรยนตวิชา ภเว

เตวานภาวา วิติมา ตยาทโย พยภิจารโณ

แปล ความอุตสาหะที่เกิดด้วยวิภาวะ มีเดชอันทำให้ศัตรูร้อนตัว และองอาจเป็นต้น
กวีทั้งหลายทราบร่วมกันว่าเป็นวีรชนนี้ วีรชนนี้มีพึงจำแนกได้ ๓ ประเภท เหตุเนื่องด้วย
รณวีระ การรบ ทานวีระ การให้ และทยาวีระ การช่วยเหลือ การรบเหล่านั้นเป็นต้น
แล เป็นอนุภาวะของวีรรสภาวะมีความมั่นคงและความรู้เป็นต้น เป็น พยาภิจารภาวะ ๒๘

รสแห่งความกล้าหาญ 3 ประเภท คือ รณวีระ กล้าในการรบ ทานวีระ กล้าในการ
ให้ และทยาวีระ กล้าในการช่วยเหลือ ในวรรณกรรมชาดกภาคได้จากหนังสือบุควิเคราะห์พบว่า
มีรสความกล้าหาญทั้ง 3 นี้ อยู่ ส่วนมากจะเป็น ทานวีระ และทยาวีระ ที่เป็นเช่นนี้เพราะเป็น
วรรณกรรมที่มุ่งจะปลุกฝังทาน(การให้) และทยาวีระ (การช่วยเหลือ) ซึ่งเป็นหลักการสำคัญของ
พระพุทธศาสนา วีรรสนี้มีอยู่วิเคราะห์ได้ดังนี้

5.1 รณวีระ (กล้าในการรบ) ในเรื่องจันทะมาคตอนหนึ่งพระอินทร์ต้องการ
ให้จันทะมาคและสุนทะมาคได้ยาวิเศษเพื่อใช้ช่วยเหลือสิ่งมีชีวิตที่ตายแล้วให้ฟื้นคืนชีพได้จึงได้แปลง
องค์เป็นงูเห่า และพระวิษณุกรรมแปลงเป็นหังพอนเข้าต่อสู้กัน ครั้นฝ่ายหนึ่งสิ้นชีวิต อีกฝ่ายจะกัด
เอาใบไม้พ่นที่ตัว ใบไม้ซ้าก็จะฟื้นขึ้นมาต่อสู้ใหม่ การกระทำเช่นนี้ดำเนินไปหลายครั้งหลายครา
ในที่สุดก็แสดงองค์แท้จริงคือเทพ 2 องค์แปลงมา ดังบทร้อยกรองที่ว่า

"๐ เมื่อนั้นท้าวอินตรา มีบันชาด้วยเรวพลัน ชวนเพชุลุกกับ
เหาะลงมามีทันนาน ๐ ตรงหน้าเจ้าสองรา แปลงกายาท้าวมัจฉาน
เป็นงูเห่าตัวกาน อันมีฤทธิ์รอน ๐ พระเพชุลุกกับ แปลงกายนั้นเป็นงูพอน
สำแดงฤทธิ์รอน เข้าต่อสู้กับงูร้าย ๐ ขบกัดเข้าฟัดกัน กังพอนนั้นถึงความ
ตาย งูนั้นจึงผันผาย เหลือยไปกัดเอาเปลือกไม้ ๐ เปนทิพโอสถ
อันปรากฏทั่วแดนไตร มาพ่นลงทันใจ กังพอน เปนคั้นมา ๐ กังพอนคืนชีวิต
เข้าต่อติดด้วยฤทธา กัดเอางูมรณา อะสอระพิษมาวายชน ๐ กังพอนนั้น
จริงไป กัดเปลือกไม้มาบดคน ยาทิพนั้นมาพ่น งูเห่านั้นลงทันใจ"

(จันทะมาค)

ในเรื่องราว พระวรวงศ์พระยารักษ์นำในสระใหญ่ นอกเมืองมฤคชา พระวรวงศ์ต้องใช้ความกล้าหาญและความแกร่งกล้า เป็นอย่างมากจึงปราบยักษ์น้ำคนนี้ได้ ร้อยกรองตอนนี้แสดงให้เห็นถึงความกล้าหาญของพระวรวงศ์ได้ดีและยังแสดงให้เห็นถึงความกล้าหาญของยักษ์น้ำอีกด้วย คู่ต่อสู้ต่างฝ่ายต่างก็มีฤทธิ์ และมีจิตใจที่กล้าแกร่งไม่เกรงกลัวกับความตาย ภาพการต่อสู้ที่อาจหาญและแกร่งกล้านี้ทำให้ผู้อ่านผู้ฟัง เกิดความรู้สึกว่าคู่ต่อสู้ เป็นผู้ที่ควรได้รับการยกย่องว่า "กล้าหาญ" รสกล้าหาญในการรบจากเรื่องราวว่ามีว่า

@ เมื่อนั้นยักษา	ฟังคำภูงา	โกรทราวิย	เพื่อนจมลงไปย
ไบนยกลางสระศรี	จึงเจ้าจักรีย์	โชนทิงหลักรด	@ เจ้าแกลงทิงมา
ทองหัวยักษา	เจ็บปวดสาหัส	จึงขุนยักษา	โกรทาบรากด
เจ็บปวดหลักรด	หมี่โคปราไสย	@ เมื่อนั้นยักษา	มุดจากคองคา
ทาดุทธิโกร	สูงเจ็ดชั่วตาน	กันน้ำมขึ้นไปย	ทังสูงทังใหญ่
ลิตลีนปลิ้นตา			

5.2 ทานวีระ ทานวีระเป็นความกล้าหาญในการให้ การให้นั้นหมายถึงการให้ทุกสิ่งทุกอย่างทั้งที่เป็นวัตถุและไม่เป็นวัตถุ เป็นต้นว่าความมีจิตใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีความปรารถนาจะให้ผู้อื่นมีความสุขก็คือการให้ความรัก ความเมตตา สงสารแก่ผู้อื่น การให้แก่ผู้อื่นจึงเป็นการแสดงออกถึงความกล้าประหนึ่ง เช่นกัน ความกล้าดังกล่าวนี้นั้นในวรรณกรรมชาดกภาคใต้จากหนังสือ บุคดังนี้

"@ โภธิสัตว์ตอบวาจาบัน พราม เอียดังนั้น ยาว่าไม้ควญแก่อง
 @ อันโฆมัทรีสุริวงษ์ สัทาหมั่นค่ง ไบนทาทิคุณศุรธรร @ แต่ทารไม้อยู่จักร
 จงภาสองสมร ไปยังกรุงราชศรีที @ ถวายแดโณยกาโณยกิ ท้าวจักยินดี
 ก็จับุนบำเน็จพระทาน @ ชับสิ้นสาวสนมสะคราญ เครื่องใช้ช่การ
 ยั้งสองกุมารอีกพราม"

(พระมหาชาดก)

พระโภธิสัตว์ เวสสันดรตรัสโต้แย้งคำกล่าวหาของพราหมณ์ชุกที่ว่าพระมัทรี เป็นผู้หญิงยอมไม่บริจาคนาน เพราะพระนางมีพระทัยในเรื่องการบุญสุนทรทานอย่างยิ่ง พระเวสสันดรได้พระราช

ทานสองกุมารแก่พราหมณ์ชุกไป และศรีสว่าถ้าพาไปถวายพระเจ้ากรุงสุโขทัยและพระนางมุลดีผู้ เป็นพระอัยกาและอัยกีแล้ว ชุกจะได้ทรัพย์เงินทองและสมนนางในอีกมากมาย บทประพันธ์ ตอนนี้ชี้ให้เห็นถึงการมีจิตใจเอื้อเฟื้อต่อผู้อื่นอย่างสูงสุด เพราะ เป็นการให้บุตรซึ่งเป็นที่รักยิ่งแก่ผู้อื่น การให้ที่ดีกว่า เป็นการให้ที่ยิ่งใหญ่กว่าการให้ทรัพย์สินใด ๆ ทั้งสิ้น

5.3 ทยาวิระ ทยาวิระคือ การกล้าในการช่วยเหลือ การช่วยเหลือผู้อื่นนั้นนับ ว่าเป็นความกล้าที่ควรยกย่องอีกอย่างหนึ่งของมนุษย์ ความกล้า เช่นนี้ส่งผลให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ซึ่ง เป็น สิ่งที่พระพุทธศาสนาสนับสนุน ทยาวิระในวรรณกรรมที่วิเคราะห์มีดังนี้

"@ พราหมณ์ทุกศรี	ภวพราหมณ์โกลี	โกล่ากรรทากุอหงกา	
ขึ้น เกาหันภาคด้วยดอกผา	กระตีสลุทา	พลางร้องควาคว่า เฮย	
@ ว่าพราหมณ์	โศคนี่เอย	ทาดังนี้เหว้ย	อาหาร เป็น เสียนแผ่นดิน
กลางชมภูจิตนาคิน	ท่านผู้เปนป็น	พิภพได้สุทา	@ ซึ่งมีคุณแกเอาคมา
อุครปัญญา	ประโยชน์จะให้สมบุรณ์	@ หมิงแกล้งจะให้เสียสูญ	ผนฟ้าบริบูรณ์
ทุรศุกยสวัสดิกรม เยื่อ	@ หมิงเร่งดับเวทยา เหนอ	หวาดหวั่น เทอ	
ลงในสินธุสระ....	@ เราจักดับเวทคฺชยา	ว่าพลางก็มา	กวาดกากโอสถินชล

(มโหรีนิบาต)

พราหมณ์ทุกศรีช่วยชีวิตพยานาคชมภูจิตด้วยการบังคับและข่มขู่ให้พราหมณ์จาก เมืองมหา ภัยาล เลิกละพิธีการทาลายพยานาคด้วยยาและ เวทมนตร์ ในที่สุดพราหมณ์ทุกศรีก็ช่วยชีวิต พยานาคชมภูจิตไว้ได้ การช่วยเหลือดังกล่าวนี้ เป็นการช่วยเหลือที่สำคัญยิ่ง เพราะนอกจากจะช่วยชีวิต ของพยานาคชมภูจิตแล้ว ยัง เป็นการช่วยเหลือชาว เมืองอุครปัญญาทั้ง เมืองด้วย เนื่องจากถ้า พยานาคชมภูจิตสิ้นชีวิต บ้าน เมืองจะประสบภาวะแห้งแล้งทันที

6. ภยานกรส ภยานกรสเป็นรสแห่งความกลัว เกิดขึ้นมาจากเหตุต่าง ๆ ซึ่งอาจจะ สืบเนื่องมาจากภายนอกหรือภายในก็ได้ ความกลัวหรือความหวาดหวั่นภัยอันตรายในวรรณคดีหรือ วรรณกรรมนั้น เกิดจากผู้อ่านได้อ่านบทประพันธ์แล้วรู้สึกกลัวหรือหวาดหวั่นต่าง ๆ สิ่งดังกล่าวนี้จะ เกิดขึ้นได้มากน้อยย่อมขึ้นอยู่กับการใช้ถ้อยคำของผู้แต่งที่ใช้คำสร้างภาพ เหตุการณ์ เพื่อให้เกิดความ กลัวได้เพียงใด คัมภีร์สุธาอ้างการกล่าวถึงรสนี้ได้ว่า

vikarīṣṇasṭāhī-	ภยภูกัโส	ภยานโภ
เสทาทโย ภเวตถ	คาสาทิพฺยภิจารโ	

แปล ความยิ่งยวดแห่งความกลัวแต่สิ่งมีเสียงและสัตว์อันพิลึก เป็นต้นชื่อ ภยานกรสอาการ
ที่เห็ง้อออก เป็นต้น เป็นอนุภาวะในภยานกรสนั้น พยภิจาริภาวะ มีความสยดสยอง,
เป็นต้น มีในภยานกรสนั้น ²⁹

รสแห่งความกลัวในวรรณกรรมชาดกภาคี้ได้จากหนังสือคุณดังนี้

" เปร็ด เติ้นสูง ๒ มหิมา ภอภนหล้างตา... ริงต้อออกตกใจ
 @ เปร็ดคิดว่ากู เขาไปย หล้างตาตกใจ ถิ่น เน้รวาณีมายา
 @ กู เอี้ยมีก้านันนา จะ เอญีयरบุดตรา เหมือนแกล้งมา เหล้าะโณมสง
 @ เป็นบาบกำซ้มลง ชอบ เมื่อกระสง หลับแลวจึงคอย เข้าไปย
 @ ครัน เมื่อพระจันฉายไพร เกลือมิกลก่อนไญย เกลาก์หลับทังอาหารม
 @ เจ้าสุบินผู้มีภาย้าม ต เกียงย้งตาม คูทองภาภลิมาตติกา
 @ เปรตพรารค้อย เตินเขามา อญีนิกลชัยขวา ตูยาให้ภร์จากก้าม
 เจ้าสุบินโคญิภา ๒ เหลียว...ชง่า ว่า เอ้อสาคก์หมึงหนา @ เมื่อก็หมีร์-
 หลอกหล้างตา หนี เตินเขามา จ์เหล้าะหดูวาอ์ไทรย @ เปร็ดควาเจายา
 ตกใจ ขานิวชัย คฤา เป้รบิดคาเจาเนน"

(เจ้าสุบิน)

ความกลัวที่เกิดขึ้นจากบทประพันธ์ เรื่อง เจ้าสุบินตอนนี้สืบ เนื่องมาจาก เปรตพรานบิดาของ
สุบิน เข้าไปในวัด เพื่อ เยี่ยมบุตรและขอให้บุตรช่วยด้วยการสร้างบุญ เพื่อตนจะได้อยู่ในสภาพที่ดีขึ้น
ด้วยกำลังตนกรอกอยู่ เปรตพราน เข้าไปในวัด หลวงตาตกใจ เมื่อ เห็น เปรตและบอกว่าผีหลอก เปรต
พรานรองจนคำให้พระภิกษุและสาม เณรหลับหมดแล้วจึง เข้าไปหาบุตร เข้าไปในกุฏิ เห็นสุบินนั่งท่อง
คัมภีร์มาตिकाอยู่ จึง เข้าไปยืนอยู่ใกล้ ๆ สลับซ้ายขวาด้วยความชื่นชมบุตรตน ในที่สุดก็สำแดงตนให้
เห็น สุบินได้ยิน เปรตบิดาพูดว่า อย่าตกใจเลย ตนเป็นบิดาของสุบิน

คนไทยภาคี้ได้ส่วนมากมีความ เชื่อในเรื่องผีสัง เทวดา นรก และสวรรค์ ความเชื่อ
เช่นนี้สัง เกิดได้จากการปฏิบัติประ เພີและพิธีกรรมต่าง ๆ ดังนั้น เมื่อผู้อ่านอ่านมาถึงตอนนี้ความ

²⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 256.

รู้สึกกลัวจะเกิดขึ้น เพราะนิภภาพิณจินตนาการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในตอนกลางคืนเจิบสังัด หากนั่งอ่านหนังสืออย่างสุบิน แล้วมีเงาตะคุ่ม ๆ โผล่มาให้เห็นพร้อมด้วยเสียงพูด ความกลัวอย่างรุนแรงย่อมจะเกิดขึ้นอย่างหลีก เลี่ยงมิได้

"พระเจ้าอาไศรย	ร่มรุกขสไล	พระไทยอวาร์ณ	เอาพระ เคียร เกย
@ กับพระ เขนยขน	เหนือนักพักผ่อน	ภิงภอรภาษ เกย	@ มีคิ้วท้าวหล้า
เมฆมนฝนฟ้า	ล่อศกตกเขย	ผีปาร้องเหว้ย ๆ	ครางครวญการเอ้ย
ภิมภาคำราม	ตระตรีทหวีควาย	ไต่กิ่งว้างไล่	ผีใหญ่ไต่ตาม
ผีโปงฆรานควาน	จักสารกล้วทาม	เหี้ยวชุกบุกหนาม	เร่ร้องภิมภ่า
@ อรัญราวป่า	ดึกคืนเวลา	มีคมนฝนซ่า	เสียงนก เสียงผี
ประภิมจิมง่า	พระจนาใจจ่า	นั่งมองกอง เคียร"	

(มโนหรานินบาท)

ร้อยกรองตอนนี้ เป็นตอนที่พระสุธน เสด็จติดตามนางมโนหรานจนกระทั่งถึงป่าดงดิบ เมื่อตกค่ำจึงเข้าพักใต้ต้นไทร ทรงได้ยินเสียงผีปาร้องเรียกหาและว้างไล่กัน บ้างก็บ่นพึมพำ บ้างก็มีเสียงนกลผสมผสานกับเสียงผีด้วย ฝนก็ตกลงมาทำให้พระองค์บังเกิดความกลัวจนพระ เกศาชัน ิครก็ตามที่ตก เข้าไปอยู่ในบรรยากาศ เช่นนี้ย่อมจะมีความกลัวทุกคน บางคนอาจ เสียดสีไปได้

"จัก เอ้าพร้า เขือดแต่ระผา	ภินภาคอุรา	และตัด เอาควงห้ศไท
ดับปอดคิสน้อยใสใหญ่	คอย เอาก็หมองใส	พริกขิงก็เทียม
บิงกอนแงง	รำดับลัฟแดง	เป้น เกรียงสุฟ เพียรมังษา"

(พระมหาชนก)

พราหมณ์ชุกขุพระชาลีและกัณหาว่าจะ เอาพร้าผ่าอก เอาควงห้ศออกมา ล้วงเอาดับปอด ล่าไล่ เล็กไล่ใหญ่ เจาะหัวเอาสมอง เพื่อนำเอาไปประกอบอาหารชนิดต่าง ๆ คือ คั่วแกงให้ถึงพริกขิงและกระเทียม เอาส่วน เนื้อปิ้งและแกงพะแนง ปรกคิมมุขย์ไมกิ้น เนื้อและอวัยวะภายในของมนุษย์ด้วยกัน เป็นอาหาร แต่ เมื่อ เกิดภพมนุษย์เอา เนื้อและอวัยวะมนุษย์ ไปประกอบอาหาร เช่นนี้ ความรู้สึกกลัว ความสยดสยองย่อม เกิดขึ้นกับผู้อ่านหรือผู้ได้เห็นภาพนี้อย่างแน่นอนแม้ว่าจะ เป็นภาพที่เกิดจากคำประพันธ์ก็ตาม

7. พิภตสรส (บาลีใช้วิภจจรส) พิกตสรสคือรสขยะแยงหรือรสความน่ารังเกียจที่
เกิดจากรูปร่าง หน้าตา สภาพที่ไม่ชวนมองชวนแคะต้องหรือมีกลิ่นอันไม่พึงปรารถนา รสวรรณคดี
ชนิดนี้คัมภีร์สุโธธาอ้างการกล่าวไว้ว่า

๓๖๖ ชิคฺจุณา รุธิราทีหิ ปุตฺยาทีหิ วิราคโธ

วิกฺจุโณ โขภนฺพุเทตี กเมน กรุณฺยาตุโธ

นาสา วิกฺขุณาทีหิ ลีกาทีหิสฺส โปสนี

แปล ความเกลียดที่บังเกิดขึ้นนี้ เพราะวัตถุมีเลือดเป็นต้นก็ดี เพราะวัตถุมีของเน่าเป็นต้น
ก็ดี เพราะความจิตจางก็ดี และความวิงเวียนความคลื่นเหียน และอาการที่ประกอบไป
ด้วยความสงสารตามลำดับของความเกลียดเพราะวัตถุมีเลือดเป็นต้น ชื่อว่าวิภจจรส จุดม
ของวิภจจรสนั้นมีด้วยอนุภาวะ มีอาการระงมูก เป็นต้น และด้วย พยภิจาริภาวะ มีความล่งเล
เป็นต้น

อธิบาย คาคาณนี้แปลลงเรื่องวิภจจรสคือโอชาของบทินพันธ์ที่ก่อให้เกิดความเกลียด แต่
มิใช่เกลียดที่ผสมด้วยโกรธ เป็นความเกลียดชนิดที่เรียกว่า ความขยะแยง คาคาณั้น
แสดงถึงวิภาวะคือตัวเหตุที่จะให้ความเกลียดบังเกิดให้ ๓ สถาน คือ

วัตถุมีเลือดเป็นต้น ... ๒. ของเน่า อาทิศัพท์กินความถึงหมูหนอนที่บ่อนไซ ตลอดถึงสิ่งที่
มีกลิ่นเหม็นขึ้นเหม็นของอื่น ๆ ๓. ความจิตจางหมายถึงเคยขบใจ เคยต้องใจ เพราะมีลิ
สรสสวยงามภายหลังปราศจากความสวยงาม ก็เกิดความเกลียดขึ้น^{๓๐}

รสความขยะแยง ความรังเกียจที่พบในวรรณกรรมชาดกภาคใต้จากหนังสือบุคมัจฉนี้

"๑ แค้นคคอยู่แก่งก่อง

คฺคชาน้องรับกัน เข้า

คฺค อัยคคอก เน้าว

คฺคก็คคคคคคค

@ อ้ทะน้กโฆ เล็บคินมือ

แมลงวันอิสอม เน้าวอ

หน้งย้อม เปนปารปรอ

เปนคิงคฺงอยุรุงรัง

@ ทีโคตะโรโธ

เปลือกปากมนปกปากตา

เงอมง่า เป็นหน้าช้ง

น้ำลายไหลอยู่พหูพราว

^{๓๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า 261.

@ ขราโทพันเน่าคลอน	เหม็นเน่าหนองเขียวเขือรค้ำ
ปลายจุ่มกบิณคิคร้าว	คูเหม็นเน่าหายใจดัง
.....
@ ผมเผาเลาหยุกหยิก	เปลญุ่พรึกร้อบริมหัว
กลางเปล้าเห่าเห็นตัว	คล่ารเส้นคล้าน่าฝูงคลอ
@ วัลลีหนังทังแถวแอน	เห็นรักริ่งอูรยต่อ
ขึงแยงดังแก้งง่อ	เส้าก็โคงโยงลุดมึรัง
@ ตีละกาหะโก	ขี้แมงวันรายถั่วทัง
เทาหลุมกอกมั่ง	หุ้บจับโจกฟิงกลัว

(พระมหาชาคก)

ลักษณะบุรุษโทษที่ผู้แต่งบรรยายเอาไว้ทำให้เห็นภาพของชุกซึ่งมีร่างกายที่น่าชื่นชมมิได้เลย นอกจากจะมีรูปร่างน่าเกลียดแล้วอวัยวะบางส่วนยังมีกลิ่นเหม็นชวนคลื่นเหียนอาเจียนด้วย เช่น เหงือกเน่า ฟันโยกคลอนมีกลิ่นเหม็น และมีหนองสีเขียวไหล จมูกมีกลิ่น หายใจดัง บนศีรษะมีเหาอยู่เต็ม และเล็บมือเล็บเท้าเน่า มีแมลงวันค่อมหึ่ง เป็นต้น บุคคลที่มีสภาพดังชุกนี้เมื่อใครได้พบเห็นย่อมจะเกิดความรังเกียจและขยะแขยงไม่มากก็น้อย เพราะความเน่าเหม็นที่เป็นอยู่นั้น เป็นสิ่งที่มนุษย์ทุกคนไม่อยากประสบ

"อนัตตาครั้นตายไป	ลมหายใจอันตรธาน
ร่างกระดูกบ่อเป็นการ	เปื่อยเน่าพองหนองเหลวไหล
เป็นเหยื่อแก่แร้งกา	สุนัขขาคร่ายื้อไป
แม้มีทรัพย์โภคา	ครั้นตัวตายหงายมือเปล่า

(สุทธิกัมชาคก)

สุทธิกัมแสดง "ไตรสิกขา" ซึ่งเป็นพุทธปรัชญาอย่างหนึ่งแก่พระเจ้าพาราณสีว่าความสิ้นสูญไปของร่างกายมนุษย์เป็นเรื่องธรรมดา เมื่อมนุษย์ตายไปเนื้อหนังมังสาย่อมเน่าเปื่อย มีน้ำหนองไหล เป็นเหยื่อแก่แร้งการวมทั้งสุนัขจะกัดกิน และเนื้อหนัง ภาพที่ปรากฏเป็นภาพของซากศพมนุษย์ที่แร้งจิกกิน และสุนัขยื้อแย่งแทะเนื้อที่เน่าเปื่อยมีน้ำหนองไหล ภาพของซากศพ และลักษณะอาการของกาแร้งและสุนัขทำให้รู้สึกขยะแขยงและสยดสยองเป็นอย่างยิ่ง เพราะมนุษย์กลัว

และไม่ต้องการเห็นสิ่งเหล่านี้

8. อัญตรส อัญตรสเป็นรสของความแปลกใจ ประหลาดใจ รสนี้ในคัมภีร์สุโธธา
 ลังการกล่าวไว้ว่า

๓๖๘ อติโลกปทุดุเกหิ วิมุหโยยํ รัสสุทฺถุโศ ตสฺसानุภาวา เสทฺสฺสุ สาธฺฐวาทาทโย
 ลียํ ตาสาเวคฺชิตฺตูปฺปญฺญา โหนเตตฺตถ พยภิกจาริโน

แปล ความพิศวงที่บังเกิดเพราะความของบพที่เกินวิสัยโลกชื่อว่า "อัญตรส" อาการที่
 เหงื่อออกหน้าตาไหล และกล่าวว่าสาธฐเป็นต้น เป็นอนุภาวะของอัญตรสนั้น ความสยดสยอง
 ความขุลงมุน ความเค็ดเคี้ยว และปัญญา เป็นพยภิกจาริ ในอัญตรสนั้น ³¹

รสความแปลกใจ ประหลาดใจที่พบในวรรณกรรมชาดกภาคนี้ได้มีดังนี้

"นางซ้อนล้งน้ำมูก	กราบดินลูกลแล้วว้ไป	โธ ๗ พอสายใจ
แมงเล่าหเจ้าพัง	@ วันวาร้แต่เขาตรู	ยู่หมยูเขาคงรัง
เคิรเหน้อยแมเอรล้ง	พ้อคลิมหลับบัคเคียวไจย	@ ญมพับารทังสิมา
ผูกค้คร่าภาเอ้าไป	พยามญูเปร้โหย	ล้งไฟทรักเอ้าดอยค้
เข้าดามตาปรามวุ่น	ว่าทาบุญหฤทาท่า	แมบออกประหมาคค้
ว่าบพก้าหมยอญยติ	เข้าโกรธเข้าคบปาก	คาคคร่าลากน่าน้ำคย
คลหนึ่งว่าจะติ	กุมตีมองเงอคยพลัน"	

(เจ้าสุบิน)

ความแปลกใจ ประหลาดใจและความตื่นตระหนกจากบทร้อยกรองนี้คือภาพเหตุการณ์
 การไบลู่รอกของสุภาคิมารดาของสุบิน นางเล่าแก่สุบินว่าเมื่อนอนหลับอยู่ได้ตื่นไม่ด้วยความเหน้อย
 อ่อนนั้น ยมทูตสี่นายได้เอาเชือกผูกคร่าลากไป ครั้นถึงนรกยมบาลสอบถามว่าทาบุญหรือทาบปเอา
 ไว้้อย่างไร เมื่อมีชีวิตอยู่ในโลกมนุษย์ นางตอบแบบไม่สนใจในคำถามว่าเรื่องบาปไม่เคยยติเลย
 จึงถูกยมทูตคบปากและลากคร่า ยมทูตคนหนึ่งขู่ว่าจะตีด้วยไม้ตะบอง ความแปลกใจประหลาดใจ

³¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 265.

เกิดขึ้น เนื่องมาจากการไปสู่นรกนั้น เป็นสิ่งที่แต่ละคนไม่เคยประสบ แม้จะเป็น เรื่องที่พูดถึงกันอยู่บ่อย ๆ ก็ตาม เมื่อมีการแสดงให้เห็นถึง เหตุการณ์ไปนรกนี้ย่อมทำให้เกิดรสของความแปลกใจประหลาดใจได้อย่างแน่นอน

"บุคคลภูมิตรรูป	เปลี่ยนกลาย	อสูรรทำทนาย	วายการามฤทธิ	เกร่งกรัย
@ ข่วยาวพรชวสกรายบัย		พฤกนีอธกนัย	ศรียรรินชลัยครุน	เคร่ง
@ กีกกองอุโหมศบัลเว่ง		ยลฤทธิพล	เอ็ง	คูตร
@ แลวจิงบุรณกรันท่า	กลวีกกรลล่า	ปรยอยยัม	จำบงงฤทธิ	
@ แลวจิงจับบาทาพรโดยอิสถ		ภระวีฑูรธัสชิตร		นัยกลางหวางข่วย
อรรยวารีหะ	@	คฺุจหายับยอย	เปณผงคลีย	จุลจจุลฑูลีย
				พัคชมนูนิห้าม
				เล่อนลาญ"

(เจ้าวิฑูร)

ภาพที่ก่อให้ เกิดความประหลาดใจ แปลกใจ และงงงวยคือภาพของปุรณกษัตริย์แปลงร่างเป็นยักษ์ใหญ่ มีเขี้ยวยาวยาวสูงเท่าภูเขา แล้วแสดงอิทธิฤทธิ์ เข้าจับ เท้าพระวิฑูรแล้วจะโยนจากภูเขาให้ถึงแก่ความตาย ความประหลาดใจ แปลกใจเกิดขึ้น เนื่องมาจากการแปลงตนของปุรณกษัตริย์ เพราะธรรมชาติมนุษย์แปลงกายไม่ได้ เมื่อได้รับรู้และเห็นภาพดังกล่าวทำให้เกิดความรู้สึกดังกล่าวแล้ว

9. ศานตรส (บาลีใช้สันตรส) รสแห่งความเข้มข้น หรืออิม เอิบทั้งกายและใจ รสนี้มีกล่าวไว้ในคัมภีร์สุโธธาหลังการว่า

๓๖๘ ฐายีภาโว สมิ เมตฺตคา ทยามทาหิสมุภาโว ภาวาทิหิ ตกุกฺกโส สนฺโต สนฺตนิเสวิโต แปล ฐายีภาวะคือความสงบอันเกิดพร้อมจากวิภาวะมีความรักความกรุณา และความบันเทิงเป็นต้น ความยิ่งยวดของความสงบนั้นย่อมมี ด้วยภาวะทั้งหลาย มีพหุภิกขารภาวะเป็นต้น ชื่อว่าสันตรสนันตปุรุษพากันสร้อง เสพ...

สันตรสนันตี เคาระหตามที่ท่านแปลลงไว้ เห็นความได้ว่า เป็นรส เย็นๆ เป็นรสบริสุทธิ์ปราศจากรสาคผสมอยู่เลย จะ เข้าใจว่ารสจืดก็ได้แต่ เป็นความจืดที่ชุ่ม เย็นทำให้เกิดความสงบชุ่มชื้น มีลักษณะจืดที่ เรียกว่าไม่มีรส... ความพิเศษของรสจืดนั้น... เห็นอยู่ 3 สถานคือ

๑. รสคงตัว
๒. เป็นรสที่ไม่ให้โทษ

๓. เป็นรศที่ช่วยคลายรศอื่น ๆ ที่จัดไป ³²

ศานตรศหรือล้นตรศ เป็นรศที่ทำให้ร่างกายสงบ เย็นปราศจากความวุ่นวายทั้งปวง มีความชุ่มชื้นและความอึม เฝิบ เป็นที่ตั้ง รศชนิดนี้มีในวรรณกรรมชาดกภาคใต้จากหนังสือชุดดังนี้

"ลงชลยนมัจฉา	เทียนทองหุราหางแปล	แหวกว่ายไล่กระแห
ปลาแก้มช้ำลำปัมแฝง	กระโหฬมุดไล่	ปลาสหายห้วยหางแดง
ชว่าดแลซ์แวง	ชวิตโคคไล่ปลาดี	ปลาคูกปลาคัดกต่าง
เนื้ออ่อนนางเงินส่งศรี	เทพสังครวี	หูหางไล่ยึกปลากา สลิดสลาดปลากระต๊ับ
บัวนงมัจฉาในชลฟ้า	พระลงสรงทารา	เสร็จสรงขึ้นนั่งริมฝั่ง"

(มโหหรานิบาต)

ศานตรศในบทร้อยกรองนี้ เป็นการบรรยายธรรมชาติโดยมุ่งประ เด็น เนื้อหาที่ปลาชนิดต่าง ๆ ปรกติสิ่งที่เป็นธรรมชาตินั้นมีความสงบ ชุ่มชื้น เย็นสบาย เมื่อมนุษย์เข้าไปอยู่ในสิ่งที่เป็นธรรมชาติ เช่น ปลา เขา ลำเนา ธาร ห้วย หรือ ทะเล เป็นต้น ความรู้สึกสงบ เย็นและชุ่มชื้นก็จะเกิดตามมา พระพุทธองค์ เมื่อจะตรัสรู้ พระองค์ก็เสด็จ เข้าไปสู่ธรรมชาติเพื่อทรงหาความสงบวิเวก ซึ่งจะส่งผลต่อการเกิดพระปัญญา ในที่สุดพระองค์ประทับใต้ต้นโพธิ์ใต้ครัสรู้ เป็นพระพุทธ เจ้าท่ามกลางธรรมชาติ ภาพปลาซึ่งเป็นสิ่งธรรมชาติในความ เป็นจริงนั้นย่อมโน้มมนำจิตใจของผู้อ่านให้เกิดความชุ่มชื้นสงบ เย็นปราศจากความวุ่นวายทั้งใจและกายได้ และยังได้ลงไปอาบน้ำในสระน้ำดังกล่าวอย่างพระสุธนด้วยแล้ว ความเย็นฉ่ำทั้งใจและกายจะต้องเกิดขึ้นอย่างไม่มีปัญหา ศานตรศเหล่านี้หากจะ เปรียบกับวิถีทางของชาวพุทธก็ เหมือนกับการที่ได้ปฏิบัติธรรมของพระพุทธองค์ ความชุ่มชื้น เย็นใจ เย็นกายที่เกิดจากการปฏิบัติธรรมย่อม เกิดตามมา สระน้ำ เสมือนธรรมข้อใหญ่ สิ่งประกอบภายใน เป็นธรรมะข้อย่อยลงมา

"@ ชมสัจฉาจิตบาท ขางผาดแผดแลนผัรรมาย
นกเนื้อหงง เสือทราย กระต่าย เตร เทรในไพร

³² เรื่องเดียวกัน, หน้า 270-271.

@ ถึก เทือกถอกถ้ำถลา	อาาไสยนำทรอกทวารโหลย
ชาวโขลงโยงกัรรูปย	ทั้งละมั่งแลกวางทอง
@ เลี้ยยงผาโคกระทั่ง	วังลอง เขิงฉัรรณผอง
เสื่อ เหลืองคอย เยืองยอง	โศตตามมองมฤคคา
@ ชมมุคะนานก	บางโยนฉัรรจ่านรรจา
เรารอยทั้งงโกปา	มยุราพญาหง
@ นกแกวรอนแจวเสียง	นกกาหลงจับกาหลง
กระเรียนรองกองดง	ห้องโพระคกหัสสินย
@ เจาชมรุคะชาด	งาม เคียรคชาชอุยสะห้วย
เรียบ เรียงเคียงกัรรูปย	เปรทองแถวแนวคองคาร
@ ชมนกเจาชมามย	มาในยไพรสามวาราร
โศตสามราตรีการ	เคาในแตรพระบุรีย"

(จันทะมาต)

พระจันทะมาต เสด็จอยู่ในป่าได้ทอดพระเนตรสัตว์ป่านานาชนิดที่อยู่ด้วยกันอย่างปรกติ สัตว์บางตัวก็กระโดดโลดเต้นไปตามนิสัย บางตัวก็คอยจะจ้องตะครุบเหยื่อ บ้างก็ประลองกำลังกัน หมุ่นกต่างก็ร้องส่งเสียงด้วยความไพเราะชวนฟัง นอกจากนี้ยังมีต้นไม้ที่ขึ้นอยู่โดยทั่วไป เป็นแถว ปรหนึ่งมีใครจัดระ เบียบ เอาไว้

การได้ยู่ท่ามกลางธรรมชาติ เช่นนี้ความชุ่มชื้นและสงบ เย็นย่อมจะ เกิดขึ้น เสมอ แม้ว่า บทร้อยกรองตอนนี้จะกล่าวถึงสัตว์ที่น่ากลัวอย่าง เสือไว้ด้วยก็ไม่ทำให้เกิดความน่ากลัวแต่อย่างใด เพราะ เสืออยู่เฉย ๆ มิได้แสดงความดุร้ายต่อสัตว์อื่น เพียงแต่เดินช้า ๆ หาเหยื่อเท่านั้น ผู้เข้าไป อยู่ในป่า (จันทะมาต) เป็นผู้ได้เห็นภาพธรรมชาติดังกล่าว และทำให้ผู้อ่านผู้ฟังได้รับความสงบ เย็น จากธรรมชาติ เหมือนกับจันทะมาตด้วย

"@ ไผผากรากตรัวก	ลี เปา ถ้ำหมวก	พาศพรกระสัง	มุ่มมุ่มแสง
แพงทวยตันตั้ง	หลหาด เขียรหรั	กังคิลล์หมิสแม่	@ ประโคโคคล้าน
ทุเรียนตการ	ม่งอส์แร่	สัทอรัส เคียร	อา เกียรราม่มแข
สูงสูดตาแล	ยุงยางแกมกัน	@ ผมเง้าะ เข้าะชุก	ชัล้งสาดสุก
สมุทอินจัน	สัทอรัส เคียร	อา เกียรหลายพร	ขน่นขนัน

จำปตะสะแก	@ อากาศไม้ม่วง	ผลต่ำ เป็นพวง	ตกกล้าดำรงค์
มากมายหลายพรรณ	หวานมันทั้ง เก่	กิน เหล้นซ่า เป	หนาพฤกษาจารย์
@ ม่วงกล้วยม่วงคัน	ม่วงคล้าม่วงมัน	จูบล่อมหอมหวาน	แขก เคาลิมรัง
หัวขางกาลาน	พรวนทองจันทนาการ	สามร้อยมีถึงนิ้ว"	

(พระมหาชนก)

บทชมพืชพันธุ์ไม้ต่าง ๆ ที่ผู้แต่งแต่งเอาไว้ด้วยการให้ตัวละครได้ประสพทำให้ผู้อ่านผู้ฟัง ได้รับความสงบรมเย็น เมื่อได้อยู่ท่ามกลางธรรมชาติ ประหนึ่งว่าได้ไปอยู่ในบริเวณดังกล่าวด้วย พันธุ์ไม้ต่าง ๆ ที่มีอยู่ในบริเวณนั้นมีทั้งไม้ยืนต้น เถาวัลย์และผลไม้คละเคล้ากันไปซึ่งถือไว้ว่าเป็น สภาพป่าที่แท้จริง ใครก็ตามที่มีโอกาส เข้าไปในป่าที่มีพันธุ์ไม้หลายหลากชนิด เช่นนี้ย่อม เกิดความ สุขกายสุขใจแน่นอนความรู้สึก เช่นนี้คือ ศานตรส หรือสันตรสนั่นเอง

รสวรรณคดีที่กล่าวมาทั้ง 9 รสนั้นวรรณกรรมชาดกภาคี้ได้จากหนังสือบุคที่วิเคราะห์ เลือก เอาเฉพาะที่เด่นๆ จากหลายๆ เรื่อง ทั้งนี้ เพื่อแสดงให้เห็นว่าวรรณกรรมชาดกภาคี้ได้จากหนังสือ บุคที่ชนชาวได้สร้างสรรค์เอาไว้มีสิ่งที่มีคุณค่าทางวรรณคดีโดย เฉพาะอย่างยิ่งในด้านสุนทรียศาสตร์ ไม้ด้อยไปกว่าวรรณกรรมแบบฉบับ บุคคลิโดยทั่วไปนัก เข้าใจกันว่าวรรณกรรมท้องถิ่นด้อยคุณค่าใน ด้านรสวรรณคดี แต่ในความเป็นจริงแล้ววรรณกรรมท้องถิ่นมีสิ่งดังกล่าวนี้อยู่ครบถ้วนมีคุณค่าต่อการ ศึกษาทางวรรณคดี

วรรณศิลป์ เป็นสิ่งที่แสดงออกถึงความเป็นวรรณกรรมที่สำคัญยิ่ง วรรณกรรมชาดกภาคี้ได้ จากหนังสือบุคมีคุณค่าทางวรรณศิลป์กล่าวสรุปได้ดังนี้

1. การใช้คำที่มีความหมายดีและก่อให้เกิดความไพเราะงดงาม การใช้คำลักษณะ เช่นนี้ ได้แก่การเปลี่ยนแปลงรูปคำเพื่อทำให้ไพเราะและการสัมผัส การใช้คำเพื่อก่อให้เกิดอรรถ การทางเสียงและความหมายด้วยการใช้สัมผัสลักษณะต่าง ๆ การเพิ่มเสียง การเล่นคำและ การเล่น คำ การใช้คำง่าย ๆ กะทัดรัดมีความหมายดี และการใช้คำโวหาร

2. ภาพพจน์ วิเคราะห์พบว่า วรรณกรรมชาดกภาคี้ได้จากหนังสือบุคมีภาพพจน์ลักษณะ ต่าง ๆ คือ อุปมา อุปลักษณ์ สัญลักษณ์ วยติเรก บุคลาธิษฐาน อธิพจน์ การเลียนเสียงธรรมชาติ การเล่าเรื่องสมมุติ การใช้คำถาม การเล่นคำ และการใช้คำกะทัดรัด ความหมายเด่นก่อให้เกิด จินตภาพ ภาพพจน์ดังกล่าวเหล่านี้ล้วนแต่ เป็นองค์ประกอบที่ทำให้วรรณกรรมทั้ง 20 เรื่องมีคุณค่า ด้านวรรณศิลป์ควรแก่การอ่าน การศึกษาภาพพจน์ เป็นสิ่งที่ทำให้ผู้อ่าน เข้าใจ เนื้อหาที่ผู้แต่งต้องการ

ได้ดีกว่าการเขียนอย่างธรรมดา

3. รสวรรณคดี รสวรรณคดี 9 รส ซึ่งกล่าวถึงในคัมภีร์อรรถศาสตร์และสุภาพะ
อรรถศาสตร์นั้น เป็นสิ่งที่มีอยู่จริงในชีวิตประจำวันของมนุษย์ และมนุษย์ได้นำสิ่งนี้บันทึกไว้ในวรรณคดี
วรรณกรรมชาดกภาคีได้จากหนังสือบุคมีรสวรรณคดีที่เด่นคือ กุฎาคารส วิรุทธส และศานตรส รสอื่น ๆ
อีก 6 รสมืออยู่โดยทั่วไป คือ ศฤงคารรส หาสยรส รุทธรส ภูยานกรส พิภตสรส และอัทธูตรส
การที่รส กุฎาคารส วิรุทธส และศานตรส มีอยู่มากเพราะชาดกเป็น เรื่องที่มุ่งสะท้อนการประ
กอบกรรมดีเป็นหลักเน้นการให้ และการแสดงความเมตตากรุณาและมุ่งแสดงให้เห็นถึงความสงบ
ว่ามีคุณค่าต่อชีวิตและสังคม

การวิเคราะห์วรรณศิลป์ 3 ประการที่กล่าวข้างต้น ทำให้ยืนยันได้ว่า วรรณกรรมชาดก
ภาคีได้จากหนังสือบุค ซึ่ง เป็นวรรณกรรมท้องถิ่นประเภทหนึ่งนั้นทรงคุณค่าทางด้านวรรณศิลป์และแม้
ว่าเป็นวรรณกรรมท้องถิ่นก็มิได้ด้อยคุณค่าทางด้านอรรถรส